

Vydání tohoto čísla časopisu Civilia bylo podpořeno z projektu IGA_
PDF_2020_004 *Ideologická indoktrinace československého školství v obdobích
nesvobody ve 20. století a její reflexe v současném vzdělávání.*

- Visegrad Fund

Mezinárodní redakční rada:

prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc. (Univerzita Karlova v Praze),
prof. Dr. Bettina Degner (Pädagogische Hochschule Heidelberg),
doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc. (Ostravská univerzita v Ostravě),
prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr. h.c. (emeritní profesor Univerzita
Palackého v Olomouci),
doc. PhDr. Karel Konečný, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci),
doc. PhDr. Denisa Labischová, Ph.D. (Ostravská univerzita v Ostravě),
doc. PhDr. et PaedDr. Marcel Lyncényi, Ph.D. (Trenčianska univerzita
Alexandra Dubčeka v Trenčíne, SVK),
prof. PhDr. Erik Místrík, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislavě, SVK),
prof. PhDr. Josef Oborný, Ph.D. (Univerzita Komenského v Bratislavě, SVK),
doc. Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D. (Ostravská univerzita v Ostravě),
doc. Mgr. Antonín Staněk, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci),
Dr. hab. Małgorzata Świder (prof. Uniwersytetu Opolskiego, POL),
Dr. hab. Aleksandra Trzcielińska-Polus (prof. Uniwersytetu Opolskiego, POL),
prof. PaedDr., Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D. (Ústav pro soudobé dějiny AV
ČR, v. v. i.),
Dr. habil. Péter Varnágy (Pécsi Tudományegyetem, HUN),
prof. Dr. Rudolf Wichard (Pädagogische Hochschule Schwäbisch Gmünd,
GER).

Odpovědný redaktor: Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.
Technický redaktor: Mgr. Václav Kotrman, Ph.D.
Pro Univerzitu Palackého v Olomouci vydalo Nakladatelství Epoque, s. r. o.,
Praha 2020

Vychází dvakrát ročně
Reg. č. : MK ČR E 19778
ISSN 1805-3963

Obsah

<i>Marek ŠEBEŠ</i> : Odpojení a propojení: mladí lidé, konzumace zpráv a občanská angažovanost	4
<i>Denisa CHARVÁTOVÁ, Eva NIKLESOVÁ</i> : SPD a tematizace migrace v období před volbami do Evropského parlamentu 2019: případová studie facebookových příspěvků a výstupů v TV předvolebních debatách ¹ . . .	24
<i>Zdenka NOVÁKOVÁ, Alena OPLETALOVÁ, Dagmar PITNEROVÁ</i> : Adaptace a integrace klientů azylových domů do běžného života ve vztahu k základním vědomostem vyplývajících z rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání ¹	75
<i>Lucie RÖMER</i> : Mediální výchovou k rozvoji politické participace absolventů SOU/SOŠ ¹	92
<i>Jan PODZIMEK</i> : Objektivita očima veřejnosti: Příspěvek k mediální gramotnosti a výchově ¹	102
<i>Tomáš JARMARA</i> : Kulturní právo, občanství a stát	120
<i>Monika SUKOVÁ, Pavel KOPEČEK</i> : Aktivity Československého svazu mládeže na Univerzitě Palackého na konci 40. a na začátku 50. let 20. století ¹	136
<i>Pavel KRÁKORA</i> : Formování národního vědomí a vnímání národní identity v průběhu 19. a na počátku 20. století v rámci středoevropského teritoria (se zvláštním zřetelem k Moravě) ¹	148
<i>CIESLAROVÁ, Zuzana</i> : RECENZE	162
<i>ŠTECH, Stanislav, STROUHAL, Martin (eds.)</i> : <i>Vzdělání a dnešek. Pedagogické, filosofické, historické a sociální perspektivy</i> . Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016, 225 s.	

Odpojení a propojení: mladí lidé, konzumace zpráv a občanská angažovanost

Marek ŠEBEŠ

Disconnected and connected: Youth, News Consumption and Civic Engagement

Abstract: This summarizing study examines how contemporary young people use news and news media and how is this news consumption related to the level of their civic engagement. While the findings of many studies suggest that today's youth are not interested in current affairs news at all, others show a more complicated picture: young people have not lost interest in current affairs, but they differ in their access to information and in the way they move in the media environment. The study discusses the reasons for this media behavior and the implication for civic engagement of the young generation.

Key Words: News consumption, Civic engagement, Citizenship, Youth, Civic socialization, News Media, Social media

Úvod

Bezprecedentní rozvoj komunikačních prostředků, probíhající na přelomu 20. a 21. století, přinesl do našich životů nebývalé možnosti, jak získávat informace o událostech odehrávajících se v blízkém okolí i vzdálených lokalitách. S rozmachem 24hodinových zpravodajských kanálů, online

zpravodajských serverů a mobilních zpravodajských aplikací můžeme být informováni o domácím i zahraničním veřejném dění prakticky okamžitě, nepřetržitě a bez ohledu na místo, kde se právě nacházíme. Ohromný nárůst informačních možností však v západním světě doprovází poměrně překvapivý jev: stoupající počet lidí, kteří se od zpráv a zpravodajství odvracejí.

Slábnoucí konzumaci zpravodajství pozorujeme především mezi dospívajícími a mladými dospělými, tedy paradoxně tou částí společnosti, jež je nejaktivnější v přijímání a používání nových mediálních technologií. Mnohým pozorovatelům se přitom zdá, že toto chování mladých lidí vyvěrá z rostoucí apatie vůči všemu, co přesahuje jejich osobní životy. „Říci, že se tito mladí lidé nezajímají o dění ve světě, je nedostatečné: oni se od světa aktivně odstříhli. Anebo ještě lépe řečeno: jsou uzavřeni v mnohem bezprostřednějších světech – světech kamarádů, práce, oblečení, aut, popmusic, sitcomů, facebooku – do nichž se nic vnějšího nedostane.“ (Bauerlein, 2008, s. 13). Společně s nižší informovaností a nižším zájmem mladých lidí o dění kolem sebe se pak logicky objevuje otázka, jaké důsledky může mít tento postoj mladé generace pro kvalitu demokratického života v soudobých společnostech.

V této studii se pokusíme podrobněji analyzovat, jak se v posledních dvou dekadách proměnil vztah mladých lidí ke zprávám a zpravodajským médiím. Opírat se přitom budeme o stále rostoucí soubor výzkumů, uskutečněných především ve Spojených státech a evropských zemích, které se snaží tuto problematiku nahlížet z různých perspektiv. Zároveň se budeme zabývat otázkou, jak se tento vztah mladé generace ke zpravodajství odráží v míře její občanské angažovanosti.¹

1 Odpojení a neinformovaní?

Nezájem mladých lidí o zprávy a zpravodajská média je jedním z leitmotivů diskusí o povaze dnešní mládeže. Výzkumy z posledních dvou dekad skutečně v mnoha částech světa i odlišných mediálních systémech dokládají, že dospívající a mladí dospělí jsou v porovnání se staršími lidmi mnohem vlažnějšími a méně pravidelnými konzumenty zpravodajství a jejich obeznámenost s aktuálními událostmi celospolečenského

významu je výrazně slabší. Například výzkum Thomase Pattersona *Young People and News* v roce 2007 ukázal, že uživatelům zpravodajských médií v USA zřetelně dominují starší generace Američanů – naopak teenageři a mladí dospělí v mnohem větší míře tvoří řady občasných a méně pozorných konzumentů zpráv a rovněž těch, kteří zprávy vůbec nevyhledávají (Patterson, 2007). Stejně tak dlouhodobé srovnávací studie zpravodajských publik v jednotlivých evropských zemích poukazují na skutečnost, že mladší generace Evropanů patří častěji mezi nekonzumenty zpráv (Blekesaune, Elvestad, Aalberg, 2010; Elvestad, Blekesaune, Aalberg, 2014).² Ruku v ruce s menším zájmem o zpravodajství zřejmě kráčí i nižší míra informovanosti: jak vyplývá z práce Papanthassopoulos a kol. (2013), jež porovnávala konzumaci zpráv v 11 různých světových zemích čtyř kontinentů, navzdory skutečnosti, že mladí lidé mají dnes v principu větší možnost přístupu ke zprávám o veřejném dění, jsou jejich znalosti tzv. hard news (tedy seriózních zpráv o důležitých společenských událostech) nižší než u starších lidí. Výzkum amerického Pew Research Center z roku 2016 pak zase ukazuje, že mladí lidé (ve výzkumu konkrétně Američané ve věku 18–29 let) jsou v porovnání se staršími generacemi nejvíce nedůvěřiví ve vztahu ke zpravodajským médiím (Mitchell a kol., 2016).

Lze jistě namítnout, že dospívající a mladí lidé měli vždy jiné priority než sledovat aktuální dění ve společnosti, a že potřeba být o tomto dění informován se u jedinců objevuje spolu se zvyšujícím se věkem. Jak upozorňuje Patterson (2007, s. 16), jedním z důvodů je mimo jiné skutečnost, že mladí lidé mají kvůli svému nižšímu věku méně znalostí a zkušeností se světem politiky, na který se zpravodajství nemalou měrou zaměřuje. I když se kolem nich může objevovat množství zpráv z této oblasti, pokud jim chybí předchozí vědomosti nebo povědomí o daném problému, zprávy nezbudí jejich pozornost. Právě tato nedostatečná politická informovanost předcházející sledování zpravodajství může být jedním z důvodů, proč mladí lidé nejsou schopni přijímat a zpracovávat seriózní zprávy. Zdá se však, že mezigenerační rozdíly v informovanosti o důležitých společenských tématech jsou dnes mnohem vyšší, než tomu bylo dříve. Jak uvádí Delli Carpini (2000), zatímco v roce 1966 považovalo sledování veřejného dění za důležité

takřka 60 % studentů prvních ročníků na amerických univerzitách, o třicet let později šlo již jen o necelých 30 %. Martin P. Wattenberg pak na řadě historických statistik ukazuje, že v minulosti byla znalost politiky u mladých lidí prakticky na stejné úrovni jako u lidí starších, a to samé platilo pro konzumaci zpravodajství – mladí lidé na přelomu 50. a 60. let věnovali stejnou pozornost četbě novin jako jejich rodiče a prarodiče, později s obdobnou intenzitou sledovali televizní zpravodajství. Tyto údaje přitom neplatily pouze pro Spojené státy, ale lze je vyčíst i ze statistik týkajících se většiny zemí západní Evropy. Často používaný argument, že mladí lidé se zkrátka o veřejné dění nikdy nezajímali, tak podle Wattenberga nemá oporu v historických datech; ta ho naopak vedou k tvrzení, že „dnešní mladí dospělí jsou tou vůbec nejméně politicky informovanou generací, s jakou se v historii výzkumů setkáváme“ (Wattenberg, 2016, s. 4).

Představují tedy dnešní mladí lidé skutečně společensky apatickou generaci, která jeví jen pramalý zájem dozvídat se o dění kolem sebe? Navzdory výše uvedené empirické evidenci nemusí být odpověď tak jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Předně je obtížné mluvit o mládeži jako o homogenní sociální kategorii. Mladí lidé se v zájmu o společensko-politické dění mezi sebou odlišují, roli přitom nehrají pouze věkové rozdíly, ale taktéž různé sociální charakteristiky jako například výše dosaženého vzdělání, socioekonomický původ či vzdělání rodičů.³ Mladí lidé si rovněž vytvářejí rozdílné styly konzumace médií, jež se týkají i užívání zpráv a zpravodajských médií. Řada výzkumů dnes dokládá existenci rozmanitých uživatelských praktik ve vztahu ke zpravodajství: mezi mladými jedinci nalezneme nejen početnou skupinu nekonzumentů či minimálních konzumentů zpráv, ale rovněž náruživé konzumenty zpravodajství ze všech dostupných typů médií; objevuje se zde množství uživatelů, k nimž zprávy proudí výhradně z prostředí sociálních sítí, stejně jako – možná překvapivě – nemalý počet těch, kteří při sledování zpráv dávají přednost tradičnímu médiu televize (srov. Van Cauwenberge a kol., 2013; Edgerly a kol., 2018; Geers, 2020). Konzumaci zpravodajství mladými lidmi v neposlední řadě ovlivňuje řada strukturálních faktorů: od politického a kulturního prostředí dané země až po podobu jejího mediálního

systemu. Jak ukázala srovnávací studie Currana a kol. (2009), v zemích s tradicí a silným postavením médií veřejné služby (Dánsko, Finsko) je oproti zemím s tržně orientovaným mediálním systémem (USA) věnována větší pozornost seriózním zprávám o veřejných záležitostech a také zprávám o mezinárodním dění. Povědomí o celospolečenském a mezinárodním dění je mezi jedinci v prvně jmenovaných zemích nejen celkově vyšší, ale zároveň též mnohem rovnoměrněji distribuováno mezi jednotlivé sociální skupiny.

V současnosti probíhající dramatická proměna podoby mediální komunikace – mediálních technologií, obsahů médií, fungování mediálního průmyslu, způsobů užívání médií – pak přináší znejistění samotných pojmů, o něž se při zkoumání vztahu mladých lidí a zpravodajských médií opíráme. Jak konstatuje Van Cauwenberge a kol. (2013, s. 368), výsledky studií, jež se zaměřují na postoje mladých ke zprávám a jejich konzumaci, záleží do značné míry na tom, jakou definici „zpráva“ si výzkumníci zvolí. Pokud vycházíme z konvenčního pojetí zpráv a uživatelského chování, jež je s nimi spojeno, tedy z pojetí opírajícího se o zkušenosti se zpravodajskými médii druhé poloviny 20. století, dostáváme více skeptický obrázek: mladí lidé méně čtou denní tisk, méně poslouchají rozhlasové zprávy i méně sledují televizní zpravodajství; pokud už se ke zpravodajství dostanou (zejména v internetovém prostředí), je jejich pozornost věnovaná zprávám více nahodilá, povrchní a nepravidelná (Mindich, 2005; Patterson, 2007; Kohut, 2013). Naproti tomu dnes přibývá studií (založených často na kvalitativních výzkumných postupech), jež dokládají, že u mladé generace dochází k proměně jak v chápání zpráv, tak ve způsobech jejich konzumace (Costera Meijer, 2007; Huang, 2009; Marchi, 2012; Sveningsson, 2015; Clark, Marchi, 2017). Jak uvádí autoři výzkumné zprávy *How Youth Navigate the News Landscape*, „mladí lidé mají nevyhraněné pojetí zpráv, jež zahrnuje širokou škálu obsahů, která značně přesahuje produkci tradičních novinářských institucí“ (Madden a kol., 2017, s. 8). Společné výše uvedeným studiím je mimo jiné konstatování, že mladí lidé nejsou lhostejní k okolnímu světu a neztratili zájem o informace týkající se celospolečenského dění, oproti starším generacím se však liší v přístupu k informacím a ve způsobech pohybu v mediálním prostoru.

2 Mladí lidé a konzumace zpráv v digitálním světě

Jak konstatuje Kramp (2017), digitální transformace, kterou oblast mediální komunikace prochází, probíhá v různých generačních skupinách odlišnou rychlostí. Uživatelské zvyky starších generací se formovaly po dlouhý čas, staly se pevnou součástí jejich každodenních životů a dnes se mění jen pozvolně. Lidé vyrůstající v dobách, kdy hlavními zdroji informací byly noviny resp. rozhlasové a televizní zpravodajství, považují sledování zpráv za záměrnou a pravidelnou činnost, které je třeba věnovat zvýšenou pozornost a jež je spojena s určitými ustálenými časy během dne. Naopak mladí lidé formují své mediální chování ruku v ruce s nejnovějšími digitálními a mobilními technologiemi a se všemi možnostmi, které tyto technologie nabízí. Pokud chtějí být informováni o tom, co se kolem nich děje, požadují informace okamžitě a v takové podobě, aby je mohli rychle zkonsumovat a poté se věnovat jiné činnosti. Mnohé z výzkumných studií používají pro toto chování přirovnání z oblasti gastronomie – jde o jakési „ukusování“ či „ochutnávání“ zpráv (rychlé přelítnutí titulků, letmá kontrola zpráv na sociálních sítích apod.), které tvoří jen jednu z položek rozsáhlého mediálního menu (srov. Costera Meijer, 2007; Marchi, 2012; Sveningsson, 2015). Zdá se přitom, že nemalá část užívání zpráv mladými jedinci není nijak plánovaná a je spíše vedlejším důsledkem pobývání v mediálním (a společenském) prostoru, kde jsou dnes zprávy všudypřítomné.⁴ Tato náhodná, nezáměrná konzumace zpravodajství je v důsledku nárůstu času, který jedinci tráví v online prostředí a speciálně na sociálních sítích, stále rozšířenějším jevem. Bylo by však nepřesné rozdělovat publikum zpravodajství dichotomicky na jeho záměrné a náhodné konzumenty. Jak ukazuje Boczkowski a kol. (2018) ve studii zaměřené na konzumaci zpravodajství mladými uživateli sociálních sítí, mladí lidé volí v různých situacích různé uživatelské praktiky a při pobytu na sociálních sítích často volně přecházejí od cíleného k náhodnému užívání zpráv a naopak.⁵

V dnešním informačně nasyceném mediálním prostředí se zprávy k mladým lidem dostávají z početného množství zdrojů, prim mezi nimi hrají online zdroje a sociální sítě, užívané stále častěji prostřednictvím mobilních zařízení (Mitchell a kol., 2016). Popularita právě těchto zdrojů

pramení z několika skutečností. Jednak je zde již zmiňovaná rychlost a dostupnost informací, tedy možnost mít přístup ke zprávám kdykoli a kdekoli, kterou online svět poskytuje, a jež je mladými lidmi oceňována. Další výhodou online zpravodajství a sociálních sítí je možnost jejich personalizace, přizpůsobení jedincovým potřebám a preferencím, které odrážejí jejich individualizované životní styly. Snaha po personalizaci prostupuje celým spektrem mediálního konzumu mladých lidí, již si prostřednictvím sociálních sítí a chatovacích aplikací vytvářejí svůj každodenní mix složený z informací, komunikace a zábavy (Kramp, Weichert, 2018). Personalizace má v souvislosti se zpravodajstvím v prostředí online sociálních sítí dva podstatné rysy. Prvním z nich je kombinace záměrnosti a nezáměrnosti. Na jedné straně mohou mladí lidé uplatňovat vyšší míru osobní kontroly nad výběrem zpráv (srov. Van Cauwenberge a kol., 2013), na straně druhé se stávají objektem kontroly ze strany technologických platforem, jež jedincům „předvybírají“ zpravodajský obsah přizpůsobený očekávatelnému chování a preferencím jednotlivých uživatelů. „Dříve to byly rozsáhlé novinářské organizace, kdo určoval, co lze považovat za zprávu, a kdo rovněž sloužil jako gatekeeper zpráv. Avšak teenageři a mladí dospělí mají s tímto světem jen velmi malou zkušenost: v jejich světě představují gatekeepery rozmanité soubory algoritmů, jež jsou pro průměrného uživatele často neviditelné a nevysvětlitelné.“ (Madden a kol., 2017, s. 9). Druhým podstatným rysem personalizace zpráv je její obousměrnost. Nejenže proud informací, které vyhledáváme a přijímáme, odpovídá našim osobním preferencím, zároveň ale naše chování na sociální síti – jaké zprávy či zpravodajské zdroje pozitivně hodnotíme („lajkujeme“), sdílíme, komentujeme či vytváříme – vyjadřuje naši osobnost i navenek. Uživatelské praktiky spojené se zprávami na sociálních sítích se tak pro mladé lidi stávají důležitým prvkem při formování a udržování vlastní identity a nástrojem pro udržování sociálních vztahů (viz Marchi, 2012).

Právě sociální funkce zpráv je motivem, který se ve výzkumech zaměřených na mladé lidi a zpravodajství opakovaně objevuje (srov. Costera Meijer, 2007; Marchi, 2012; Condeza a kol., 2014; Madden a kol., 2017). Zdá se, že potřeba být informován, vědět, co se ve společnosti a ve světě děje, pramení u mladých přinejmenším zčásti ze sociálních důvodů. Jak

uvádí Boczkowski a kol. (2018, s. 3533), „... (mladí – pozn. autora) lidé jsou k četbě o současném dění částečně motivováni touhou interagovat s ostatními a vystavovat se informacím, které ostatní vytvářejí a sdílejí.“ Interakční charakter prostředí sociálních sítí a obecně digitálních médií umožňuje mladým lidem podílet se na novém jevu, který Clark a Marchi nazývají „spojovací žurnalistikou“ (connective journalism): žurnalistikou, jež prostřednictvím vzájemného sdílení, vytváření a přetváření zpráv vede k ustavování individuálních a kolektivních identit (Clark, Marchi, 2017, s. 14). Sociabilita zpráv má však ještě širší význam, jež přesahuje prostředí online sociálních sítí. Řada situací, při nichž jsou mladí lidé konfrontováni se zpravodajstvím, pramení z jejich každodenních sociálních interakcí, zpravodajství se zároveň stává stimulem pro běžnou komunikaci s ostatními jedinci. Důležitou roli zde hraje rodinné prostředí a nejbližší sociální okolí mladých lidí: rodiče, prarodiče či starší sourozenci se často stávají zdrojem informací o aktuálním dění a pomáhají zejména dospívajícím s vysvětlením relevance jednotlivých událostí (Marchi, 2012). Společně sledované televizní zpravodajství se pak stává odrazovým můstkem pro následující rodinné diskuse a motivuje mladé lidi k dohledávání informací o tématech, která je osobně zajímají. Znalost událostí, jež jsou společností pokládány za důležité, je mladými vnímána jako základ sociálního pouta k ostatním lidem, protože dává společný základ pro komunikaci v rámci rodiny, okruhu přáteli i mimo něj (Madden a kol., 2017).

Přinejmenším část výzkumů tak dnes naznačuje, že dospívající a mladí dospělí nejsou k dění okolo sebe lhostejní a že považují za důležité věnovat pozornost tomu, co se ve společnosti odehrává. Navzdory tomu, že si uvědomují důležitost zpravodajství a jeho sledování, se však k tradičním zpravodajským médiím staví rezervovaně. Důvody tohoto postoje jsou značně rozmanité. Tradiční zpravodajství bývá mladými označováno za nudné, nezajímavé a nesrozumitelné (Costera Meijer, 2007; Marchi, 2012), příliš triviální a senzacechtivé (Huang, 2009), zaujaté a nepřesné (Madden a kol., 2017) či nadměru orientované na negativní zprávy (Kramp, Weichert, 2018). Obzvláště často se ve výzkumech objevuje poukaz na irelevanci produkce tradičních zpravodajských médií pro životy mladé generace (Barnhurst, 1998; Buckingham, 1999; Marchi, 2012).

Na vině je podle mladých lidí jednak přílišná orientace zpravodajského provozu na politické zpravodajství, jednak opomíjení témat, jež se jich týkají. Jak vyplývá ze zprávy *News and America's Kids*, takřka sedmdesát procent amerických teenagerů se domnívá, že většina zpravodajských médií nemá ponětí o tom, jak skutečně vypadá jejich život; zároveň si tři čtvrtiny respondentů myslí, že při referování o tématech, která se jich týkají, by média měla dávat více prostoru samotným dospívajícím a nikoli jen expertům a dalším dospělým, již se domnívají, že teenagerům rozumí (Robb 2017).

3 Zpravodajství a občanská angažovanost

Nesporným předpokladem fungování moderních demokracií jsou informovaní občané, kteří si na základě informací z médií vytváří představu o okolním světě, podle níž v něm jednají a rozhodují se při volbě svých politických zástupců. Široce sdílené zdroje zpráv zároveň vytváří prostor pro formulaci témat a řešení problémů, které jsou pro dané společenství důležité. Současné proměny v oblasti sledování zpráv a zpravodajských médií mladými lidmi v západních zemích tak vyvolávají řadu otázek souvisejících s povahou občanství a kvalitou demokratického společenství. Jsou-li dnešní mladí lidé v porovnání s předchozími generacemi méně pravidelnými konzumenty zpráv, jak to ovlivní jejich informovanost a schopnost rozhodování v demokratických procesech? Pokud budou stále více spoléhat na personalizované informace zprostředkované sociálními sítěmi, nakolik budou schopni udržovat si přehled o důležitých společenských tématech v celé jejich šíři? A jak se jejich odlišné návyky v konzumování zpráv odrazí v projevech občanské angažovanosti?

Množství výzkumů uskutečněných v posledním půlstoletí potvrzuje, že mezi sledováním zpravodajství a mírou občanské angažovanosti jedince existuje pozitivní korelace (McLeod, 2000; Edgerly a kol., 2018). Dospívající či mladí dospělí, kteří častěji a pravidelněji sledují zpravodajství, jsou zároveň aktivnějšími občany: pomáhají řešit problémy ve své komunitě, chodí pravidelněji k volbám či se častěji stávají členy různých zájmových skupin včetně politických (viz např. Lopez a kol., 2006; Hoffman, Thomson, 2009; Drok a kol., 2018); naopak ti, kteří se

zprávám vyhýbají, vykazují nejslabší úroveň občanské a politické participace (Edgerly a kol., 2018). Potvrdilo se, že pozornost věnovaná zpravodajství je jedním z důležitých činitelů v rámci procesu občanské socializace jedince;⁶ dnes však není zřejmé, jak bude tento proces probíhat u generací, jež zprávy konzumují menší měrou či značně odlišnými způsoby, než tomu bylo u starších ročníků. Aktuální výzkumy, které se zabývají souvislostí mezi konzumací zpráv v digitálním prostředí na straně jedné a občanskou a politickou participací na straně druhé, dospívají k nejednoznačným závěrům. Řada studií například konstatuje, že sledování zpráv na sociálních sítích je spojeno spíše s nižší mírou politických znalostí, nižším zájmem o politiku a nižší mírou politické participace (Baumgartner, Morris, 2010; Gil de Zúñiga, Diehl, 2019; Lee, Xenos, 2019). Jak ukazují např. Shehata a Strömbäck (2018) v rozsáhlé reprezentativní studii švédské populace, zatímco konzumace zpravodajství z „tradičních“ zdrojů (od televizního zpravodajství až po zpravodajské weby) měla u recipientů pozitivní vliv na úroveň znalostí o aktuálním politickém a společenském dění, v případě sledování zpráv prostřednictvím sociálních sítí nebyl tento pozitivní vliv zaznamenán. Objevují se však též studie, podle nichž i konzumace zpráv ze sociálních sítí může podnítit motivaci k politické participaci a k zapojení se do občanského a politického života (Holt a kol., 2013; Hao a kol., 2014).⁷

Otázkou také je, zda se v průběhu příštích let promění chování rozsáhlé skupiny dnešní mládeže, která se zprávám vyhýbá či sleduje zpravodajství jen zcela okrajově. Pokud by nižší potřeba sledování zpráv a získávání informací o dění ve společnosti přetrvávala u mladých lidí i v jejich pozdějším věku, mohlo by to mít negativní důsledky pro fungování demokratických společností. Realnost této hrozby lze s ohledem na rychlost a rozsah technologických, ekonomických a sociálních změn, jimiž západní společnosti procházejí, jen stěží odhadnout. David Buckingham (1999) již před více než dvaceti lety psal o náznacích, podle nichž bude tradiční „efekt věku“ (mladí lidé si začínají politický svět uvědomovat až s přibývajícím věkem) nahrazen „efektem kohorty“, tedy že nízká politická informovanost a nízký zájem o zprávy pokrývající politické dění přetrvá u současné mladé generace i v jejích dalších životních fázích. Novější studie přicházejí s dalšími indiciemi dokládajícími tento trend. Dlouhodobé

výzkumy Pew Research Center ukazují, že množství času věnovaného zpravodajství je u jednotlivých generací – alespoň v případě Spojených států – relativně stabilní a v průběhu času neměnné. Tzv. milleniálové (lidé narození v letech 1982–1996) trávili v roce 2012 sledováním zpráv prakticky stejný čas jako o osm let dříve, stejně tak příslušníci generace X (generace narozené 1965–1981) vykazovali v průběhu osmi let jen minimální změnu. U těchto dvou generací tak ve sledovaném období žádný efekt věku nenastal. Jak konstatuje výzkumník Pew Research Center Andy Kohut (2013), „i když dnešní publikum mladého a středního věku nadšeně přechází k internetu jako svému hlavnímu zdroji zpráv, nezdá se pravděpodobné, že by kdy dosáhlo takového dychtivého zájmu o zprávy, jaký panuje u předchozích generací.“ Podobně tříletá studie švédských dospívajících ukázala, že vyhýbání se zprávám, které je u jedinců v této věkové skupině velmi rozšířené, není dočasným, ale spíše stabilním jevem: v průměru pouze jeden ze čtyř adolescentů, kteří na začátku studie nevěnovali zpravodajství žádnou pozornost, se v následujících dvou letech stal jejich konzumentem (Shehata, 2016).

Připomeňme však, že starší generace vyrůstaly a formovaly své uživatelské návyky v prostředí charakteristickém omezenou nabídkou mediálních zdrojů. Je možné, že mladší generace, vyrůstající naopak v prostředí s nebývale vysokým množstvím těchto zdrojů, si vzorce častějšího či pravidelnějšího sledování zpravodajství začnou rozvíjet až v pozdějším věku a potrvá jim to déle (srov. Wonneberger, Kim, 2017). Rovněž je nutné vzít v úvahu celkový posun ve způsobu života společnosti a životním cyklu nastupujících generací, který se odráží i ve formování občanských a politických postojů. Jak podotýkají Flanagan a Levine (2010), tyto postoje se u jedince utváří v přechodu z pozdní adolescence k mladé dospělosti, avšak stabilní vzorce občanské angažovanosti se zformují až v okamžiku, kdy se v jeho životě objeví pevné body spojené s dospělostí: ukončené studium, stabilní zaměstnání, nalezení stálého partnera a založení rodiny. „Tyto dospělé role dávají životu předpověditelnou strukturu, která zvyšuje pravděpodobnost pravidelného zapojení do dění v komunitě a do občanských záležitostí.“ (Flanagan, Levine, 2010, s. 160–161) Jelikož mladí lidé v dnešních západních společnostech svůj přechod k dospělosti v mnoha ohledech prodlužují – déle studují, pevně

pracovní pozice získávají v pozdějším věku a mnohem později vstupují do manželství a zakládají rodiny – lze předpokládat, že i vzorce občanské angažovanosti včetně sledování zpravodajství se u nich rozvinou později.⁸

Závěrem: od informace vyhledávajícího k informacemi vyhledávanému občanovi

V diskusích o mladých lidech, jejich vztahu ke zpravodajství a související míře občanské angažovanosti zaznívá množství protichůdných hlasů. Nejenže nám výzkumy dokládají, jak rozmanité přístupy ke zpravodajským médiím si mladí lidé vytvářejí, zároveň se ale také ukazuje, jak komplikované je dnes samotné vymezení pojmů, jichž chceme používat (srov. Drok a kol., 2018). V digitálním mediálním prostředí je stále těžší definovat, co přesně znamená sledování zpravodajství: informace proudí širokým spektrem kanálů, přičemž mladí lidé často preferují ty méně konvenční a neinstitucionalizované zdroje zpráv, jako jsou krátké facebookové příspěvky, uživatelská videa na kanálu youtube či nezpravodajské typy pořadů (např. televizní či internetová politická satira).

Stejně tak je dnes obtížné vymezit pojem občanské angažovanosti. Pokud se podíváme na její standardní indikátory (např. důvěra v ostatní lidi, konzumace zpravodajství, zájem o politické dění, účast u voleb atd.), pak platí, že mladí lidé žijící v západním světě jsou v posledních desetiletích skutečně méně občansky angažovaní, než byly předchozí generace mládeže (viz Putnam 2000; Delli Carpini 2000; Henn, Foard 2012). Jak však poukazují někteří autoři, pojetí občanství prochází v posledních dekadách celkovou proměnou a s ní se objevují i nové projevy občanské angažovanosti (viz Bennett, 2007; Palfrey, Gasser, 2008; Bennett, 2008). Podle Bennetta jsme v současné době svědky přechodu od modelu svědomitého občana, jenž cítí povinnost zajímat se o veřejné dění, sledovat politiku a chodit k volbám, k modelu tzv. realizujícího se občana, mezi jehož charakteristiky patří mj. nedůvěra v politiku a politickou scénu, nižší ochota podílet se na „oficiálních“ aktech jako jsou volby a rovněž menší zájem o získávání informací o veřejném dění prostřednictvím tradičních mediálních institucí. Realizující se občané přitom aktivně zasahují do veřejného prostoru: soustředí se na různé formy aktivismu ve věcech,

jež vyjadřují jejich preference a zájmy, a to prostřednictvím neoficiálních struktur, často ad hoc vytvořených v digitálním prostředí (Bennett 2008).

Příhodně tuto proměnu pojetí občanství ve vztahu ke sledování informací o veřejném dění vystihuje sociolog médií Michael Schudson, když rozlišuje mezi modelem informovaného a monitorujícího občana. První z těchto modelů je typickým pro 19. století a první polovinu 20. století, nicméně dodnes ovlivňuje představy o tom, jak má správný občan ke zpravodajství přistupovat. Takový občan měl být informovaný o všem podstatném, co se ve společnosti děje, aktivně vyhledávat zprávy a udržovat si přehled o politických stranách a jejich postojích. Tento občanský přístup odpovídal dobové mediální realitě, charakteristické omezeným počtem zdrojů informací. V dnešním světě, uvádí Schudson na sklonku devadesátých let, kdy jsou jedinci součástí nepřetržitého globálního informačního toku, se občan stává občanem monitorujícím – občanem, který pouze „skenuje“ (nikoli podrobně čte) různé druhy zpráv a informačních zdrojů. Při tomto povrchním sledování informací je pak schopen zachytit případný upozorňující signál, že určité téma vyžaduje jeho větší pozornost (Schudson, 1998; Jakubowicz 2013).

Paradoxem současného mediálního prostředí je, že posiluje jak tendence k vyhýbání se zprávám, tak tendence k většímu zapojení jedince do informačního toku. Enormní nabídka, již dnes globální mediální systém poskytuje, v kombinaci s personalizací mediálního konzumu umožňují snadné unikání zpravodajským obsahům a odpojení se od proudu informací zaměřeného na veřejné záležitosti. Zároveň ale tentýž mediální systém působí jako stále silnější propojovací síla, ať již ve smyslu technickém (konvergence médií a propojení různých komunikačních kanálů) či sociálním (propojení jednotlivců a skupin prostřednictvím komunikačních technologií). V takto propojeném prostředí je pak vyhýbání se jakýmkoli zprávám prakticky nemožné, byť je jejich konzumace často náhodná a nezáměrná – zprávy si zde jedince najdou samy (srov. Gil de Zúñiga, Diehl, 2019). Přijmeme-li Schudsonovu diagnózu proměny občanství ve vztahu ke sledování zpráv, jako klíčový problém dneška se nezdá být ani tak vyhýbání se zprávám jako spíš to, zda současní mladí mediální uživatelé patří stále ještě mezi monitorující občany, schopné zachytit varovné signály problematických jevů ve společnosti.

Poznámky:

- ¹ Občanskou angažovanost chápeme v tomto textu jako individuální či kolektivní postoje a formy jednání, které vedou k zapojení jedinců do sociálního a politického života společnosti (srov. APA, 2009; Banyan, 2016)
- ² Tuto skutečnost potvrzují i výzkumy uskutečněné v České republice, viz Macek a kol., 2015; NFNŽ, 2018.
- ³ Jak ukazuje například český výzkum *Informovanost a participace mládeže*, uskutečněný v roce 2009 na reprezentativním vzorku mladých lidí ve věku 15–26 let, o tuzemské politické dění se alespoň okrajově zajímají tři čtvrtiny mladých, jejichž rodiče jsou vysokoškoláci; u potomků rodičů se základním nebo středním vzděláním bez maturity je to jen 53 procent (Ipsos Tambor 2009: 29).
- ⁴ Podoby tohoto „sledování“ zpráv mohou být velmi rozmanité: někdy se mladí lidé nudí a k ukrácení dlouhé chvíli se dívají v mobilních telefonech do zpravodajských aplikací či procházejí zprávy na Twitteru; při procházení příspěvků na facebooku narazí na zajímavou zprávu, kterou sdílel nebo komentoval někdo z jejich přátel; jindy při snídani zběžně projdou noviny, které na stole nechali rodiče; během sledování televize přepínají mezi stanicemi, náhodně narazí na zpravodajský kanál a chvíli ho sledují; večer tráví čas s rodiči, kteří se zrovna dívají na zpravodajskou relaci v televizi apod.
- ⁵ Sveningsson (2015) v této souvislosti poukazuje na zajímavou skutečnost ohledně vnímání nezáměrné konzumace zpráv samotnými aktéry. V rámci svého výzkumu zaměřeného na zkušenosti mladých lidí se zprávami na sociálních sítích vedla s jeho účastníky nejen rozhovory, ale rovněž je nechala průběžně zaznamenávat jejich mediální zkušenosti do deníků. Jak posléze zjistila, když respondenti v rozhovorech vyčíslovali četnost sledování zpravodajství, docházeli k nižším údajům oproti záznamům z deníků. Zdá se, že v denících hojně zmiňovanou nezáměrnou konzumaci zpravodajství (jako například rychlé zkontrolování zpravodajské aplikace v mobilním telefonu) nemusí mladí lidé považovat za „opravdové“ sledování zpráv.

- ⁶ Jak uvádí Shah a kol. (2009), jedním z klíčových prvků občanské (politické) socializace je komunikační kompetence jedince. Ta sestává ze dvou složek: z *užívání médií*, především v podobě sledování zpravodajství o veřejném dění, a *interpersonální komunikace* ohledně veřejného dění a politiky, jež probíhá doma v rodině, ve škole a mezi vrstevníky.
- ⁷ Průkaznějším závěrům ohledně vlivu konzumace jednotlivých typů zpravodajství na míru občanské angažovanosti brání obecně několik překážek. Jednou z nich je skutečnost, že lidé obvykle konzumují v průběhu dne různé typy zpráv z rozličných typů médií (sociálních sítí, webových stránek, rozhlasového a televizního vysílání, tištěných médií) a lze předpokládat, že při tom dochází ke vzájemné kombinaci účinků těchto zpráv. I když konzumace informací o společenském dění uskutečňovaná výhradně prostřednictvím sociálních sítí nemusí podněcovat jedince k občanské aktivitě, pokud je doplněna o zprávy z konvenčních informačních zdrojů, může k ní nakonec vést (viz Edgerly a kol., 2018). Dalším limitujícím faktorem je provázanost a vzájemné působení různých socializačních činitelů. Jak ukazuje například výzkum Boyda a kol. (2011), důležitou spojnicí mezi sledováním zpravodajských médií a vyšší mírou občanské angažovanosti představují diskuse dospívajících s rodiči, v nichž probírají informace, které se ze zpravodajství dozvěděli. Při zkoumání vlivu konzumace zpravodajství na občanskou angažovanost je navíc potřeba mít na paměti, že jde s velkou pravděpodobností o obousměrné působení: konzumace zpráv vede jedince k občanské aktivitě, zároveň jsou to ale občansky angažovaní jedinci, kdo častěji vyhledává zpravodajství a konzumuje zprávy (viz Kruikemeier, Shehata, 2017; Drok a kol., 2018).
- ⁸ Flanagan a Levine (2010, s. 161–162) tento posun ilustrují na vývoji volební účasti jednotlivých věkových kohort Američanů u prezidentských voleb v letech 1956–2000. V průběhu tohoto období dochází k setrvalému poklesu účasti prvovoličů: zatímco v roce 1956 dorazilo ke svým prvním volbám více než 70 % mladých Američanů, o dvacet let později jich bylo pouze kolem 45 %. Pokud se však podíváme, jak jednotlivé kohorty volily následně ve svých druhých, třetích a dalších volbách, zjistíme, že mladší ročníky Američanů v průběhu svého života

postupně vyrovnají volební účast na úroveň starších ročníků (například u voleb v roce 2000 činil rozdíl ve volební účasti mezi kohortou prvovoličů z roku 1956 a 1976 méně než 5 %). Jinými slovy, každá následující generace voličů „startuje“ na nižší volební účasti než generace předchozí, ale s přibývajícím věkem se tento rozdíl stále více snižuje.

Literatura:

- AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION. *Civic engagement* [online]. APA, 2009 [cit 27. 9. 2020]. Dostupné z: <https://www.apa.org/education/undergrad/civic-engagement>.
- BANYAN, M. *Civic engagement* [online]. Encyclopædia Britannica, 2016 [cit 27. 9. 2020]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/civic-engagement>.
- BARNHURST, K. 1998. „Politics in the Fine Meshes: Young Citizens, Power and the Media.“ *Media, Culture & Society*, 1998, Vol. 20, Nr. 2, pp. 201–218.
- BAUMGARTNER, J, MORRIS, J. „MyFaceTube politics: Social networking web sites and political engagement of young adults.“ *Social Science Computer Review*, 2010, Vol. 28, Nr. 1, pp. 24–44.
- BAUERLEIN, M. *The Dumbest Generation—How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jeopardizes Our Future*. London: Penguin Books, 2008.
- BENNETT, W. L. „Civic learning in changing democracies: challenges for citizenship and civic education.“ In DAHLGREN, P. (ed.) *Young citizens and new media: learning democratic engagement*. New York: Routledge, 2007, pp. 59–77.
- BENNETT, W. L. „Changing citizenship in the digital age.“ In BENNETT, W. L. (ed.) *Civic life online. Learning how digital media can engage youth*. Cambridge, MA: MIT Press, 2008, pp. 1–24.
- BLEKESAUNE, A., ELVESTAD, E., AALBERG, T. „Tuning out the World of News and Current Affairs – An Empirical Study of Europe’s Disconnected Citizens.“ *European Sociological Review*, 2010, 28(1), pp. 110–126.
- BOCZKOWSKI, P., MITCHELSTEIN, E., MATASSI, M. „News Comes across When I’m in a Moment of Leisure’: Understanding the Practices of Incidental News Consumption on Social Media.“ *New Media & Society*, 2018, 20(10), pp. 3523–3539.
- BOYD, M., ZAFF, J., PHELPS, E., WEINER, M., LERNER, R. „The relationship between adolescents’ news media use and civic engagement: The indirect effect of

- interpersonal communication with parents." *Journal of adolescence*, 2011, 34(6), pp. 1167–1179.
- BUCKINGHAM, D. „Young people, politics and news media: Beyond political socialisation." *Oxford Review of Education*, 1999, 25(1–2), pp. 171–184.
- CLARK, L., MARCHI, R. *Young People and the Future of News: Social Media and the Rise of Connective Journalism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2017.
- CONDEZA, R., BACHMANN-CÁCERES, I., MUJICA-HOLLEY, C. „News consumption among Chilean adolescents: Interest, motivations and perceptions on the news agenda." *Comunicar*, 2014, Vol. 22, Nr. 43, pp. 55–64.
- COSTERA MEIJER, I. „The Paradox of Popularity: How Young People Experience the News." *Journalism Studies*, 2007, 8(1), pp. 96–116.
- CURRAN, J., IYENGAR, S., BRINK LUND, A., SALOVAARA-MORING, I. „Media system, public knowledge and democracy: A comparative study." *European Journal of Communication*, 2009, Vol. 24, Nr. 1, pp. 5–26.
- DELLI CARPINI, M. „Gen.com: Youth, civic engagement, and the new information environment." *Political Communication*, 2000, Vol. 17, Nr. 4, pp. 341–349.
- DROK, N., HERMANS, L., KATS, K. „Decoding youth DNA: The relationship between social engagement and news interest, news media use and news preferences of Dutch millennials." *Journalism*, 2018, Vol. 19, Nr. 5, pp. 699–717.
- EDGERLY, S., VRAGA, E., BODE, L., THORSON, K., THORSON, E. „New media, new relationship to participation? A closer look at youth news repertoires and political participation." *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 2018, Vol. 95, Nr. 1, pp. 192–212.
- ELVESTAD, E., BLEKESAUNE, A., AALBERG, T. *The Polarized News Audience? A Longitudinal Study of News-Seekers and News-Avoiders in Europe* [online]. Paper presented at the 2014 annual meeting of the American Political Science Association, 2014 [cit. 27. 9. 2020]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2469713>.
- FLANAGAN, C., LEVINE, P. „Civic engagement and the transition to adulthood." *The Future of Children*, 2010, Vol. 20, Nr. 1, pp. 159–179.
- GEERS, S. „News Consumption across Media Platforms and Content: A Typology of Young News Users." *Public Opinion Quarterly*, 2020, Vol. 84, Nr. S1, pp. 332–354.
- GIL DE ZÚÑIGA, H., DIEHL, T. „News finds me perception and democracy: Effects on political knowledge, political interest, and voting." *New media & society*, 2019, Vol. 21, Nr. 6, pp. 1253–1271.
- HAO, X., WEN, N., GEORGE, C. „News consumption and political and civic engagement among young people." *Journal of Youth Studies*, 2014, Vol. 17, Nr. 9, pp. 1221–1238.
- HENN, M., FOARD, N. „Young people, political participation and trust in Britain." *Parliamentary Affairs*, 2012, Vol. 65, Nr. 1, pp. 47–67.
- HOFFMAN, L., THOMSON, T. „The effect of television viewing on adolescents' civic participation: Political efficacy as a mediating mechanism." *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 2009, Vol. 53, Nr. 1, pp. 3–21.
- HOLT, K., SHEHATA, A., STRÖMBÄCK, J., LJUNGBERG, E. „Age and the effects of news media attention and social media use on political interest and participation: Do social media function as leveller?" *European journal of communication*, 2013, Vol. 28, Nr. 1, pp. 19–34.
- HUANG, E. „The causes of youths' low news consumption and strategies for making youths happy news consumers." *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 2009, Vol. 15, Nr. 1, pp. 105–122.
- IPSOS TAMBOR. *Informovanost a participace mládeže. Zpráva z výzkumu* [online]. Praha: Národní institut dětí a mládeže, 2009 [cit. 27. 9. 2020]. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1259754857.pdf>.
- JAKUBOWICZ, K. *Nová ekologie médií. Konvergence a mediamorfoza*. Zlín: Verbum, 2013.
- KOHUT, A. *Pew surveys of audience habits suggest perilous future for news* [online]. Poynter, 2013 [cit. 27. 9. 2020]. Dostupné z: <http://www.poynter.org/news/pew-surveys-audience-habits-suggest-perilous-future-news>.
- KRAMP, L. „We Need to Keep Moving': Strategies of News Media to Attract Young Audiences in Germany." In TOSONI, S., CARPENTIER, N., MURRU, M., KILBORN, R., KRAMP, L., KUNELIUS, R., MCNICHOLAS, A., OLSSON, T., PRUULMANN-VENGERFELDT, P. (eds.) *Present Scenarios of Media Production and Engagement*. Bremen: Edition Lumière, 2017, pp. 107–122.
- KRAMP, L., WEICHERT, S. „Millennials, die unbekanntes Wesen: Wie journalistische Medien und Nachrichtenangebote junge Menschen im digitalen Zeitalter erreichen – und was sie von ihnen lernen." In OTTO, K., KÖHLER, A. (eds.) *Crossmedialität im Journalismus und in der Unternehmenskommunikation*. Wiesbaden: Springer, 2018, pp. 269–290.
- KRUIKEMEIER, S., SHEHATA, A. „News media use and political engagement among adolescents: An analysis of virtuous circles using panel data." *Political Communication*, 2017, 34(2), pp. 221–242.
- LEE, S., XENOS, M. „Social distraction? Social media use and political knowledge in two US Presidential elections." *Computers in human behavior*, 2019, 90, pp. 18–25.
- LOPEZ, M., LEVINE, P., BOTH, D., KIESA, A., KIRBY, E., MARCELO, K. *The 2006 civic and political health of the nation: A detailed look at how youth participate in*

- politics and communities* [online]. CIRCLE, 2006 [cit 27. 9. 2020]. Dostupné z: <https://www.issueab.org/resources/929/929.pdf>.
- MACEK, J., MACKOVÁ, A., ŠKAŘUPOVÁ, K., WASCHKOVÁ CÍSAŘOVÁ, L. *Stará a nová média v každodennosti českých publik (výzkumná zpráva)* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2015 [cit 27. 9. 2020]. Dostupné z: https://webcentrum.muni.cz/media/3081320/stara_a-nova_media_v-kazdodennosti-ceskych_publik.pdf.
- MADDEN, M., LENHART, A., FONTAINE, C. *How Youth Navigate the News Landscape* [online]. Knight Foundation, 2017 [cit. 27. 9. 2020]. Dostupné z: https://kf-site-production.s3.amazonaws.com/publications/pdfs/000/000/230/original/Youth_News.pdf.
- MARCHI, R. „With Facebook, blogs, and fake news, teens reject journalistic ‚objectivity‘.“ *Journal of Communication Inquiry*, 2012, Vol. 36, Nr. 3, pp. 246–262.
- MCLEOD, J. „Media and civic socialization of youth.“ *Journal of Adolescent Health*, 2000, Vol. 27, Nr. 2, pp. 45–51.
- MINDICH, D. *Tuned out: Why Americans under 40 don't follow the news*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- MITCHELL, A., GOTTFRIED, J., BARTHEL, M., SHEARER, E. *The Modern News Consumer: News Attitudes and Practices in the Digital Era* [online]. Pew Research Center, 2016 [cit. 27. 9. 2020]. Dostupné z: <http://www.journalism.org/2016/07/07/the-modern-news-consumer>.
- NADAČNÍ FOND NEZÁVISLÉ ŽURNALISTIKY. Češi a zpravodajství [online]. Praha: Nadační fond nezávislé žurnalistiky, 2018 [cit. 27. 9. 2020]. Dostupné z: <http://www.mapamedii.cz/segmenty/index.php>.
- PALFREY, J., GASSER, U. *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. New York: Basic Books, 2018.
- PATTERSON, T. *Young People and News*. Cambridge, MA: Joan Shorenstein Center on the Press, Politics and Public Policy, 2007.
- PUTNAM, R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.
- ROBB, M. *News and America's kids: How young people perceive and are impacted by the news*. San Francisco, CA: Common Sense, 2017.
- SHAH, D., MCLEOD, J., LEE, N. „Communication competence as a foundation for civic competence: Processes of socialization into citizenship.“ *Political Communication*, 2009, Vol. 26, Nr. 1, pp. 102–117.
- SHEHATA, A. „News Habits Among Adolescents: The Influence of Family Communication on Adolescents' News Media Use – Evidence From a Three-Wave Panel Study.“ *Mass Communication and Society*, 2016, Vol. 19, Nr. 6, pp. 758–781.
- SHEHATA, A., STRÖMBÄCK, J. „Learning political news from social media: Network media logic and current affairs news learning in a high-choice media environment.“ *Communication Research*, 2018, doi: 10.1177/0093650217749354.
- SCHUDSON, M. *The good citizen: A history of American civic life*. New York: Free Press, 1998.
- SVENINGSSON, M. „It's only a pastime, really': Young people's experiences of social media as a source of news about public affairs.“ *Social Media + Society*, 2015, Vol. 1, Nr. 2, pp. 1–11.
- PAPATHANASSOPOULOS, S., COEN, S., CURRAN, J., AALBERG, T., ROWE, D., JONES, P., ROJAS, H., TIFFEN, R. „Online Threat, But Television is Still Dominant.“ *Journalism Practice*, 2013, Vol. 7, Nr.6, pp. 690–704.
- VAN CAUWENBERGE, A., D'HAENENS, L., BEENTJES, H. „Young people's news orientations and uses of traditional and new media for news.“ *The European Journal of Communication Research*, 2013, 38(4), pp. 367–388.
- WATTENBERG, M. *Is voting for young people?* 3rd Edition. New York: Routledge, 2016.
- WONNEBERGER, A., KIM, S. J. „TV news exposure of young people in changing viewing environments: A longitudinal, cross-national comparison using people-meter data.“ *International Journal of Communication*, 2017, 11, pp. 72–93.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Marek Šebeš, Ph.D.
 Katedra společenských věd
 Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
 U Tří lvů 1/A
 371 15 České Budějovice
 e-mail: msebes@pf.jcu.cz

SPD a tematizace migrace v období před volbami do Evropského parlamentu 2019: případová studie facebookových příspěvků a výstupů v TV předvolebních debatách¹

Denisa CHARVÁTOVÁ, Eva NIKLESOVÁ

SPD and the issue of migration in the run-up to the 2019 EP elections: a case study of Facebook posts and TV pre-election debates

Abstract: The aim of the paper is to analyse the migration discourse of the Czech party Freedom and Direct Democracy (SPD) in the run-up to the 2019 European Parliamentary elections. The pre-election rhetoric of the SPD party, a „xenophobic entity“ according to the Czech Ministry of Interior, which won two MEPs in the 2019 elections, was analysed in two ways. First, it was devoted to the argumentation strategies of SPD leaders in TV debates, with a special focus on misleading argumentation. Second, it focused on how the topic of migration was discussed and visualized on the Facebook profile of the SPD chairman Tomio Okamura. It concludes that during the TV debates, the main communication strategy was to stay on the message, especially by the repetition of slogans, requests, and main manifesto appeals. On Facebook, the visual framing of the migration was taken out of context and used in a manipulative manner while the anti-immigration discourse can be divided into six thematic groups, which are intertwined; these include

Islam/Islamization, immigration, migrants, immigrant culture, foreign policy, and the SPD (and its fight against migration).

Key Words: political communication, TV political debates, social media, migration, the 2019 EP elections, Freedom and Direct Democracy, Tomio Okamura

Úvod

V kontextu voleb do Evropského parlamentu, které se na území ČR konaly 24. a 25. května 2019,² představovala migrace jedno z prioritních témat předvolebních kampaní.³ Z českých politických stran či hnutí, jimž se v Evropském parlamentu podařilo získat mandáty, byla tematika migrace akcentována především hnutím Svoboda a přímá demokracie (dále SPD).⁴

Hnutí SPD je MV ČR označováno za „xenofobně laděný subjekt“ a v souvislosti s volbami do Evropského parlamentu je v Souhrnné situační zprávě MV ČR za 2. čtvrtletí roku 2019 uvedeno, že „volby do Evropského parlamentu ukázaly jasnou dominanci hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura mezi xenofobně laděnými subjekty. Hnutí jednoznačně upozadilo tradiční extremistické strany“ (Ministry of the Interior, 2019a). V podobném duchu vyznívá i obecná charakteristika SPD uvedená ve Zprávě o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018, podle níž „Nejvlivnějším aktérem na poli šíření náboženské či etnické nesnášenlivosti je hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura (dále jen „SPD“). Někteří jeho členové byli velmi aktivní v šíření informací zaměřených proti muslimům, imigrantům či Romům. SPD záměrně cílí na skupiny obyvatel, u kterých předpokládá, že manipulativní informace, které jim soustavně předkládá, nebudou podrobovat kritické reflexi“ (Ministry of the Interior, 2019).

Vzhledem k výše uvedenému výsledku hnutí SPD ve volbách do Evropského parlamentu konaných v roce 2019 byla předvolební rétorika tohoto hnutí zvolena jako předmět analýzy s cílem deskripce předvolebních komunikačních prostředků a strategií užívaných v souvislosti

s tematizací migračního diskurzu: 1. v prostředí sociálních médií (konkrétně Facebooku) v období tzv. horké fáze kampaně, a sice od 10. května do 25. května 2019 (tedy 14 dnů před volbami do Evropského parlamentu a ve 2 dnech konání samotných voleb) a 2. v televizních debatách českých celoplošných televizních stanic, které se explicitně vztahovaly k volbám do Evropského parlamentu.⁵

1 Voličská základna SPD

Po roce 2010 dochází k transformaci voličského chování, v důsledku čehož zaznamenala úspěch řada nových politických stran. O sněmovních volbách v letech 2010 a 2013 se často hovoří jako o politickém zemětřesení (Haughton, Novotná, Deegan-Krause, 2011; Hanley, 2012; Havlík, Hloušek, 2014; Maškarinec, Bláha, 2014; Haughton, Deegan-Krause, 2015; Klíma, 2015; Kopeček, Svačinová, 2015). S ohledem na skutečnost, že se mnohdy jedná o politické strany pracující s antiestablishmentovou reformní rétorikou (Hanley, Sikk, 2016), nabízí se podle některých autorů jako příhodné hledat odpověď na tuto otázku prostřednictvím konceptu mobilizace křivd (viz např. Haughton, Novotná, Deegan-Krause, 2011; Charvát, Maškarinec, 2019). Téma migrace se stalo jedním z ústředních témat voleb do Evropského parlamentu již v roce 2014. Tehdejší Okamurova strana Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury kladla důraz na národní otázku, dokonce přebrala řadu motivů z kampaní jiných populistických krajně pravicových stran západní Evropy (Hynčica, Maškarinec, Novotný, 2016, s. 62–64). V kontextu českého prostředí se jeví jako vhodné mobilizaci imigrace doplnit o mobilizaci etnických křivd, a sice ve vztahu k romskému obyvatelstvu, vůči kterému česká populace mnohdy zaujímá negativní postoje. Jelikož tuto problematiku etablované strany přehlížely, nespokojení voliči začali hledat řešení u nových stran, z nichž mnohé s protiimigrační či etnickou rétorikou pracovaly (Charvát, Maškarinec, 2019, s. 66–67).

Úspěch SPD můžeme sledovat zejména v regionech s vyšší nezaměstnaností a nižším počtem podnikatelů. Naopak nižší podporu SPD nacházíme u vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. To vše dává tušit, že zde dochází k mobilizaci obyvatelstva, které pocituje ekonomické křivdy,

jež jsou spojené se zvyšující se sociální nerovností. SPD (spolu s ANO 2011) vstoupila do oblastí, které byly dříve charakteristické vyšší podporou levicových stran. U SPD je znatelná i podpora s vlivem etnických a imigračních křivd. Nižší podpory se tak logicky SPD dostává v oblastech s vyšší přítomností cizinců a Romů (Charvát, Maškarinec, 2019, s. 69).

2 SPD a tematizace migrace v TV debatách před volbami do europarlamentu (se zaměřením na analýzu argumentačních strategií)

Významnou součástí kampaně SPD před volbami do Evropského parlamentu se stalo účinkování zástupců tohoto hnutí v televizních předvolebních debatách, tradičním nástroji politického marketingu (Maarek, 2001; Štědroň et al., 2013). S přihlédnutím k tomu, že televizní debaty mohou mít značný vliv na záměry voličů, preferenci témat a vnímání kandidátovy osobnosti (Craig, 2010; Druckman, 2003; Maurer, Reinemann, 2003; Wolf, Koch, 2011), se zaměříme na to, zda prezentace témat spojených s migrací a migrační politikou ze strany představitelů SPD byla v souladu se zásadami věcné argumentace a zda byla dodržena kritéria tzv. informační kvality (srov. Hagen, 1995, s. 32; Westerståhl, 1983, s. 403–424; McQuail, 2016, s. 78).

Do analýzy jsme zahrnuli předvolební debaty, které byly vysílány českými celoplošnými televizními stanicemi, a to jak v oblasti médií veřejné služby (Česká televize), tak i médií soukromých (TV Nova a TV Barrandov).⁶ Jak bude níže uvedeno, na TV Nova a TV Barrandov šlo o debaty pouze s představitelem SPD i o debaty s větším počtem diskutujících. Na České televizi nebyla odvysílána předvolební debata, v níž by vystupoval pouze moderátor a zástupce hnutí SPD. Lze tudíž předpokládat, že diskurz související s migrací bude z hlediska kvalitativního i kvantitativního více zastoupen v předvolebních debatách, v nichž byli přítomni pouze zástupce SPD a moderátor.

Analýza těchto televizních předvolebních debat bude primárně věnována identifikaci a deskripci argumentačních strategií se zaměřením na výskyt tzv. klamných argumentů.⁷ K tomuto rozhodnutí nás vedly dva důvody: 1. „v nejnovějším výzkumu argumentace se do popředí zájmu dostává

sémanticky i pragmaticky orientovaný rozbor záměrně nebo nezáměrně klamných argumentů“ (Kraus, 2010, s. 43) a 2. významní neorétoričtí autoři (Woods, Walton, 1982; Woods, 2004) na tzv. klamné argumenty nazírají jako na „běžnou složku každodenní komunikace“ (Kraus, 2010, s. 43). Argumentaci v rámci této studie „nechápeme jako vyplývání či důkaz, kdy z předpokladu odvozujeme závěr nebo z axiomů teoremy. Argumentace důkaz plně využívá, ale jde dále. (...) Argumentace použije vše, co slouží tázání i odpovídání, příkazování i přesvědčování, neváhá apelovat na city, může prosit i strašit a může použít i různých triků. Jde jen o jediné: obhájit vlastní argumenty a získat oponenta na svoji stranu. (...) Argumentace není tedy pouze logické vyplývání, ale přistupuje k ní nutná složka mimologická, přesvědčovací“ (Bokr, Svatek, 2000, s. 152). Dále vycházíme z předpokladu, že u „argumentu nejde vždy o pravdivost, ale o jeho účinnost“ (Bokr, Svatek, 2000, s. 153), přičemž právě sledování televizních diskusí považují Bokr a Svatek za „instruktáž argumentace i kvaziargumentace, korektního i nekorektního vedení diskuse“ (Bokr, Svatek, 2000, s. 155).

V rámci této studie budeme na výchozí předpoklad výskytu klamných argumentů v televizních předvolebních debatách se zástupci hnutí SPD nazírat fokusem předvolební komunikace a budeme je chápat jako důležitou složku persvazivního působení na recipienty.

3 Analýza argumentačních strategií v televizních předvolebních debatách na TV Nova (9. 5. 2019 a 22. 5. 2019)

Analýzu argumentačních strategií v TV debatách před českými volbami do Evropského parlamentu, jichž se účastnili zástupci SPD, započneme rozbořením diskuse z 9. 5. 2019 vysílané na webu tn.nova.cz komerční stanice TV Nova.⁸ Tato předvolební debata probíhala ve formě mediovaného dialogu pouze s dvěma účastníky – moderátorem pořadu a předsedou SPD Okamurou. V této debatě představovala – v Okamurových výrociích – migrace jedno z dominantních témat, společně s dalšími dvěma tematickými oblastmi – dvojí kvalitou potravin a požadavkem na celkovou změnu EU (Napřímo, 2019). Migrační diskurz byl Okamurou artikulován několika způsoby, což souvisí s tím, že měl – oproti

debatám s více účastníky – větší časový prostor na rozvedení svých úvah, mohl se k tématům vracet apod. Poprvé je migrační diskurz Okamurou tematizován ve výroku o nemožnosti ČR realizovat bezpečnostní a azylovou politiku na národní úrovni, a to v důsledku členství v Evropské unii: „Kdybychom nebyli v EU, tak si můžeme sami dělat bezpečnostní a azylovou politiku. (...) Vůbec bychom tady nebyli pod tlakem. (...) My v podstatě ani nemůžeme mít vlastní bezpečnostní politiku“ (Napřímo, 2019).

Členství ČR v Evropské unii Okamura prezentuje jako významný limitující faktor, který má přímý negativní dopad na bezpečnost v ČR.⁹ Okamura tímto způsobem vytváří dojem kauzálního vztahu mezi členstvím v EU a mezi bezpečnostní situací v ČR a uvádí hypotetickou úvahu o zlepšení situace po vystoupení České republiky z Evropské unie. Z hlediska teorie argumentace jde o tzv. „zkrácený úsudek“, kdy „v argumentaci je vyslovena pouze jedna nebo dvě první premisy a závěr“ (Bokr, Svatek, 2000, s. 157). Zároveň jde o to, že 1. kauzální argumenty bývají záludnější a hůře se odmítají než závěry, které se tváří jako „logické“, a že často nejsme při užití této strategie dostatečně kritičtí a nesprávnou kauzální souvislost nerozpoznáme (Edmüller, Wilhelm, 2019, s. 195–202) a 2. hypotetické soudy jsou „stravitelnější formou vyjádření určitého názoru či tvrzení“ (Klapetek, 2008, s. 214). Pokud bychom chtěli výše uvedené tvrzení podrobit věcné analýze argumentace a ověřit pravdivost tvrzení, nebylo by to možné, neboť Okamura neuvádí žádný odkaz na relevantní informační zdroj (např. legislativní opatření apod.). Pro recipienty této předvolební debaty tak zůstávají výše uvedená Okamurova slova v rovině nepodloženého zobecňujícího výroku. Z hlediska indikace míry jistoty (jistota modalitní, epistémická) Okamura podává výpověď jako „ne plně jistou“, výrazem „v podstatě“ se částečně „zbavuje zodpovědnosti prokázat pravdivost informace, kterou tvrdí“ (Grepl, 2002, s. 267).

Migrace je dále tematizována ve výroku o absenci relevantních dat o počtu a pohybu migrantů v ČR: „Probíhají tady nějací migranti, o kterých se neví, občas nějakou špičku ledovce nám tady někdo, policie, zachytí“ (Napřímo, 2019).

Okamura se ani v tomto tvrzení neodkazuje na relevantní informační zdroj, jeho komunikační strategie je založena na práci s implikovaným významem, s „výchozím předpokladem (background assumption)“, a na využití presupozice, jejíž „pravdivost se při vyřčení věty předpokládá jako samozřejmá“ (Huang, 2014, s. 85), přičemž tímto tzv. „spouštěčem presupozic“ (presupposition triggers) je zde predikát změny stavu, sloveso „zachytit“ (Huang, s. 86–87). Okamura zde presuponuje zkrácené uvádění údajů o počtu migrantů na území ČR ze strany Policie ČR (či jiných státních orgánů). Dále je v tomto Okamurově tvrzení přítomna rovina vyvolávání strachu a obav z případného většího počtu migrantů v ČR, než je oficiálně udáváno. Jde o typický příklad klamně argumentace, tzv. argumentum ad baculum (Woods, Walton, 1982, s. 47–54), která je popisována i jako „vyvolávání strachu a hrůzy, kteréžto pocity mohou napomoci dosažení persuzivních cílů“ (Szymanek, 2003, s. 55) a která se „jako argument vznáší ve vzduchu ve vzduchu i tam, kde je v zámlce“ (Klapetek, 2008, s. 106). Zároveň se jedná o porušení „informační kvality“, neboť jde o případ, kdy se „nejednoznačné vyjádření dostane do skopusu negace či kvantifikace“ (Bednaříková, Jílek, 2015, s. 194).

Ve třetím Okamurově projevu, v němž je reflektován migrační diskurz, je akcentována nulová tolerance migrace a islámu v ČR: „My jsme vlastenecké strany, my chceme nulovou toleranci migrace, nulovou toleranci islámu. (...) Nulová tolerance, vrátit všechny tyhle ty azyly zpět do těch zemí, žádné azyly. A my nechceme ani propagaci islámu v ČR. (...) Žádné kvóty, žádné migranty, žádné nelegální migranty“ (Napřímo, 2019).

V tomto sdělení je možno identifikovat koincidenční sloučení několika komunikačních strategií. Významnou funkci zde plní deixe personální, která „především vztahuje výpověď k partnerům komunikace, resp. odlišuje účastníky a ne-účastníky komunikační události“, což se „projevuje zejména v systému tzv. osobních zájmen“ (Hirschová, 2013, s. 97).

Okamura anaforickým užitím zájmena „my“ zesiluje individuální apel, dochází k procesu polarizace, k vytváření obrazu nepřítel (my vlastenecké strany vs. oni = ti ostatní, „zlí“). Zájmeno „my“, společně s inkluzivním plurálem, tento polarizační proces zintenzivňuje. Van Dijk (2009, s. 73) tento prostředek pro utváření diskriminačního diskurzu komentuje následovně: „Language users (including collective ones such as organizations)

speaking as members of ideological groups typically use the ‘political’ pronoun We (as well as us, ours, etc.) to refer to themselves and fellow group members. Similarly they refer to members of other, competing or dominated groups in terms of They (theirs, them). Given the overall polarization between ingroups and outgroups, its pronominal expression is the pair Us vs Them. Distance or a negative opinion about outgroups may also appear in possessives, such as Those people...“ Zároveň může docházet ke „zdůrazňování názorové jednoty mezi politickým vůdcem (stranou) a auditoriem (lidem)“, přičemž „prostředkem vyjádření této jednoty je politický diskurz založený na vysoké frekvenci zájmena my, resp. 1. osoby množného čísla sloves“ (Kraus, 2003, s. 21). Okamura opakovaným užitím slov „nulovou“, „nulová“, „tolerance“, „toleranci“ a „žádné“ zesílil významové vyznění výpovědi. Jde rovněž o to, že technika opakování je považována za jeden z pilířů propagandy.¹⁰ Princip opakování umocňuje sugestivnost, sdělení založená na principu opakování „stimulují a podněcují posluchačovu pozornost“ (Lotko, 2004, s. 99). Údernost sdělení je podpořena užitím kvantifikátoru v podobě neurčitého zájmena „žádný“ v anaforickém postavení (Oliva, 2017). Takto sugestivně podaná forma deklarovaného politického požadavku zároveň obsahuje sémantický rys nekompromisnosti, ráznosti a definitivnosti. V tomto Okamurově výroku není obsažen konkrétní návrh na realizaci daného politického požadavku, vyjádřen je pouze vztah původce děje k jeho realizaci z hlediska záměru (sémantická kategorie voluntativní modality) (Žaža, 2017).

Okamura předchází tvrzení o „nulové toleranci“ konkretizoval, čímž dochází ke zmírnění původního perlokučního působení na potenciální i stávající voliče, kteří by myšlenky o nulové toleranci ve vztahu k migrantům mohli chápat jako příliš diskriminační, rigidní a radikální: „Nám přece nevadí, když na místa, která jsou nedostatková a na která v ČR nemůžeme prokazatelně sehnat českého občana, tak aby dočasně, na dočasné pracovní povolení, toto místo zastával někdo jiný ze spřízněné kultury, třeba stavební práce, Ukrajinci a podobně, ale musí mít dočasné to povolení“ (Napřímo, 2019).¹¹

Problémem tohoto výroku je však „vágnost lexikálního významu, (...) otevřenost“ (Bednaříková, Jílek 2015, s. 83) spojení „spřízněná kultura“,

příčemž právě vágní vyjadřování představuje prostředek pro „zeslabení ilokuční síly, a tedy epistemického či deontického statusu promluvy“ (Prokopová, 2014, s. 107). V tomto případě je spojení „spřízněná kultura“ prostředkem pro zesílení a podporu dichotomie mezi „našimi lidmi“ ze „spřízněné kultury“ a mezi „narušiteli“, těmi ostatními (migranty), kteří zde nejsou vítáni. Okamura užitím tohoto sémanticky vágního vyjádření sofisticky pracoval s nevyřčeným, jde o účelovou strategii s cílem vyvolat u recipientů proces zaplňování významových mezer individuálními představami a myšlenkami o tom, kdo do „spřízněné kultury“ patří, kdo nikoliv, kde je ona hranice apod.

Opakování klíčového politického záměru („nulová tolerance migrace“) je v následujícím Okamurově výroku podpořeno argumentací příkladem (argumentum ab exemplo), „argumentem odvolávajícím se na takový příklad, v němž se odkazuje na vlastnosti nějakého prvku a jako dostačující předpoklad pro potvrzení dané teze“ (Szymanek, 2003, s. 51). V tomto případě se jedná o argument situací v Japonsku. Anti-imigrační téma je zde rámováno jako problém, na který Okamura nabízí řešení:¹² „*Já mám příklad z Japonska. Japonsko je jedna z nejnávštěvnějších zemí světa vůbec a tam je nulová tolerance migrace. Přestože Japonsko má průměrný plat 80 000 Kč měsíčně (...), tak tam žádné migrační mafie (...), to tam prostě není. (...) V Japonsku není možné, když tam přijdete nelegálně, dostat jakoukoliv sociální podporu. Je potřeba upravit zákony tak, a my to chceme, i naše frakce, aby kdokoliv, kdo přijde nelegálně do Evropy, neměl nárok na žádnou sociální podporu, nic. Proto samozřejmě nebude ani nabídka ani poptávka. Je potřeba taky uzákonit zákaz propagace islámské ideologie. (...). My chceme bezpečnou Evropu, SPD, my to tady říkáme jasně. Zastavit migraci, nulovou toleranci a pak nemusíme mít betonové zátarasy“ (Napřimo, 2019).*

Okamura přináší vizi konkrétního opatření s inspirací v japonském systému, message je snadno pochopitelná, argumetacně podpořena realitou a fungováním daného kroku v konkrétním prostředí.¹³ Kredibilita výroku je zvýšena obecnou známostí Okamurových částečných japonských kořenů a implikací předpokladu Okamurovy obeznamenosti se současnou japonskou migrační politikou. Okamura, resp. jeho mediální obraz, se zde transformoval do roviny autority, znalce japonské migrační

politiky, efektivně je využito potenciálu věrohodnosti přesvědčovatele (Klapetek, 2008, s. 89). Implikovaná věrohodnost je postavena na auře autenticity, Okamurovy japonské kořeny mají sloužit jako podprahová argumentační záruka podávání relevantních a pravdivých informací. Patrná je rovněž cílená práce s osobními zájmeny, zájmeno „já“ v 1. osobě singuláru funguje jako prostředek individuální identifikace účastníka komunikační situace (Hirschová, 2013, s. 97), jako nástroj pro zvýraznění skutečnosti, že produktor je zároveň autorem ilustrativního příkladu o japonské migrační politice. Zájmena „my“ v 1. osobě plurálu je naopak použito ve snaze o zesílení individuálního apelu a ke zdůraznění ideové soudržnosti hnutí SPD, resp. celé vlastenecké frakce. I toto sdělení je založené na principu opakování klíčové myšlenky („nulová tolerance“) a na prostředcích voluntativní modality („my chceme“, „je potřeba“), kdy mluvčí (původce děje) vyjadřuje záměr a nutnost konání, přičemž právě „aktualizace v rovině modální stavby výpovědi patří k nejdůležitějším a nejvýraznějším mimolexikálním prostředkům emocionalit“ (Grepl, 1967, s. 61). Příznaková je rovněž pasivní konstrukce „je potřeba“, v níž absentuje „sémantický příznak aktivity“, „děj je pojat jako generalizovaný“ (Grepl, 1972, s. 147). Došlo zde k odsunutí konatele děje z povrchové pozice a tedy – v konečném důsledku – i k anonymizaci konatele (Jílek et al., 2016, s. 189), což lze chápat jako prostředek pro vytvoření presupozičního rámce celospolečenské potřeby těchto opatření s cílem extenze sémantického pole mimo oblast představitelů a stoupců SPD a vlastenecké frakce.

Naposledy je migrační diskurz v debatě Napřimo vysílané na webu tn.nova.cz 9. 5. 2019 řešen v souvislosti s bodem 23 z Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě.¹⁴ Okamura jmenuje české politiky, kteří v Evropském parlamentu pro přijetí tohoto Usnesení hlasovali: „Hlasovala tam paní Dlabajová, ta je teď lídrem hnutí ANO, paní Charanzová ANO, Ježek ANO, Telička, ale i europoslanec za ČSSD, všichni pro to hlasovali, europoslanci za KSČM, včetně paní Kateřiny Konečné, která je lídrem, TOP 09, KDU-ČSL, také pro to hlasovali“ (Napřimo, 2019).

Okamura se odvolává na autoritu, používá argumentaci autoritou, kdy se „názor zdůvodňuje odvoláním na to, že ho sdílí nějaká známá

osobnost (...) nebo skupina osob, instituce atd“ (Szymanek, 2003, s. 48). Byť se jedná o tvrzení opírající se o jasně definovaný a veřejně dostupný informační zdroj, jde o účelovou práci s informacemi a o argumentační strategii v podobě vytvoření falešného kauzálního vztahu, neboť přijetí tohoto dokumentu má nezávazný charakter, jde pouze o jakési doporučení: „Další dezinformace šířící se o dokumentu se vztahuje k bodu 23, ve kterém europoslanci mj. žádají Komisi a členské státy, aby s ohledem na stávající právní předpisy a postupy zajistily bezpečné a legální cesty pro přistěhovalce, uprchlíky a žadatele o azyl, kteří chtějí vstoupit do EU. Někteří uživatelé sociálních sítí si tuto proklamaci nevědomě či zcela záměrně vyložili tak, že Evropský parlament tímto volá po migraci a zve do Unie další přistěhovalce. To je však zcela zmanipulovaný výklad. Evropský parlament pouze požádal členské státy a Komisi, aby se dostalo skutečným uprchlíkům pomoci a ochrany, a to v legální rovině. Závazky vůči uprchlíkům si nevymyslel Parlament ani EU, ale plynou z platných mezinárodních dohod, kterými je i ČR vázána“ (Cemper, 2019). Okamura tímto způsobem efektivně pracoval s presupozicemi, uvedení politických představitelů, kteří pro dokument hlasovali, může navozovat presupoziční rámec jejich souhlasného stanoviska s přijímáním migrantů z Afriky do ČR. V tomto kontextu můžeme uvažovat i o rovině propagandistické, o technice osvědčení, jejíž základ spočívá ve „využívání citací, postojů a názorů, které jsou často vytrženy z kontextu, avšak pocházejí z ověřených zdrojů“ (Smolík, 2019: 181). Z hlediska mediálního dopadu tohoto Okamurova tvrzení uvádíme – jako příklad nesouhlasu s tímto způsobem podávání informací – reakci K. Konečné, členky KSČM a poslankyně v Evropském parlamentu, která 10. 5. 2019 na svém facebookovém profilu uvedla vyjádření Okamura lže !! TV Nova mi dává za pravdu. KSČM nehlasovala, pro migranty z Afriky. Odmítejme věřit lžím SPD (Konečná, 2019).¹⁵ V souvislosti s tímto nesouhlasným stanoviskem připravovala K. Konečná na Okamuru trestní oznámení (Czech News Agency, 2019a).

Na obsah článku Debata s Okamurou: Deset výroků, sedm lží! Kdy mluvil pravdu? (-epa-, 2019) ve facebookovém příspěvku 10. 5. 2019 kriticky reagoval sám Okamura, web TV Nova tn.cz označil za „sluníčkářský server“ a pro redaktora zvolil hodnotící adjektivum „sluníčkářský“

(Okamura, 2019). Okamura opět citoval bod 23 z Usnesení Evropského parlamentu a – bez uvedení informačního zdroje – zdůraznil, že „kdyby si sluníčkářský redaktor dal skutečně práci a nechtěl jen pomlouvat, tak by si i z veřejných zdrojů zjistil, že bavorský ministr vnitra uvádí mnohem větší množství migrantů, kteří vstoupili na německé území z ČR, než uvádí statistiky českého ministerstva vnitra“ (Facebook, Okamura, 10. 5. 2019). Okamura zde užil techniku cejchování, neboť substantivum „sluníčkář“ nese rys pejorativnosti: „Ve všech (popř. alespoň většinově) užívaných kontextech odvozenina sluníčkář plní spíše funkci ironického až sarkastického a pohrdlivého pojmenování, které je často důležitou součástí velmi útočných nebo alespoň (obvykle z obou stran) ostře konfrontačně vedených diskusí“ (Nejedlý, 2017, s. 109).

Závěrečné superdebaty lídrů osmi parlamentních stran vysílané na TV Nova (kanál Nova 2) 22. 5. 2019,¹⁶ dva dny před zahájením českých voleb do Evropského parlamentu, se za SPD účastnil David,¹⁷ lídr hnutí pro volby do Evropského parlamentu v roce 2019, který se na základě výsledků voleb (33 055 preferenčních hlasů, Czech Statistical Office, 2019a) stal europoslancem (MEPs. European Parliament, nedatováno). Tato předvolební superdebata byla vysílána na webu tn.cz a na televizním kanálu Nova 2. Debatu moderoval Rey Koranteng, který se politiků ptal na aktuální témata a na to, čeho chtějí strany v Europarlamentu dosáhnout (Závěrečná superdebata..., 2019).¹⁸

Zaměříme-li se na analýzu argumentačních strategií užitých Davidem v souvislosti s diskurzem migrace, v první tematicky relevantní sekvenci o vyčlenění finančních prostředků „na podporu migrace“ v rozpočtu EU na rok 2019 je přítomna tzv. argumentace klackem (argumentum ad baculum): „I v následujícím roce se na podporu migrace plánuje 273 miliard a na ochranu hranic 13 miliard korun. Je otázka, jestli někdo skutečně bere vážně, že ta hrozba migrace skončila. Pravděpodobně ne a bude nadále podporována. (...) To je jedna z položek rozpočtu, na podporu migrace. Je to v rozpočtu EU na tento rok“ (Závěrečná superdebata..., 2019).

David výrazem „hrozba“ nastolil rámec nazírání na migraci skrze optiku bezpečnosti, migrace zde „prochází procesem sekuritizace, tedy

procesem konstruování migrace jako hrozby“ (Blažek, 2014).¹⁹ Stulík a Krčál (2019, s. 12) k tomuto způsobu tematizace migrace dodávají následující: „Taková typicky populistická komunikační strategie sekuritizuje a rétoricky vytváří mimořádnou hrozbu zavedením – rétoricky odpovídajících – mimořádných prostředků, jako je např. uzavření hranic. Vytvoření strachu je pak součástí snahy o tvorbu odpovídající populistické mentality. Mezi aktéry využívající právě přiblíženou populistickou komunikační strategii patří zástupci hnutí Úsvit a SPD. Hnutí SPD v čele s Tomiem Okamurou vykazuje na úrovni analýzy stenoáznamů velmi silný příklon k populistické argumentaci“. Kromě argumentace vyhrožováním je použita také argumentace populistická (argumentum ad populum), přičemž ve výše uvedeném výroku Davida jde o rovinu „prezentace veškerých jako výsledku ničemných snah protivníků“ (Szymanek, 2003, s. 64). V tomto případě představuje onu „ničemnou snahu protivníků“ deklarované rozhodnutí představitelů Evropské unie vyčlenit finance na „podporu migrace“.

Argumentační strategii v podobě osobní zkušenosti David aplikoval v následujícím výroku, tematizujícím migrační diskurz: „Já jsem se setkal s cizincem, který byl opakovaně vyhoštěn, a stále tady pobývá“ (Závěrečná superdebata..., 2019). Tento styl argumentace má neoddiskutovalnou výhodu – „co člověk sám zažil, to mu nikdo nevezme a nevymluví“ (Klapetek 2008: 91). Jde však o vágní výrok, u něhož není možno – bez prokázání identity zmiňovaného cizince – jakkoliv ověřit jeho validitu a stanovit míru informační kvality.

Třetí a poslední projev reflexe migračního diskurzu ve sledované předvolební debatě opět souvisí s argumentací autoritou. David uvedl – stejně jako Okamura v debatě z 9. 5. 2019 – citaci bodu 23 z Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě. David této přímé citace užil ve funkci východiska pro úvahy o potenciálních budoucích důsledcích, souvisejících s přijetím tohoto usnesení: „Jestliže se vyzývá Evropská komise, aby připravila legální cesty, tak to znamená, že se vyzývá, aby byla připravena směrnice, nebo nařízení, které bude uloženo členskými státy, a pak už to závazné bude. (...) Je to stejně nezávazné jako zvací dopis z roku 68, kdy ti vojáci taky nemuseli přijít, že. (...) Já neříkám nic víc,

než že jste hlasovali pro usnesení. (...) Je to výzva Evropské komisi, aby konala. Ona konat nemusí, v tomto smyslu je to nezávazné, jak říkal pan Zahradil, ale konat může, z vlastní iniciativy, protože to usnesení má jako podklad“ (Závěrečná superdebata..., 2019).

David se zde dostává do roviny spekulací, užívá argumentační strategii argumentum ab exemplo, odvolání se na „takový příklad, v němž se odkazuje na vlastnosti nějakého prvku a jako dostačující předpoklad pro potvrzení dané teze“ (Szymanek, 2003, s. 51). Dochází zároveň k vytvoření falešné analogie, relativizována je „nezávaznost“ přijetí dané evropské směrnice, není však patrná žádná přímá souvislost mezi událostmi z roku 1968 a mezi přijetím Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě. David využil odkazu na klíčové historické události, které jsou obecně známé a které patří k těm nejzávažnějším v moderních českých dějinách. Tímto způsobem klamně argumentace může David působit na společenské skupiny, jeho výrok je vypočítaný na efekt, využívány jsou emoce, zejména strach a ohrožení (argumentum ad baculum), přítomna je „hra na prvotní pohnutky a odvolávání se na primitivní potřeby (výbuch agrese, pocit síly, jednotu)“, tedy prostředky typické pro demagogii (Szymanek, 2003, s. 93) a populismus, „demagogická argumentace, zaměřená na získání davu“, využívající „zjednodušených myšlenkových postupů odpovídajících způsobu myšlení davu“ (Szymanek, s. 64). David volbou performativních sloves „vyzývat“ a „konat“, jež nesou rys „verbální realizace“, explicitně indikuje ilokuční sílu výpovědi (Hirschová, 2013, s. 143), čímž účinně dotváří dojem závažnosti a důležitosti aktu přijetí onoho usnesení v kontextu budoucího vývoje české migrační politiky.

3 Analýza argumentačních strategií v TV předvolebních debatách se zástupci SPD na České televizi (16. 5. 2019 a 23. 5. 2019)

Na webu České televize byla 29. 4. 2019 vydána tisková zpráva o informačním servisu v období před volbami do Evropského parlamentu. V souvislosti s předvolebními debatami bylo uvedeno, že: „Lídři kandidátek budou (...) hosty dvou předvolebních debat, které bude ve čtvrtek

16. a v úterý 21. května hostit pořad 90' ČT24. Každá z debat bude určena čtyřem zástupcům kandidujících politických stran, hnutí a koalic. (...) Předvolební vysílání završí ve čtvrtek 23. května tuzemská *Závěrečná debata o vztahu národní a evropské politiky* s předsedy politických stran a hnutí zastoupených v Poslanecké sněmovně“ (Blinková, 2019).

Předvolební debaty vysílané na ČT 16. 5. 2019, první ze série tří debat před volbami do Evropského parlamentu v ČR, se účastnili čtyři lídři politických stran a hnutí podle volebního výsledku – za SPD Ivan David, Kateřina Konečná (KSČM), Pavel Poc (ČSSD) a Pavel Svoboda (KDU-ČSL)“ (Volby do Evropského parlamentu..., 2019).²⁰

K tematizaci migrační politiky v této televizní debatě došlo pouze v jednom případě – David opět citoval výňatek (bod 23) z Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě David validitu svého tvrzení pomocí intertextového navazování opřel o stanovisko Evropského parlamentu (argumentace autoritou) a současně užil kvaziargumentační strategii v podobě užití argumentu ad hominem,²¹ neboť ve studiu přítomnou K. Konečnou z KSČM nařkl z možné neznalosti usnesení, pro jehož přijetí hlasovala. „Já bych jenom chtěl říci paní poslankyni Konečné, která schválila Usnesení Evropského parlamentu o základních právech lidí afrického původu. Je to tak? (...) Tak možná to nedočetla, protože bod 23 zní takto: ‚Evropský parlament žádá Komisi a členské státy, aby s ohledem na stávající právní předpisy a postupy zajistily bezpečné a legální cesty pro přistěhovalce, uprchlíky a žadatele o azyl, kteří chtějí vstoupit do EU.‘ To znamená, kdokoliv chce, všechny kategorie, tak Evropský parlament žádá Komisi, aby zařídila toto přicházení těch migrantů“ (Volby do Evropského parlamentu..., 2019).

K. Konečná sice potvrdila schválení onoho usnesení, avšak uvedla protiargument, v němž akcentovala jeho právní nezávažnost, jak již bylo uvedeno výše. V tomto protiargumentu se K. Konečná znovu dotkla aspektu opakování této strategie hnutím SPD: „To je dlouhodobá lež, kterou SPD prostě používá nonstop už dva měsíce. Je to usnesení, není to jakkoliv právně závazné. (...) Nikdo nám nemůže přikázat přijmout žádného migranta“ (Volby do Evropského parlamentu..., 2019). Opakování této taktiky chápeme jako projev propagandy, která „pro

maximalizaci svých účinků sází na jednoduchost, opakování a emoce“ (Kubáček, 2015: 79).

23. května 2019, den před konáním voleb do Evropského parlamentu v ČR, byla na České televizi odvysílána závěrečná *Debata o vztahu národní a evropské politiky*, které se účastnili zástupci politických stran a hnutí zastoupených v Poslanecké sněmovně. Za SDP zde byl přítomen předseda Okamura (Debata o vztahu..., 2019).²²

První projev tematizace migračního diskurzu u Okamury nápadně připomíná styl argumentace použitý v televizní předvolební debatě vysílané na webu TV Nova 9. 5. 2019. Okamura i v této diskusi na členství České republiky v EU nazírá jako na hlavní příčinu nemožnosti realizace bezpečnostní a azylové politiky na národní úrovni. Stejně jako v debatě na webu TV Nova z 9. 5. 2019 jsou zpochybňovány oficiální údaje Ministerstva vnitra ČR o počtu migrantů v ČR: „My bysme prostě měli mít právo si hlídat svoje vlastní hranice. (...) My říkáme – vraťme možnost toho, abychom si chránili vlastní hranice, to neznamená jenom fronty na hranicích (...), musíme vědět, kdo se tady pohybuje. Dnes to nevíme a o tom svědčí i to, že čísla českého Ministerstva vnitra o zadržených migrantech jsou jiná než jsou čísla bavorského Ministerstva vnitra (a tam jsou mnohem vyšší)“ (Debata o vztahu..., 2019).

Ke zintenzivnění výpovědi je Okamurou užitá forma množného čísla osobního zájmena „já“ v 1. osobě, využit je tzv. inkuziv, při němž se obsah slovesného tvaru a zájmena 1. osoby týká mluvčího, adresáta a další množiny osob k nim příslušejících. Okamura se sice odvolává na údaje bavorského Ministerstva vnitra, avšak není odkazováno na žádnou konkrétní statistiku apod., tvrzení tedy zůstává v rovině nepodloženosti a neurčitého kvantifikujícího vyznění. Zároveň je presuponována nepřesnost dat českého Ministerstva vnitra, čímž může být v očích (potenciálních) voličů SPD spolu/vytvářen obraz nepřítel v podobě státního aparátu, který občanům zamlčuje skutečná čísla. Okamura tímto výrokem vytváří zdání společnosti rozdělené do dvou homogenních a antagonistických skupin – „čistého lidu“ a „zkorumpované elity“, čímž se dostáváme do roviny populismu: „Accordingly, populism is understood as a thin-centered ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, the pure people' versus, the

corrupt elite.“ (Mudde, 2007, s. 23). Okamura tedy pracuje s klasickým dichotomickým dělením „my vs. oni“, kdy „lid je ‚dobrý‘, elity jsou, zlé“ (zkorumpované v nejširším slova smyslu)“ (Kubát, Mejstřík, Kocian, 2016, s. 14–15).

Konstantním rysem politického programu hnutí SPD je deklarování negativního stanoviska k přijímání migrantů do ČR, k migrační politice EU a jejímu „diktátu“.²³ Tato message v podobě explicitní formulace negativního stanoviska k migraci a k aparátu EU je přítomna i ve výroku Okamury v závěrečné předvolební debatě vysílané na České televizi 23. 5. 2019, v dalším projevu tematizace migračního diskurzu: „My jasně ukazujeme, že nepotřebujeme diktát Bruselu pro to, abychom spolu spolupracovali, měli se rádi, tlačili podobný program. A náš program je jasný – vrátit pravomoci z Bruselu zpět na národní státy, jsme proti migraci (Debata o vztahu..., 2019).

Také v tomto Okamurově prohlášení je užito 1. osoby osobního zájmena „já“ s cílem zintenzivnit ilokuční sílu výpovědi. K podpoře suggestivnosti vyjádření slouží specifický suggestivní řečnický prostředek v podobě enumerativního řazení synonymních výrazů (Lotko, 2004, s. 99). Akcentována je jasnost a transparentnost volebního programu a jeho hlavní cíl. I z tohoto příkladu je patrné, že Okamurova rétorika je založena na jednoduchosti, na jednom ze základních pilířů propagandy, neboť „propagované poselství musí být co nejjednodušší, tak jednoduché, aby je co nejsnáze a nejrychleji pochopil co největší počet lidí“ (Koukolík, 2010: 205).

Pro tuto předvolební debatu je dále charakteristické opakované užití argumentace ad baculum, a to v případech akcentování migrace jakožto bezpečnostního rizika: „Sami víme, že odborníci sami říkají, že před námi je obrovská migrační vlna z Afriky, nyní ti migranti proudí směrem do Španělska. Problém je, že migrace je plán EU, je to plán velkého multikulturního super státu“ (Debata o vztahu..., 2019).

Vyvolávání strachu a hrůzy (Szymanek, 2003, s. 55) je multiplikováno užitím dalších strategií – signalizací postoje jistotně modalitního (epistémického), přičemž explicitní signalizace jistoty bývá typická právě pro polemický kontext (Grepl et al., 1995, s. 624). Jazykový prostředek pro artikulaci vysokého stupně jistoty je vágní, patrná je jeho sématická

rozostřenost a nejasnost ohledně referenčního aktu, neboť spojení „sami víme“ neidentifikuje entitu, k níž se referuje, jednoznačně (Hirschová, 2013, s. 61). Okamura se v daném výroku odvolává na autoritu, hovoří o odbornících, aniž by bylo uvedeno konkrétní jméno, výzkum, organizace apod. V tomto případě se jedná o „prostředek příznakový, neboť porušuje přesnost, a to právě v důsledku neurčitosti označení původce informace“ (Jílek, 2009, s. 67–68). Současně jde o opětovné porušení informační kvality s cílem podpory strategie vyvolávání strachu a obav, což je umocňováno užitím obrazných pojmenování („migrační vlna“, „migranti proudí“) persvazivních, „jejichž expresivní příznak je meliorativní, častěji však depreciativní“ (Bartošek, 1993, s. 11).

Také v dalším Okamurově výroku o riziku migrace je patrná dominantní snaha vyvolávat strach a obavy. Setrvání ČR v EU je dáváno do přímé souvislosti s rostoucí migrací a islamizací. Informační validita má být podpořena užitím argumentace ad exemplum, avšak příklad o zatčení „prvních českých občanů“ opětovně hodnotíme na ose vágnosti a nulové vypovídací hodnoty: „Hlavními bezpečnostními riziky je samozřejmě pokračující migrace, protože je to globalistický projekt podporovaný EU. Dokud budeme členem EU, bude to pokračovat. Je to samozřejmě potenciální islamizace. Už vidíte sami, že byli zatčeni první čeští občané za islámský terorismus. Super státu“ (Debata o vztahu..., 2019).

Argumentační strategie argumentum ad baculum je užita i v posledním případě tematizace migrace v závěrečné předvolební debatě vysílané na ČT, den před českými volbami do Evropského parlamentu. V tomto případě se jedná explicitně artikulovanou součástí předvolební agitace, kterou v kontextu naší studie chápeme jako cílenou rétorickou přesvědčovací činnost, jejímž cílem „je nejčastěji to, aby byl přesvědčovaný pohnut k určitému jednání“ (Klapetek, 2008, s. 150). Opět je užit princip opakování, společně s gradací a hyperbolou: „Tyto volby budou referendem o současné politické EU. Kdo zůstane sedět doma, volí současnou politiku Bruselu, volí dvojí kvalitu potravin, volí migraci, volí potenciální islamizaci, volí ztrátu suverenity ČR. Další volby budou za dlouhých pět let a Evropský parlament je jediné místo, kde můžeme udělat změnu“ (Debata o vztahu..., 2019).

4 Analýza argumentačních strategií v TV předvolebních debatách se zástupci SPD na TV Barrandov (21. 5. 2019 a 22. 5. 2019)

Na komerční stanici TV Barrandov proběhly dvě předvolební debaty, jichž se zúčastnil představitel hnutí SPD. Jedná se o *Arénu Jaromíra Soukupa* vysílanou 21. 5. 2019²⁴ a o *Duel Jaromíra Soukupa* vysílaný o den později.²⁵ Obou těchto debat se účastnil předseda SPD Okamura.

I vzhledem k tomu, že první debaty, *Arény Jaromíra Soukupa*, se účastnili i hosté další,²⁶ byl z pozice Okamury diskurz spojený s migrací tematizován pouze ve dvou případech. V případě prvním šlo o očerňování politické konkurence, o tzv. techniku cejchování, a to v souvislosti s nařčením – v televizním studiu nepřítomného – předsedy České pirátské strany Ivana Bartoše ze členství v organizaci Antifa: „Je pravdou to – a všichni to vidí, celá republika –, že Váš předseda Ivan Bartoš prokazatelně vítal migranty s transparentem, prokazatelně byl členem Antify, což je teroristická organizace ve Spojených státech, takže to je prostě pravda, přiznejte se k tomu, všichni to víme“ (Aréna J. Soukupa, 2019a).

Okamura pro toto tvrzení neuvádí žádný relevantní důkaz a znovu se pohybuje v úrovni nepodloženého subjektivního tvrzení. Technika cejchování, kdy je jedinec vázán k zápornému symbolu či významu, je užita proto, že „cejch zbavuje nutnosti přemýšlet o tom, kdo ocejchovaný člověk je, co dělá, jaký je smysl toho, co říká. Smyslem cejchu je přimět lidi, aby kousli do prstu, který někam ukazuje, aniž by se podívali, kam nebo na co ukazuje. Cejch zbavuje člověka jedinečnosti. Vyrobí z něj příslušníka podezřelé skupiny, izoluje a zavrhuje“ (Koukolík, Drtilová, 2006, s. 111). Pro podporu výroku o členství Bartoše v organizaci Antifa je užita kombinace jistotní modalit (opakování slova „prokazatelně“) a neurčitého kvantifikátoru („všichni“) (Oliva, 2017), společně s rétorickým prostředkem gradace („všichni to vidí, celá republika“).

Podruhé byla migrace v Aréně Jaromíra Soukupa z 21. 5. 2019 reflektována v tvrzení o příčinném vztahu mezi trvalým pobytem cizinců na území ČR a mezi omezením možnosti nákupu bytů českými občany: „Neuvážená politika, která už se i na základě našeho tlaku změnila – že se tady dávaly trvalé pobyty obrovskému množství cizinců, třeba z Ruska a z dalších zemí, kteří skutečně vykoupili ten bytový fond a zásadně

ovlivnili možnost nákupu bytů pro české občany. To znamená – došlo k velkému nedostatku bytů pro české občany, zdvihly se ceny...“ (Aréna J. Soukupa, 2019a).

Opět se jedná o tvrzení s vágní informační hodnotou a o strategii tvorby falešné kauzality. Zvoleny byly neurčité kvantifikátory („obrovské množství cizinců“, „velký nedostatek bytů“), které chápeme jako „určení kvanta, které není přesné, tj. vyjádřené počtem nebo přesnou mírou“ (Veselý, 2009, s. 177), přičemž „pro neurčité kvantifikátory je charakteristické, že kvantum většinou nejen udávají, ale také hodnotí“ (Veselý, 2009, s. 177). Diskutabilní je rovněž samotná možnost ověření/prokázání pravdivosti výroku.

V Duelu Jaromíra Soukupa vysílaném na TV Barrandov 22. 5. 2019, kterého se kromě moderátora J. Soukupa účastnil pouze Okamura, diskurz spojený s migrací prostupoval celou touto předvolební debatou, a to několika vzájemně se podporujícími způsoby. Způsobem prvním je akcentování prozíravosti hlavních myšlenek/klíčových vizí Okamury a deklarace jejich aktuálnosti a relevance v souvislosti s Okamurovou predikcí vývoje politické situace: „Vždycky²⁷ jsem varoval – jako první, jestli si vzpomínáte – před migrací, před hrozbami islámu (...). Prosazoval jsem ten program, který je vlastenecký, nebo – chcete-li – patriotický. Teď si vemte, že je pět let pryč a ta témata jsou čím dál aktuálnější. Ukázalo se, že před pěti lety – si vzpomeňte – já, když jsem varoval před migrací a islámem a před tím diktátem těch nařízení EU, tak mi novináři z toho mainstreamu říkali populistu, xenofob, nemá pravdu, vymýšlí si“ (Duel J. Soukupa, 2019a).

Na předchozí způsob tematizace migrace navazuje koincidenční spojení dvou strategií s cílem podpory relevance názoru ohledně aktuálnosti hrozby migrace a islamizace – 1. argumentum ad auditores, „předkládání argumentů uzpůsobených k získání podpory auditoria pro své stanovisko“ (Szymanek, 2003, s. 55), a 2. práce s tzv. pozitivní zdvořilostí, která se orientuje na „zachování pozitivní tváře ostatních“, přičemž „obvykle volíme řečové strategie, které zdůrazňují naši solidaritu s adresátem. Patří mezi ně potvrzování ‚společného základu‘ s adresátem, vyjadřování toho, že mluví a adresát spolupracují na uspokojování adresátových potřeb“ (Huang, 2019, s. 146): „Ti přemýšlivější lidé, což jsou třeba právě naši

voliči, tak se mě na to mnohokrát ptali, jak jsem na to přišel, že jsem jako první upozornil na to téma migrace, islámu a i té přímé demokracie“ (Duel J. Soukupa, 2019a).

K multiplikaci argumentačních strategií dochází i v následující pasáži, v níž Okamura znovu užívá diskurzivní strategii *my vs. oni*, resp. já (prorok) vs. oni (odpůrci). Jedná se o typické cíle politické manipulace a populistické argumentace – vytváření obrazu nepřítele, podpora názoru, že Okamura vždy jednal v zájmu lidu, resp. svých voličů, a zdůrazňování názorového souladu mezi voliči a mezi lídrem hnutí SPD (Kraus, 2003, s. 21): „Když já říkám, že – a upozorňoval jsem na to osamoceně tenkrát –, že ta migrace je hrozbou, že to nelze zvládnout, i ta islamizace, tak mi říkali, že jsem xenofob a rasista, přitom to s tím nemá vůbec nic společného. A teď se ukázalo – v posledních letech –, že mám pravdu, takže nic jiného, než mě nálepkovat vlastně nezbyvá, ale naše statisíce voličů to vidí. (...) Já musím zaglosovat ještě jednu nálepku, a to je xenofob, protože xenofobie, když se podíváte do slovníku (a málokdo to asi udělal), znamená strach z neznámého. A to, že já upozorňuji na neznámé věci, ale na zcela reálné nebezpečí islamizace nebo neřízené nelegální migrace, to nemá s xenofobií pochopitelně vůbec nic společného, je to naopak pravda. To znamená, co jsem tím chtěl říct – nedejte, vážení diváci, na nálepky zoufalých sluníčkářů“ (Duel J. Soukupa, 2019a).

Okamura poměrně sofistikovaným způsobem argumentačně využívá presupozičního rámce spojeného s označováním jeho osoby nálepkami xenofob a rasista.²⁸ Tuto formu sociální kategorizace, kterou „mluvčí zvýznamňují hierarchické uspořádání mocenských vztahů“ a „zároveň vytvářejí tlak na jednání nositele dané identity“ (Klapko, 2016, s. 395), Okamura argumentačně převrací do roviny pozitivní a používá k tomu zastřešení ve formě kvantifikační podpory počtem voličů SPD („naše statisíce voličů to vidí“). Jedná se o příklad klamné argumentace (*argumentum ad numerum*), která vychází z úvahy, že „pokud mnoho lidí podporují nebo věří v dané tvrzení, pak jistě musí být pravdivé“ (Reisigl, Wodak, 2001, s. 175). Jeden z postupů eristické dialektiky, „umění disputovat, a sice tak disputovati, aby člověk vždy podržel pravdu, tedy *per fas et et nefas*“ (Schopenhauer, 1927, s. 11), trik č. 11, který spočívá v uvedení obecné pravdy, byl identifikován ve výroku o tom, že „teď

se ukázalo – v posledních letech –, že mám pravdu“. Tento trik spočívá v uvedení deklarované „pravdy“ jako věci vyjednané a již schválené Schopenhauer, s. 33). Klamný argument v podobě tzv. vmlouvané definice, spočívající v „definování termínu, který se zdá být přímočarý, ale který je ve skutečnosti pln skrytých implikací nebo si všímá spíše nepodstatných vlastností“ (Švandová, 1999, s. 177), se vyskytuje v části, v níž Okamura uvádí definiční podstatu slova „xenofob“, nálepky, kterou je označován, s cílem zmírnit negativní konotace spojené s tímto pojmenováním.

Naši analýzu zakončíme posledním výrokiem Okamury o migraci v debatě Duel Jaromíra Soukupa z 22. 5. 2019 na TV Barrandov. Jde o výrok, který chápeme jako explicitní doložení míry důležitosti migračního diskurzu pro předvolební komunikační strategii SPD, neboť právě migraci Okamura v závěru sledované debaty uvedl jako první ze čtyř klíčových volebních témat: „Já myslím, že to jsou čtyři témata: 1. migrace, 2. islamizace, 3. diktát, nařízení z Bruselu (...) a dvojí, horší kvalita zboží a potravin dovážených do ČR“ (Duel J. Soukupa, 2019).

5 SPD a tematizace migrace ve facebookových příspěvcích před volbami do Evropského parlamentu

V předchozí kapitole zabývající se televizními debatami jsme se zaměřili na analýzu argumentační strategie SPD. Řada výše zmíněných argumentů zaznívajících v televizních debatách se objevila i v dílčích příspěvcích Tomia Okamury na Facebooku a nesla se tudíž v totožném argumentačním duchu. Prezentace témat spojených s migrací a migrační politikou ze strany SPD nebyla, stejně jako u televizních debat, v souladu se zásadami věcné argumentace, problematickým se jevílo i dodržování kritérií tzv. *infromační* kvality (srov. Hagen, 1995, s. 32n; Westerståhl 1983, s. 403–424; McQuail, 2016, s. 78). I zde byla využívána celá řada tzv. klamných argumentů (Kraus, 2010, s. 43). Bohužel v případě SPD nelze mnohdy hovořit o argumentech pravdivých, o časté falešné kauzalitě aj., jak jsme se ostatně zmiňovali výše. V příspěvcích byla rovněž patrná politická manipulace a populistická dichotomie „*my*“ vs. „*oni*“ a tendence k navozování strachu z „těch druhých“.²⁹ Avšak oproti předchozí kapitole obsahová analýza příspěvků na Facebooku nepředstaví

argumentační strategie jako takové, nýbrž poukáže na skutečnost, že protimigrační diskurz se nesl v několika prolínajících se rovinách.

Při výzkumu strany SPD nelze opomenout vysokou míru její personalizace v osobě předsedy strany Tomia Okamury, který přednostně obstarává komunikaci SPD (Svačinová, 2018, s. 189). Okamura patří mezi aktivní uživatele sociálních sítí.³⁰ Předkládaná kapitola se tak blíže zaměří na migrační diskurz, tak jak je Okamurou artikulován na Facebooku, kde sám Okamura patří mezi nejsledovanější politické aktéry. K listopadu 2019 dosahoval počet jeho sledujících 257 tisíc.³¹

Frekvence komunikace na Okamurově profilu je vysoká. Před evropskými volbami patřila SPD na Facebooku dokonce k šesté nejaktivnější straně, a to napříč členskými státy EU (srov Charvát, Maškarinec, 2020, s. 85; Novelli, Johansson 2019, s. 26). Facebook je navíc se zhruba 5,1 milionů uživatelů³² jednoznačně nejpopulárnější sociální komunikační platformou v České republice.³³ Současně poskytuje Facebook svým uživatelům mnohem intenzivnější a osobnější spojení, zatímco Twitter umožňuje uživatelům zůstat anonymní a je brán spíše jako zpravodajský zdroj³⁴ (Ernst et al., 2017, s. 152). Konkrétně v českém prostředí Twitter funguje více jako komentátorský-informační kanál.

Jak jsme již výše uvedli, sběr dat probíhal v období od 10. května do 25. května 2019, tedy 14 dnů před volbami do Evropského parlamentu, a ve 2 dnech konání samotných voleb. Jedná se o tzv. horku fázi kampaně. Za 16 dnů se na Okamurově profilu objevilo celkem 135 příspěvků, přičemž všechny byly doprovázeny buď fotografií či videem. Jak bylo již výše zmíněno, aktivita Okamury na Facebooku je velmi vysoká a průměr v podobě více než osmi statusy denně to jen potvrzuje.³⁵

Z řady Okamurových příspěvků je zřejmé, že volby do Evropského parlamentu byly pro SPD referendem o Evropské unii a o imigraci. Na mnoha vizuálech strany se objevoval volební slogan „Přijďte k volbám a podpořte myšlenky vlasteneckého hnutí SPD“. V rámci vlastenecké logiky se nese i většina zkoumaných statusů.

Množství příspěvků na Facebooku doplňují programové body SPD (často společně s kandidátní listinou strany). Jak lze vidět na obr. č. 1, i ze samotných programových bodů je patrná protiimigrační politika a rétorika. Zaznívají zde hesla jako např. „NE likvidaci národních států

a národů a vzniku jednoho multikulturního státu EU. Současná EU je nereformovatelná a stávající forma evropské integrace musí skončit“; „NE podpoře imigrace“; „NE toleranci k islamizaci Evropy“; „NE pozitivní diskriminaci menšin a podpoře politických neziskových organizací“; „**PODPOŘÍME spolupráci v boji s teroristy a mezinárodním zločinem**“. Programové body byly přidávány i ke statusům, které se jinak tématu imigrace nijak nedotýkaly, a to např. ke dvojí kvalitě potravin.

Obr. č. 1: Programové body SPD k volbám do Evropského parlamentu

V Evropském parlamentu řekneme společně jasné:
NE dvojí kvalitě potravin a spotřebního zboží. Ať z nás přestane EU dělat odpadkový koš!
NE likvidaci národních států a národů a vzniku jednoho multikulturního státu EU. Současná EU je nereformovatelná a stávající forma evropské integrace musí skončit.
NE dalšímu omezování práv občanů, včetně práva vlastnit zbraň.
NE novým regulacím a nesmyslným omezením podnikatelských aktivit.
NE podpoře imigrace.
NE toleranci k islamizaci Evropy.
NE pozitivní diskriminaci menšin a podpoře politických neziskových organizací.
NE přijetí eura Českou republikou.
NE evropské armádě vedené Bruselskou elitou.
NE předávání další moci z úrovně států do rukou EU.
V Evropském parlamentu budeme prosazovat:
PODPOŘÍME zrušení Lisabonské smlouvy a novou spolupráci národních států na základě svobody a suverenity.
PODPOŘÍME společný trh a svobodný pohyb občanů národních států Evropy.
PODPOŘÍME společné projekty dopravní a energetické infrastruktury.
PODPOŘÍME společné vědecké projekty a vědeckou spolupráci.
PODPOŘÍME spolupráci v boji s teroristy a mezinárodním zločinem.
PODPOŘÍME právo občanů členských zemí rozhodovat v referendu o všech zásadních otázkách včetně vystoupení z EU.
PODPOŘÍME postupné rušení zbytečných byrokratických orgánů EU.
PODPOŘÍME sociální projekty pro pracující rodiny v národních státech Evropy. Musí skončit demografická genocida evropských národů a jejich nahrazování imigranty.

(Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury)

Tematizace migrace byla na facebooku velmi častým jevem. Ve zkoumaném období se objevila hned v 78 % případů. Bez jakékoli zmínky či odkazu na toto téma bylo tak pouhých 22 % příspěvků, ve kterých se objevovaly pouze stručné upomínky na účast Okamury v televizních debatách či různá konstatování ohledně dění ve vládních či jiných opozičních stranách.

V jednotlivých stavech bylo možné sledovat protiimigrační diskurz hned v několika rovinách. Odkazy k migraci pak bylo možné rozdělit do šesti větších skupin, které se ale často v rámci jednoho sdělení vzájemně prolínaly a doplňovaly. Definovány tak byly následující kategorie tematizace migrace:

1. Islám/islamizace;
2. Imigrace;
3. Migranti;
4. Imigrantská kultura;
5. Zahraniční politika;
6. SPD.

6 Islám/islamizace

Z Okamurových výroků na facebooku je patrné, že islám jako náboženství a islamizaci Evropy, označuje za velkou hrozbu, a v tomto duchu se snaží působit i na své přívržence. V příspěvcích nalezneme řadu odkazů k islámu, kde převažuje názor, že neexistuje nic jako umírněný islám. Ba naopak, Okamura islám označuje za nebezpečný, či „jako nenávistnou ideologii, jejíž propagace by měla být zakázána“ (Okamura, 2019-05-21). Dne 21. května 2019 se na Okamurově profilu rovněž můžeme dočíst, že „islám sám je v rozporu s demokracií a základními lidskými právy a občanskými svobodami“ (tamtéž). Odůvodňuje to tím, že hlásá podřadnost, zotročování a vraždění nevěřících, homosexuálů, odpadlíků islámu nebo podřadné postavení žen.

Na své facebookové stránce kromě jiného Okamura sdílí i rozhovory s kandidáty do EP, kterým pokládá v individuálních rozhovorech

opakujících se otázky. Objevují se zde tak dotazy typu, zda je islamizace hrozbou, zda hrozí zánik Evropy, či zda je možné ještě zachránit státy západní Evropy. Důvodem těchto otázek je domněnka, že islám vyvraždí své odpůrce a Evropská unie svým přístupem k islámu zahubí Evropu.

Ostatně státy západní Evropy Okamura představuje jako odstrašující příklady v nejrůznějších souvislostech. Německo a Francii spatřuje jako zcela islamizované a vyzývá své sledující k obraně, abychom v České republice nedopadli stejně. Pro svá tvrzení hledá podporu u zahraničních partnerů, na jejichž zkušenosti s problematikou islámu a imigrace se odvolává. Mezi nejznámější proklamované spojence SPD patří mj. Marine Le Pen a její strana Národní fronta, Mateo Salvini a jeho hnutí Liga Severu či Geert Wilders a Strana pro svobodu.

7 Imigrace

Se zastrašovací rétorikou se můžeme setkat i v případech, kdy se jednotlivé příspěvky dotknou problematiky imigrace. Mobilizační charakter sdělení se pak objevuje nezřídka, proto není nutno nijak zdůrazňovat, že imigrace představuje pro Okamuru problém, před kterým je (dle jeho slov) nutné se bránit – chránit naše hranice, bránit Evropu. V tomto ohledu dává za příklad Salviniho, který podle Okamury skoro zastavil nelegální migraci do Itálie.

Z facebookového příspěvku ze dne 18. května 2019:

„Společně s dalšími vlasteneckými a antiislamistickým stranami máme šanci ubránit Evropu, když nás podpoříte. Náš kamarád a italský ministr vnitra Matteo Salvini již ukázal, jak umí zatočit s nelegálními imigranty, nelegální imigraci do Itálie prakticky zastavil. Stejně tak rakouští Svobodní zakazují propagaci politického islámu a zavírají nenávistné mešity. Nejsme v tom sami a máme silné spojence! Pokud nechcete, aby Vám vládli Merkelová, Juncker a Soros, přijďte k REFERENDU o EU a IMIGRACI 24. a 25. května!“

Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury

Okamura ve stavech také varuje před hrozbou masivní migrace, která nadále pokračuje a v jejímž důsledku se občané ČR stanou občany druhé kategorie ve vlastní zemi, popř. oběťmi.

Dne 21. května 2019 se Okamura na Facebooku opírá do „podporovatelů migrace“ (Okamura, 21. 5. 2019), zejména pak do poslankyně Evropského parlamentu Kateřiny Konečné (KSČM),³⁶ a sice kvůli již zmíněnému bodu 23 z Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě. Interpretuje jej jako nástroj migrantů z Afriky na pozitivní diskriminaci v Evropě.

8 Migranti

S imigrací se pojí další analyzovaná skupina – migranti. Jedná se o kategorii bohatou na negativní denotát. Okamura svým sledujícím migranty vykresluje opět jakožto islamistickou hrozbu. Ve statusech se objevují názory, že migranti jsou primitivní, nepřizpůsobiví, jsou to šílenci, zloději, násilníci a vrazi. Spojuje je s kriminalitou, vraždami a teroristickým útoky.

Svémi argumenty vyvolává u svých stoupců strach. Doslova se lze dočíst, že: „Hnutí SPD nechce, abychom dopadli stejně jako islamizované Německo a další státy západní Evropy, kde se mnohdy lidé bojí vyjít na ulici, aby je nepobodali či nezavraždili imigranti“ (Okamura, 12. 5. 2019). Další silnou hrozbu pak spatřuje Okamura v místech, kde dochází k silnější koncentraci migrantů na jednom místě, popř. v migrantských ghettech, kam „se bojí vkročit i policisté a ženy jsou běžně znásilňovány imigranty“ (Okamura, 25. 5. 2019).

Rétoriku strachu Okamura podtrhuje prohlášeními, že migranti již čekají na hranicích, aby do ČR násilně vnikli. Své argumenty podtrhuje mj. aktuálními událostmi. Dne 13. 5. 2019 na svém profilu informuje, že „sluníčkáři do nás stále hustí, že prý tady žádní imigranti nejsou, nejsou s nimi problémy a že ani migrace nepředstavuje problém. Tyto sluníčkářské nesmysly opět vyvrací několik aktuálních zpráv z posledních dní. Policisté zadrželi v sobotu odpoledne v Praze-Řeporyjích čtyři migranty (údajně z Afghánistánu), kteří do Česka přicestovali v kamionu s ovocem. To ale zdaleka není vše.“ (Okamura, 13. 5. 2019).

Nicméně Okamurova špička ledovce je pouze umnou prací s tvrzeními. Dle policejních statistik se v roce 2018 počet příchozích ilegálních migrantů oproti předchozím letům nijak výrazně nezvýšil. V roce 2018 bylo zjištěno na našem území 4992 nelegálních migrantů, nicméně

Příspěvek ze dne 15. května 2019:

„To je nehorázné. Masová imigrace a multikulturalismus přináší své otrávené ovoce. Muslimský řidič autobusu ve Francii odmítl svést ženu, která byla v minisukni, a zavřel jí dveře. Když si rozlícený otec stěžoval na provozovatele autobusových linek v Paříži RATP, od kterého chce veřejnou omluvu, a o incidentu napsal na svém profilu, sociální síť část jeho stížností smazala a obvinila ho z podněcování nenávisti. My ale říkáme, že nám nebudou imigranti diktovat, jak se mají ženy oblékat v autobusech v našich zemích! Když se jim to nelíbí, ať imigranti jdou tam, odkud přišli!

Pokud nechcete, abychom dopadli stejně jako islamizovaná západní Evropa, kde jsou imigrantská ghetta, kam se bojí vkročit i policisté a ženy jsou běžně znásilňovány imigranty, volte prosím 24. a 25. května ve volbách do Evropského parlamentu hnutí SPD!

Kde to jsme, aby imigranti ženám zakazovali jezdit ve veřejné dopravě kvůli minisukni? Jsou jistě místa a situace, jako jsou kostely či významné slavnostní oficiální události, kde se sluší být oblečen více rezervovaně, ale rozhodně nám nebudou imigranti diktovat, jak se mají ženy oblékat v autobusech v našich zemích! Když se jim to nelíbí, ať imigranti jdou tam, odkud přišli! My jsme tady doma a máme právo sami si určovat ve své zemi svá pravidla!

Navíc být „sexy“ je pro ženu obzvláště v některých částech Paříže nepříjemné kvůli hulvátsví. V tomto ohledu je RATP rovněž hojně kritizována, že proti útokům proti ženám v hromadné dopravě prakticky nepřijímá žádná opatření.

Pokud nechcete, abychom dopadli stejně jako islamizovaná západní Evropa, kde jsou imigrantská ghetta, kam se bojí vkročit i policisté a ženy jsou běžně znásilňovány imigranty, volte prosím 24. a 25. května ve volbách do Evropského parlamentu hnutí SPD!“

Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury

nejčastěji pocházeli z Ukrajiny (1470 osob), Moldávie (567 osob), Vietnamu (312 osob) či Ruska (273 osob) (ČTK, 2019). V prvním čtvrtletí roku 2019 bylo na základě Čtvrtletní zprávy o migraci ministerstva vnitra ČR na území České republiky zadrženo celkem 1372 osob. Z toho bylo zadrženo 1269 osob při nelegálním pobytu, přičemž se jednalo o příslušníky 78 států. Nejčastěji šlo o občany Ukrajiny (406 osob), Moldavska (188 osob), Vietnamu (101 osob) a Ruska (63 osob). Z celkového počtu bylo v tomto čtvrtletí zadrženo 59 osob při nelegální tranzitní migraci, zde se jednalo o státní příslušníky Iráku (18 osob), Afghánistánu (10 osob), Sýrie (7 osob) a Jemenu (7 osob), přitom ale jejich cílovou

destinací bylo ve většině případů Německo či Velká Británie, nikoli ČR (Ministerstvo vnitra ČR, 2019).

I ve svých dalších výpadech proti migrantům je Okamura stejně radikální. Migranty vyzývá, ať jdou tam, odkud přišli (Okamura, 15. 5. 2019), příp. když už přijdou, ať se asimilují (což zaznívá konkrétně v kontextu k islámským šátkům) (Okamura, 21. 5. 2019). Navíc sledujícím zdůrazňuje, že EU zvýhodnila africké migranty nad původními obyvateli Evropy a nutí občany, aby se o chudé migranty z celého světa starali.

Z facebookového příspěvku ze dne 14. května 2019 – na fotografii je Tomio Okamura a Marie Le Pen:

„Šéfka Národního sdružení kritizovala příliv migrantů do unie. „Někdy již ve Francii nepoznáváme některé čtvrtě. Vy jste toho ještě uchránění,“ uvedla Le Penová na konferenci.

Dodala, že EU nemůže vnucovat členským státům, aby se postaraly o chudé lidi z celého světa. „Právo musí být vyhrazeno našemu vlastnímu obyvatelstvu,“ řekla. Podotkla také, že Evropská unie se mění z federální koncepce na hegemonii a zdůraznila význam svobody národů a států při rozhodování o tom, v čem chtějí spolupracovat. To jsou všechno věci, které říkáme i my.“

Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury

9 Imigrantská kultura

Samostatnou kategorií výzkumu představuje imigrantská kultura. Okamura ve stavech vytvořil konstrukt imigrantské kultury, jenž je plný varování a výstrah, např. o hrozbě zániku evropské kultury, nemožnosti integrace imigrantů či dokonce standardizaci bití a ponižování žen.

Okamura v příspěvcích vyzývá k respektování „naší“ kultury a zániku multikulturního řádu. Nelíbí se mu, že imigranti diktují většinové společnosti, jak se má oblékat (viz výše příspěvek o řidiči autobusu a minisukni), stejně jako na druhou stranu vyjadřuje nesouhlas s nošením šátku. Ten pro Okamuru symbolizuje „pošlapání práv žen“ (Okamura, 21. 5. 2019).

Z profilu se lze také dozvědět, že imigranti se nepřizpůsobují místu, kam přicházejí, ale dané místo islamizují, v důsledku čehož vznikají ghetta a no-go zóny. Ve zkoumaném období se několikrát opakovala informace, že určité státy vzdaly asimilaci imigrantů a započaly pro jejich blaho výuku v arabštině. O tom se podrobněji rozepíšeme níže.

Příspěvek ze dne 21. května 2019:

„Na návrh kolegů z rakouské vlastenecké Strany svobodných (FPÖ) schválil minulý týden rakouský parlament zákon zakazující nosit muslimské šátky ve školách. Zákaz nošení muslimských šátků na veřejnosti podporuje i hnutí SPD. Již jsme do Sněmovny předložili i návrh zákona, ale vláda ANO, ČSSD a KSČM to bohužel blokuje. Samozřejmě nejlepším řešením je imigraci muslimů do naší země vůbec nepřipustit!

Připomeňme, že nošení islámských šátků v ČR podporuje KSČM. Předseda poslaneckého klubu KSČM Pavel Kováčik doslova řekl: „Pokud respektují zákony, nemám se šátky problém a nijak mě nepohoršují.“

Společně s dalšími vlasteneckými a antiislamistickými stranami máme šanci ubránit Evropu, když nás podpoříte. Náš spojenec a italský ministr vnitra Matteo Salvini již ukázal, jak umí zatočit s nelegálními imigranty, a nelegální imigraci do Itálie prakticky zastavil. Stejně tak rakouská FPÖ zakazuje propagaci politického islámu a zavírá nenávislné mešity. Nejsme v tom sami a máme silné spojení! Pokud nechcete, aby Vám vládli Merkelová, Juncker a Soros, přijďte k REFERENDU o EU a IMIGRACI 24. a 25. května!

Islámský šátek je výrazem pošlapávání práv žen v islámu. Pokud se imigrant nastěhuje do naší země, má podle nás povinnost se přizpůsobit a asimilovat, nikoli naopak. A rakouští muslimové hovoří o diskriminaci a o dni, kdy byl zákon

schválen, dokonce jako o „černém dni pro demokracii“. Přitom islám sám je v rozporu s demokracií a základními lidskými právy a občanskými svobodami, když hlásá podřadnost a zotročování či vraždění „nevěřících“, trest smrti pro homosexuály a odpadlíky od islámu či podřadné postavení žen.

A také my si v Saúdské Arábii nemůžeme dát na veřejnosti pivo nebo políbit svojí partnerku, jelikož nám to muslimové neumožní. Takže výkřiky muslimů o nedemokracii v Evropě jsou nesmysl.

Spolková země Dolní Rakousy plánuje rozdávat migrantům takzvané Desatero přikázání, které by měli plnit. V seznamu požadavků se objevuje například „přikázání“ naučíš se němčinu, budeš dodržovat rakouské zákony, spory budeš řešit bez násilí, budeš vychovávat děti k rakouským hodnotám, které respektují náboženskou svobodu a sám se tak budeš chovat, ale také budeš vděčný Rakousku. Prosazuje to dolnorakouský zemský rada pro otázky azylu Gottfrieda Waldhäusla z FPÖ.

Rakouský ministr vnitra Herbert Kickl z FPÖ též vyjádřil údiv nad úterním skandálním verdiktem Soudního dvora EU, podle něhož ani pachatelé trestných činů mezi uprchlíky nemohou být z Evropské unie vyhoštěni. Podle Kickla se nabízí otázka, kdo je tady vlastně chráněn - zda obyvatelstvo, nebo pachatelé trestných činů. Hnutí SPD odmítá, aby zločinci byli chráněni a dostávali sociální dávky a vyzýváme vládu, aby rozhodnutí EU nerespektovala!“

Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury

10 Zahraniční politika

Jak již bylo výše zmíněno, volby do Evropského parlamentu byly pro SPD referendem o imigraci a EU. Od současné Evropské unie se lídr SPD distancuje, vnímá ji jako prapůvodce zla spojeného s přílivem migrantů, EU je pro něj synonymem pro imigraci a mnohdy ji také nazývá Spojenými Evropskými emiráty.

Velkému počtu výtek se dostává německé kancléřce Angele Merkelové (ovšem ve stasech Okamura vystupuje i proti Junckerovi, Macronovi či Sorosovi, viz uvedené statusy). Na adresu Merkelové např. zaznívá, že „pozvala do své země více než 1,5 milionu nelegálních imigrantů, způsobilá problémy zemím, přes které imigranti do Německa šli, a to označuje za úspěch! Kriminalitu imigrantů, teroristické útoky a mrtvé obyvatele Evropy lze podle ní asi taky nejspíš označit za úspěch! Islámské právo šaría a no-go zóny jsou úspěch?“ (Okamura, 10. 5. 2019).

Pokud se Okamura zaměřuje na konkrétní státy v negativním smyslu, nejčastěji se jedná o Německo a Francii (občas jako příklad negativního dopadu přílivu migrantů uvádí Švédsko). Francii a Německo považuje za ztracené a jejich snahu o sjednocení Evropy dehonestuje výrazy typu „sluníčkářská ideologie marxismu-islamismu“ (Okamura, 11. 5. 2019), zdegenerovaný Západ se zlými úmysly činí z ČR kolonii pro šmejdy (tamtéž). Poukazuje na to, že státy nyní stojí velké úsilí, aby udržely imigranty v klidu, a vyzdvihuje, že ČR se i pod hrozbou sankcí brání přijímání uprchlíků.

Vlnu strachu se snaží navodit i výroky typu „Soudní dvůr EU rozhodl, že uprchlíci, kterým v domovské zemi hrozí pronásledování, nemohou být ze zemí Evropské unie vyhoštěni ani poté, co zde spáchají závažný trestný čin. To tady budeme chránit kvůli Evropské unii zloděje, násilníky a vrahy?“ (Okamura, 22. 5. 2019). Už je zde ale zamlčena informace, že taková osoba pak spadá pod tzv. institut strpění a na zlepšení situace v jeho zemi následně čeká ve většině případů ve vězení. V současné době se navíc chystá novela azylového zákona, která v takovém případě znemožní udělení azylu, příp. se usnadní odejmutí statusu azylantů.

11 SPD a boj proti imigraci

Již v úvodu článku zaznělo, že většina příspěvků byla laděna do vlastenecké logiky, a právě ta se odráží v poslední zkoumané kategorii – SPD a boj proti imigraci. Jestliže jsme ve všech předchozích kategoriích pracovali s nejrůznějšími podobami hrozeb stran migrantů a islamizace, tato kategorie má spíše obranný charakter. SPD se zavazuje k ochraně

Z facebookového příspěvku mj. ze dne ze dne 22. května 2019:

„Pokud nechcete současnou Evropskou unii, pokud nechcete euro, pokud nechcete, aby nám vládli lidé jako Juncker, Merkelová, Macron či Soros, hlasujte prosím pro hnutí SPD ve volbách do Evropského parlamentu 24. a 25. května. Společně s dalšími vlasteneckými stranami a politiky jako Matteo Salvini, Marine Le Pen, Viktor Orbán či Geert Wilders zabráníme diktatuře Bruselu. Volby do Evropského parlamentu jsou REFERENDEM O EVROPSKÉ UNII a o IMIGRACI!“

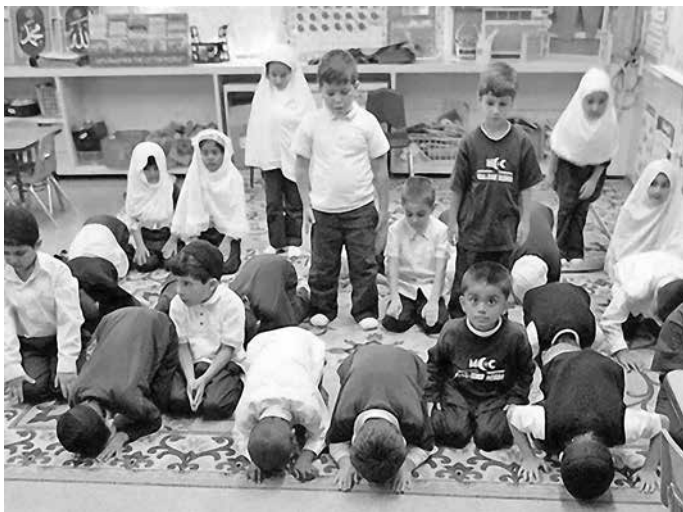
Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury

suverenity, svobody, kultury a tradičních společenských hodnot (zachování evropského charakteru a zabránění multikulturalismu). Důležitější, než boj proti imigrantům, je pro lídra SPD boj proti iniciátorům slučování (nebo by ideálně imigranty do ČR vůbec nepustil).

Aby Okamura své argumenty podpořil, zaštiťuje se zahraničními přáteli, jimž se, dle něj, podařilo snížit migraci (konkrétně zde hovoří o příkladu Itálie a Salviniho) a vyzývá, aby toto mezinárodní spojení podpořili i jeho sledující. Bez podpory zahraničních spojenců se příliv migrantů podle Okamury obnoví. Zabránění masové migrace a islamizace je pak možné kontrolou hranic, protože jediné tak lze, spolu s odmítáním kvót, ubránit Evropu.

12 Vizuální vyobrazení imigrantů

Za dobu trvání výzkumu se na Facebooku objevilo šest fotografií (přičemž jedna fotografie se objevila dvakrát, vždy s jiným textem), u kterých doprovodný text cíleně nabádal ke smýšlení o vyobrazených osobách jako o migrantech.³⁷ Podrobněji se podíváme na pár z nich.

Obr. č. 2: Fotografie modlících se dětí publikovaná dne 12. května 2019
(Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury)

Právě tato dezinformační fotografie (viz obr. č. 2) byla ve zkoumaném období použita hned dvakrát. Poprvé se objevila 12. května 2019 s doprovodným textem, který informoval o umístění jména Mohamed na prvním místě nejoblíbenějších jmen za rok 2018 v Berlíně. Tuto skutečnost předkládá Okamura jakožto důkaz islamizace Německa, pročež tuto pasáž doprovází varování před možností, že ČR dopadne stejně a budou zde imigrantská ghetta, kam se bojí i policie. Okamura pod fotografií argumentuje čísly o počtu cizinců žijících v Německu (již jen dodatek činí, že se jedná o značnou část muslimů). „Ono asi není divu, protože v Německu na konci roku 2018 žilo téměř 11 milionů cizinců. Například v Mnichově žije 27,5 procenta cizinců, ve Frankfurtu nad Mohanem to je téměř třetina obyvatel! A z toho je značná část muslimů. Do statistiky cizinců se navíc nepočítají imigranti, kteří se v Německu již narodili a mají německé občanství. Potomků imigrantů je mnohem více a některé čtvrti v Německu jsou již ovládnuty muslimy!“ (Okamura, 12. 5. 2019). Příspěvek završuje čísly o počtu vězňů v Německu sestávajících z cizinců a varováním před hrůzami, které se mohou dít i v ČR – strach lidí vyjít na ulici, aby je nepobodali a nezavraždili imigranti. To vše v kontrastu k fotografii skupiny malých dětí. Podruhé se snímek objevil spolu s informací týkající se islamizace Evropy a přizpůsobování se škol imigrantské kultuře.

Fotografie, která má vyvolat falešný dojem týkající se islamizace školství v Evropě, je rovněž jenom Okamurou manipulativně využita. Snímek je pouze výřezem ze 14 let staré fotografie. Pochází z 22. září 2006 a ani nepochází z Evropy. Vznikla v muslimské mateřské škole v USA, v malém městečku Morton Grove s 20 tisíci obyvatel, u příležitosti začátku muslimského svátku měsíce ramadámu, pro který je charakteristický půst a právě modlení. Imram Hassan na původním snímku vede modlitbu svých žáků (Okamurou je vyžíznut). Na tuto problematiku dokonce upozornil český europoslanec Petr Ježek (Kottová, 2019). Je tak patrné, že cílem využití snímku je pouze manipulace se smýšlením recipientů.

Další analyzovaná fotografie (obr. č. 3) se objevila na Okamurově facebookovém profilu dne 14. května 2019. Protože se jedná o celkově zajímavý příběh, je na obrázku níže zobrazen celý příspěvek tak, jak jej Okamura uveřejnil.

Obr. č. 3: Fotografie mj. ze dne 14. května 2019
(Zdroj: Facebookový profil Tomia Okamury)

Nejprve se zaměříme na samotnou fotografii. Jak zjistil Kadlec ze serveru Manipulátoři.cz, fotografie pochází již z 15. září 2006 a je na ní zobrazen kašmírský aktivista a islamista Shakeel Ahmad Bhat v kašmírském Šrínagaru. Díky internetové slávě si vysloužil přezdívku „islamic rage boy“ (Moláček, Tvrdoň, 2020). Navíc Okamura tuto fotografii nepoužil na svých sociálních sítích poprvé, využil ji na různých platformách již v několika předchozích letech. Stejně tak jako samotného hlavního aktéra, který se objevil i na jiných snímcích sdílených Okamurou.

Také text samotný, který se věnuje destruktivnímu vlivu multikulturalismu, imigrace a islamizace na Švédsko, obsahuje celou řadu polopravd a nepřesností. Vychází z článku, který vyšel v neděli 12. května 2019 na portálu iDNES. Jednalo se o falešnou zprávu (Tomeček, 2019), jejíž části Okamura následně převzal a zveřejnil pod výše zmíněnou fotografií.

Úvodní část příspěvku hovoří o tom, že „Švédsko, místo toho, aby se snažilo imigranty integrovat, asimilovat a přimět je k tomu, aby se přizpůsobili hodnotám Švédů, tak je bude více vyučovat v jejich původním jazyce: arabsky, kurdsky a albánsky! Důvodem je to, že Švédové zjistili, že migranty integrovat prostě nelze!“ (Okamura, 14. 5. 2019). Nicméně cíl švédských institucí je zcela odlišný. Švédové chtějí zejména děti lépe integrovat, a proto je jejich záměrem umožnit jim absolvovat část výuky

v rodném jazyce, v menších skupinách, aby látku lépe pochopili. Navíc v dopoledních hodinách, protože doposud se tak dělo v odpoledních hodinách, kdy děti už byly mnohdy unavené. Nadto se nejedná pouze o arabštinu, kurdštinu a albánštinu, jak tvrdí Okamura, ale rovněž o řadu dalších jazyků, mj. angličtinu, srbochorvatštinu, španělštinu, finštinu či polštinu.

Dále se v příspěvku můžeme dočíst, že „podle nedávné studie organizace OECD nesplňují ve Švédsku plně dvě třetiny studentů z imigrantských rodin ani základní studijní nároky. V Dánsku se nedávno rozhodli schválit zákon, podle kterého rodiče imigrantů, kteří se odmítají naučit řeč své hostitelské země, ztratí nárok na sociální dávky. Švédci se ale rozhodli pro opačný přístup, kdy ještě víc prohloubí svůj multikulturní model. Nabídnou žákům větší porci výuky jejich jazyka...“ (Okamura, 14. 5. 2019). Ovšem ani tato pasáž se nezakládá na zcela pravdivých informacích. Byť studie OECD shledala, že děti imigrantů v určitých směrech zaostávají za obdobnými dětmi cizinců v jiných státech, vydala pouze doporučení, aby se Švédsko inspirovalo např. v Kanadě, Německu, Nizozemí, Rakousku či USA (Tomeček, 2019). Co se týče Okamurova příkladu Dánska, zde se pohružka odebrání sociálních dávek týká dospělých, kteří zavrhnou výuku dánštiny, nikoli dětí. Tudíž informace o větší porci jazyka pro žáky je zcela irelevantní.

Závěrem stojí ještě za zmínku, že úvodní nepravdivá tvrzení Okamuru zřejmě velmi inspirovala. Dne 25. května 2019 znovu použil již výše představenou fotografii dětí a doplnil ji poupraveným textem ze zde diskutovaného příspěvku, pouze tvrzení, že se jedná o švédské školy, pozměnil na příklad ze škol francouzských.

Závěr

V předkládané studii jsme se zaměřili na analýzu tematizace migračního diskurzu SPD v období před volbami do Evropského parlamentu v ČR v roce 2019, jednak v rámci televizních debat, jednak na Facebooku. V obecné rovině můžeme za hlavní argumentační strategii hnutí SPD, jež byla identifikována nejen ve sledovaných diskusních pořadech na ČT (médiu veřejné služby), TV Nova a TV Barrandov (komerční televizní

stanice), ale i na sociální síti Facebook, považovat taktiku „stay on message“, opakování identických hesel, požadavků a programových bodů (požadavek na nulovou toleranci nelegální migrace, upozornění na nebezpečí spojená s migrací a islamizací, nazírání na členství ČR v EU jako na příčinu nemožnosti realizovat bezpečnostní politiku na národní úrovni apod.).

K podpoře této obecné strategie byla Okamurou a v případě televizních diskuzí i Davidem několikrát použita přímá citace, resp. parafráze, bodu 23 z *Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě* s uvedením jmen českých poslanců Evropského parlamentu, kteří pro přijetí usnesení hlasovali. Odvolávání se na přijetí tohoto dokumentu, který má však pouze doporučující charakter a je nezávazný, což zástupci SPD neuváděli, sloužilo jako jedna z dominantních argumentačních strategií pro podporu tvrzení o nebezpečí migrace pro ČR. Z hlediska výskytů dalších argumentačních strategií ve výrocích představitelů SPD (Okamura a David) se v analyzovaných televizních předvolebních debatách a zkoumaných příspěvcích často vyskytovaly klamné argumenty (zejm. mířené proti osobě a vyvolávající strach a obavy), jež byly podpořené užitím neurčitých kvantifikátorů a odkazy na neověřitelné zdroje a tvrzení. Zaznamenán byl rovněž hyperbolický způsob vyjadřování, demagogické úvahy a výskyt propagandistických taktik (princip opakování, „cejchování“ politické konkurence apod.).

Je tedy možno konstatovat, že zástupci SPD, kteří se zúčastnili televizních debat vysílaných na ČT, TV Nova a TV Barrandov před volbami do Evropského parlamentu v roce 2019, v mnohých případech porušili zásady věcné argumentace a významně narušili (předpokládanou) informační kvalitu výroků, v nichž byl tematizován migrační diskurz.

Tematizace migračního diskurzu byla ostatně velmi častým jevem i na facebookovém profilu předsedy SPD Okamury, což potvrzuje i fakt, že se objevila u 78 % zkoumaných příspěvků. Volby do Evropského parlamentu byly představiteli SPD prezentovány jako referendum o imigraci a EU. Odkazy k migraci bylo možné sledovat hned v několika rovinách, které se vzájemně prolínaly a doplňovaly. Kategorie tematizace migrace na základě výzkumu byly definovány jako: islám/islamizace, imigrace, migranti, imigrantská kultura, zahraniční politika a SPD a její boj proti

migraci. Většina příspěvků byla vystavena na vlastenecké logice, proto není asi příliš překvapivé, že na migraci a islám je touto optikou nazíráno jakožto na hrozbu a problém. Stejně tak jsou dávány do kontextu s terorismem. Migranti jsou v Okamurových stavech vykreslováni jen v negativním světle, nejčastěji jako vrazi a násilníci, a to vše je vystavěno na argumentaci, jež má u sledujících vyvolat pocity strachu a nezbytnosti mobilizace a obrany hranic. K tomu se jim dostává odstrašujících zahraničních příkladů, nejčastěji ze Švédska, Německa a Francie. Obvyklé jsou i výpady a útoky na čelní představitele EU, konkrétně proti Merkelové, Junckerovi, Macronovi či Sorosovi, naopak za svůj boj s migrací jsou zde adorováni politici známi svým krajně pravicovým zaměřením, jako např. M. Le Pen, Salvini či Wilders.

Součástí mobilizace voličské základny je i používání dezinformací.³⁸ To je v případě SPD patrné jednak v manipulativních textech věnujících se destruktivnímu vlivu migrace a islamizace obsahujících celou řadu polopravd, nepřesností a cíleně upravených tvrzení, jednak u vizuálního podpoření daných příspěvků. Snímky tak v kombinaci se zavádějícím obsahem statusů posouvají celkové vyznění sdělení do jiné, nepravdivé roviny percepce, vyvolávají negativní emociální reakce a navozují a podporují pocity strachu či nenávisti. Nabízí se tak prostor k dalšímu výzkumu práce s dezinformacemi u českých politických stran a hnutí s ohledem na komunikovaná témata, a to nejen před dalšími volbami.

Poznámky:

- ¹ Předkládaný text je dílčím výstupem z projektu financovaného z Interního grantového systému Metropolitní univerzity Praha, č. E43-66/2019 a z Vědecko-výzkumného záměru Metropolitní univerzity Praha *Politické vědy, kultura, média, jazyk*, kód projektu 57-01.
- ² Volební účast u voleb do Evropského parlamentu konaných na území ČR ve dnech 24. 5.–25. 5. 2019 činila 28,72 % (Czech Statistical Office, 2019). Jde o třetí nejnižší volební účast po Slovensku a Slovinsku (European Parliament, 2019).
- ³ Srov. např. Czech News Agency, 2019; Balucha, -tš-, 2019. Hnutí SPD získalo ve volbách do Evropského parlamentu 9,14 % hlasů

(216 718 platných hlasů), tudíž dva europoslanecké mandáty – Ing. generálmajor v.v. Hynek Blaško a MUDr. Ivan David (Czech Statistical Office, 2019a).

- ⁴ V období voleb do Evropského parlamentu se hnutí nazývalo *Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura*. V červenci 2019 došlo ke změně názvu na nynější podobu *Svoboda a přímá demokracie (SPD)* (Usnesení..., 2019).
- ⁵ Odborný zájem o analýzu komunikační strategie SPD se neomezuje na české akademické prostředí, tématu se věnovali i slovenští akademici – srov. např. Seresová, 2018: 118, která uvádí, že „Medzi hlavné témy, ku ktorým sa Okamura vyjadruje, patrí predovšetkým problém migrantov a všetko, čo s tým súvisí, ďalej presadenie programu SPD vo vláde, ohováranie politických strán a novinárov, problematika Európskej únie a mnoho ďalších. Dále srov. např. Smolík, 2018.
- ⁶ TV Prima do analýzy zahrnuta nebyla, neboť v období před volbami do Evropského parlamentu v ČR neodvysílala žádnou politickou debatu, která by byla explicitně označena za předvolební a/nebo by se jí zúčastnil zástupce hnutí SPD.
- ⁷ Označení „klamné argumenty“ přejímáme od Krause (2010). U jiných autorů se setkáváme s termíny „chybná argumentace“ (Švandová, 1999), „nevěcná argumentace“ (Klapetek, 2008: 106; Lotko, 2009, s. 132), „kvaziargumentace“ (Bokr, Svatek, 2000: 157–158), argumentace „netická“, „nepravá“ či „klamná“ (Saicová Římalová, 2014, s. 48).
- ⁸ Jednalo se o speciální vydání pravidelného diskusního pořadu *Napřímo*, který byl vysílán na internetovém portálu komerční stanice TV Nova 9. 5. 2019 (Napřímo, 2019). V tomto případě se jednalo o jeden z dílů ze série předvolebních debat s předsedy osmi parlamentních stran. Tato předvolební debata byla vybrána jako první z toho důvodu, že šlo – z hlediska chronologie – o první předvolební diskusi, která byla dávana do přímé souvislosti s volbami do Evropského parlamentu.
- ⁹ O tom bude podrobněji pojednáno v podkapitole tohoto příspěvku „*SPD a tematizace migrace ve facebookových příspěvcích před volbami do Evropského parlamentu*“.
- ¹⁰ K nazírání na propagandu v kontextu politické psychologie (vliv médií na rozhodování voličů apod.) srov. Cottam et al., 2004, s. 125–152.

- ¹¹ V podobném duchu hovořil o dočasné migraci cizinců za účelem pracovního povolení lídr hnutí SPD David, který byl hostem *Arény Jaromíra Soukupa* vysílané 7. 5. 2019 na TV Barrandov (Aréna J. Soukupa, 2019). Konkrétně zde David uvedl, že „My nemáme vůbec nic proti lidem, kteří jsou schopni se tady pracovně uplatnit a mají rozhodně v úmyslu se tady chovat takovým způsobem, aby to bylo pro naše občany přijatelné. A samozřejmě nestojíme o to, aby sem přicházeli lidé, kteří jsou netolerantní, kteří jsou expanzivní a agresivní“ (Aréna J. Soukupa, 2019). Vzhledem k tomu, že tato debata nebyla explicitně označena za předvolební a vzhledem k jednomu případu tematizace migrace, nebyla debata do naší studie zařazena (Aréna J. Soukupa, 2019).
- ¹² Tato technika je Okamurou používána delší dobu – srov. např. článek *Tomio Okamura: Nulová tolerance migrace* na webu SPD ze 4. 11. 2016 (Okamura, 2016), rozhovor s Okamurou uveřejněný na webu ČT24 v roce 2018 (-jh-, 2018) ad.
- ¹³ Pro zajímavost dodáváme, že na webu tn.nova.cz byl výrok o tom, že v Japonsku je nulová tolerance migrace v článku *Debata s Okamurou: Deset výroků, sedm lží! Kdy mluvil pravdu? označen za „neověřitelný/sporný“* (-epa-, 2019).
- ¹⁴ Kompletní znění *Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. března 2019 o základních právech lidí afrického původu v Evropě* (2018/2899 (RSP) je online dostupné zde: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0239_EN.html. Znění úryvku, který byl Okamurou použit jako součást jeho argumentační strategie, je následující: „*The European Parliament Calls on the Commission and the Member States to ensure – taking into account existing legislation and practices – safe and legal avenues for migrants, refugees and asylum seekers to enter the EU*“ (European Parliament..., 2019).
- ¹⁵ Konečná pro podporu vyjádření svého nesouhlasného stanoviska užila argumentaci ve formě odkazu na výše zmíněný článek *Debata s Okamurou: Deset výroků, sedm lží! Kdy mluvil pravdu?* z webu tn.cz, který byl uveřejněn den po odvysílání analyzované debaty a v němž bylo mj. uvedeno, že: „Evropský parlament přijal usnesení o základních právech lidí afrického původu v Evropě. Usnesení je však pro členskou

státy nezávazné, je to pouze jakési doporučení nebo zdůraznění problému. Zmíněné usnesení navíc hovoří o lidech afrického původu, kteří ale mají občanství EU a jsou v členských státech diskriminováni, ne o migrantech přicházejících z Afriky. Europoslanci o usnesení hlasovali v březnu. Lídrem hnutí ANO pro letošní volby navíc není Martina Dlabajová, ale Dita Charanzová“ (-epa-, 2019).

¹⁶ Záznam této televizní debaty je online dostupný zde: <https://tn.nova.cz/clanek/sledujte-debatu-lidru-kandidatek-presvedci-vas-na-posledni-chvili.html>.

¹⁷ Za zajímavou lze považovat skutečnost, že byť byl David lídrem kandidátní listiny, na všech předvolebních billboardech se objevoval především Okamura a David byl jen na některých z nich (Charvát, Maškarinec, 2020, s. 75).

¹⁸ Těto superdebaty se kromě Davida z SPD zúčastnili: Dita Charanzová (hnutí ANO), Marcel Kolaja (Česká pirátská strana) Pavel Poc (ČSSD), Kateřina Konečná (KSČM), Pavel Svoboda (KDU-ČSL), Jan Zahradil (ODS), Stanislav Polčák (koalice STAN a TOP09).

¹⁹ Operování hrozbami je současně typickým prostředkem persvaze (Szymanek, 2003: 241).

²⁰ Kompletní znění této předvolební debaty je online dostupné zde: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10997918455-mimoradne-porady-ct24/219411033180516-predvolebni-debata>.

²¹ V případě kvaziargumentačního postupu *argumentum ad hominem* jde o „osobní slovní útok na protivníka (...), vyslovení pro protivníka urážlivých nebo znevažujících úvah, nadávek, kleteb apod.“ s cílem možného „rozzlobení protivníka (...), pošpinění osoby protivníka v očích diváků či veřejnosti“ apod. (Szymanek, 2003, s. 57–58).

²² Kompletní znění této předvolební debaty je online dostupné zde: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10997918455-mimoradne-porady-ct24/219411033150523-debata-o-vztahu-narodni-a-unijni-politiky/>.

²³ Srov. např. Zprávu předsedy hnutí Svoboda a přímá demokracie (SPD) k aktuální politické situaci uveřejněnou na webu hnutí SPD 31. 12. 2019, v níž je – mj. – uvedeno, že „V roce 2020 bude hnutí SPD pokračovat v rozhodném odporu proti migrační politice a diktátu EU. Jsme jedni, kdo se nebojí označit islamizaci Evropy za zásadní bezpečnostní

riziko pro naši zem. Budeme nadále prosazovat přímou demokracii, neboť svoboda a demokracie musí sloužit lidem, a ne elitám“ (Zpráva předsedy..., 2019).

²⁴ Kompletní znění této předvolební debaty je online dostupné zde: <https://www.barrandov.tv/video/155059-arena-jaromira-soukupa-21-5-2019>.

²⁵ Kompletní znění této předvolební debaty je online dostupné zde: <https://www.barrandov.tv/video/155960-duel-jaromira-soukupa-22-5-2019>.

²⁶ Dalšími hosty byli: M. Peksa – poslanec EP, kandidát za Piráty do euro-parlamentu; K. Konečná – poslankyně EP, lídryně kandidátky KŠČM do europarlamentu; P. Poc – bývalý europoslanec, lídr kandidátky ČSSD do EP a K. Dostálová – hnutí ANO 2011, ministryně pro místní rozvoj. V této televizní debatě, kterou moderoval generální ředitel TV Barrandov, Jaromír Soukup, došlo při představování Okamury k porušení požadavku na neutralizační postoj moderátora. Způsob Okamurova představení J. Soukupem vybočuje z očekávaného komunikačního rámce, neboť uvedení hostů bývá v politických diskusních pořadech stručné a věcné (Hoffmannová 2013, s. 193), o čemž v tomto případě není možné hovořit: „Co by to bylo za Arénu, kdyby nepřišel člověk, který to z popeláře a prodavače popcornu v kině dotáhl až na pozici místopředsedy Sněmovny. No jo, Tomio Okamura“ (Aréna J. Soukupa, 2019a).

²⁷ K užití intenzifikátorů „vždy“ a „nikdy“, výrazových prostředků pro podporu stylu persvazivního textu, srov. např. Hoffmannová, 2002, s. 314–315.

²⁸ K reflexi výpadů Okamury vůči muslimům v zahraničních médiích srov. např. článek Okamura je kuriózní tváří české xenofobie, píše The Washington Post (Hájek, 2015).

²⁹ Populismus se v posledních desetiletích se stal jedním z významných proudů v politice západních (a v současné době i evropských) demokracií (srov Aalberg, de Vreese, 2017, s. 3; Taggart, 2000, s. 73–84; Taggart, 2004, s. 282; Mudde, 2004, s. 542). Populistické strany zaznamenávají volební úspěchy. Ačkoli se populismus obecně objevuje v komunikaci politických aktérů na obou koncích pravo-levého politického spektra a z řad opozičních stran (Ernst et al., 2017, s. 1348), bývá spojován zejména s extrémně pravicovými politickými stranami (Aalberg, de

Vreese, 2017, s. 6; Kubát, 2016, s. 18; Lipiński, Stępińska, 2019, s. 78). V českém stranickém systému tento prostor víceméně obsadila SPD. Přestože sama odmítá nálepku krajně pravicové strany, tématy svého zaměření a výběrem partnerů se k této pozici přihlásila (Svačinová, 2018, s. 210).

- ³⁰ Je aktivní jak na Facebooku, Twitteru a YouTube, tak jako autor vlastního blogu.
- ³¹ Jen pro představu, Andrej Babiš, téhož času předseda vlády, má o 100 tisíc sledujících na svém facebookovém profilu méně. Nicméně nutno podotknout, že Okamurův profil fungoval již v době, kdy byl účastníkem populární show Den D na ČT, kde působil jako investor. A následně stejný profil používal Okamura i během prezidentské kampaně. Navíc je v posledních měsících zaznamenán pokles sledujících.
- ³² Údaj datovaný k září 2018.
- ³³ Celosvětově měsíčně Facebook využívají 2,2 miliardy lidí (-mav-, 2018). Široký dosah sociálních sítí je jedním z důvodů, proč se staly ideální platformou pro politickou populistickou komunikaci (viz Postill, 2018: 755; Lipiński, Stępińska, 2019, s. 78). Jedná se o nenákladný způsob komunikace během celého volebního období (Bobba, 2018).
- ³⁴ Samozřejmě tak nelze činit zcela výlučně.
- ³⁵ Pro zajímavost – 21. května 2019 se na profilu objevilo dokonce 12 statusů.
- ³⁶ O tom jsme se více rozepsali výše.
- ³⁷ Problematika migrace je vyobrazena ve zhruba 10 % vizuální komunikace T. Okamury.
- ³⁸ Dezinformace spadá mezi typy černé propagandy.

Literatura:

- AALBERG, T., DE VREESE, CLAES, H. Introduction: Comprehending Populist Political Communication. In AALBERG, T. et al. (eds.) *Populist Political Communication in Europe*. New York: Routledge, 2017, pp. 3–11.
- Aréna J. Soukupa. TV Barrandov, 7. 5. 2019. 21:00. Dostupné také z: <https://www.barrandov.tv/video/153657-arena-jaromira-soukupa-7-5-2019>.

- Aréna J. Soukupa. TV Barrandov, 21. 5. 2019a. 21:00 Dostupné také z: <https://www.barrandov.tv/video/155059-arena-jaromira-soukupa-21-5-2019>.
- BALUCHA, M. *Počty uprchlíků přicházejících do Evropy klesají. Přesto jsou tématem nadcházejících eurovoleb*. Získané z Český rozhlas Radiožurnál <https://radiozurnal.rozhlas.cz/pocty-uprchliku-prichazejících-do-evropy-klesají-presto-jsou-tematem-7937490>.
- BARTOŠEK, J. *Jazyk současné české politiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1993.
- BEDNAŘÍKOVÁ, B., JÍLEK, V. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.
- BLAŽEK, J. Evropa: Migrace, sekuritizace, emancipace. *Mezinárodní politika* 8. Získané 29. 11. 2019, z <https://www.iir.cz/article/evropa-migrace-sekuritizace-emancipace>.
- BLINKOVÁ, K. *Vysílání České televize před volbami nabídne debaty českých i evropských politických špiček* [Tisková zpráva]. 29. 4. 2019. Získané z <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/press/tiskove-zpravy/?id=8867>.
- BOBBA, G. Social Media Populism: Features and 'likeability' of Lega Nord Communication on Facebook. *European Political Science*, <https://doi.org/10.1057/s41304-017-0141-8>.
- BOKR, J., SVATEK, J. *Základy logiky a argumentace pro zájemce o umělou inteligenci, filozofii, práva a učitelství*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2000.
- CEMPER, J. *Jak je to s Usnesením o základních právech lidí afrického původu v Evropě?* 10. 5. 2019. Získané z <https://manipulatori.cz/jak-je-to-s-usnesenim-o-zakladnich-pravech-lidi-africkeho-puvodu-v-evrope/>.
- CRAIG, S. C. *Political Science and Political Management*. In: *Routledge Handbook of Political Management*. Thousand Oaks: Sage, 2010.
- CZECH NEWS AGENCY. Migrace je prioritou eurovoleb, Středoevropané nechtějí smíšené obyvatelstvo, prohlásil Orbán. *iRozhlas.cz*, 2019. Získané z https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/viktor-orban-evropska-unie-volby_1905081737_jak.
- CZECH NEWS AGENCY. „Okamura lže.“ Komunistka Konečná chystá žalobu na předsedu SPD. *Echo24*, 2019a. Získané z <https://echo24.cz/a/S7pU4/okamura-lze-komunistka-konecna-chysta-zalobu-na-predsedu-spd>.
- CZECH STATISTICAL OFFICE. *Volby do Evropského parlamentu konané na území České republiky ve dnech 24. 05.–25. 05. 2019*. Získané 23. 7. 2019, z <https://volby.cz/pls/ep2019/ep?xjazyk=CZ>, 2019.
- CZECH STATISTICAL OFFICE (2019a). *Volby do Evropského parlamentu konané na území České republiky ve dnech 24. 05.–25. 05. 2019*. *Jmenný*

- seznamy. Získané 23. 7. 2019, z <https://www.volby.cz/pls/ep2019/ep2111?xjazyk=CZ & xv=2 & xt=1 & xstrana=28>. 2019a.
- COTTAM, M. et al. *Introduction to Political Psychology*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2014.
- ČTK. Policie loni zadržela 4992 cizinců, kteří v Česku pobývali nelegálně. Nejvíce bylo opět Ukrajinců. *iRozhlas.cz* [online], 26. 7. 2019 [cit. dne 2019-12-02]. Dostupné z [www: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/policie-nelegalni-pobyt-cizinci-zprava-ministerstva-vnitro-migrace_1907260753_jgr/](http://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/policie-nelegalni-pobyt-cizinci-zprava-ministerstva-vnitro-migrace_1907260753_jgr/), 2019.
- Debata o vztahu národní a unijní politiky*. (2019). ČT24, 23. 5. 2019. 20:00. Dostupné také z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10997918455-mimoradne-porady-ct24/219411033150523-debata-o-vztahu-narodni-a-unijni-politiky>.
- DIJK, T. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. In WODAK, R., MEYER, M. *Methods for Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 2009, pp. 62–86.
- DRUCKAMN, J. N. The Power of Television Images: The First Kennedy-Nixon Debate Revisited. *The Journal of Politics*, 2003, Vol. 65, Nr. 2, pp. 559–571.
- Duel J. Soukupa*. TV Barrandov, 22. 5. 2019. 21:15. Dostupné také z: <https://www.barrandov.tv/video/155960-duel-jaromira-soukupa-22-5-2019>.
- EDMÜLLER, A., WILHELM, T. *Manipulationstechniken: Erkennen und abwehren*. Freiburg: Haufe-Lexware GmbH & Co, 2019.
- epa-. *Debata s Okamurovou: Deset výroků, sedm lží! Kdy mluvil pravdu?* 10. 5. 2019. Získáno z: <https://tn.nova.cz/clanek/debata-s-okamurovou-podivejte-se-v-kolikapripadech-lhal.html>, 2019.
- ERNST, N. et al. Extreme Parties and Populism: An Analysis of Facebook and Twitter Across Six Countries. *Information, Communication & Society*, 2017, Vol. 20, Nr. 9, pp. 1347–1364.
- European Parliament. *2019 European election results*. Získané 29. 8. 2019, z <https://election-results.eu/czechia,2019>
- European Parliament resolution of 26 March 2019 on fundamental rights of people of African descent in Europe*. Získané 25. 9. 2019, z https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0239_CS.html, 2019
- GREPL, M. Výstavba citové stránky výpovědi. In *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi. Spisy University J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta = Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica*; 113. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 31–124.
- GREPL, M. Vyjadřování tzv. voluntativní modalit v novodobé češtině. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*, 1972, roč. 21, č. A20, s. 143–150.
- GREPL, M. et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- GREPL, M. Modalita jistotní. In NEKULA, M. et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 267–268.
- HAGEN, J. *Informationsqualität von Nachrichten: Meßmethoden und ihre Anwendung auf die Dienste von Nachrichtenagenturen*. Opladen: Springer-Verlag, 1995.
- HÁJEK, A. *Okamura je kuriózní tvář české xenofobie, píše The Washington Post*. iDNES.cz. Získané z https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/okamura-the-washington-post.A150106_125045_zahranicni_aha,2015.
- HANLEY, S. Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a „political earthquake“. In *East European Politics*, 2012, Vol. 28, Nr. 2, pp. 119–143.
- HANLEY, S, SIKK, A. Economy, corruption or floating voters? Explaining the breakthroughs of anti-establishment reform parties in eastern Europe. In *Party Politics*, 2016, Vol. 22, Nr. 4, pp. 522–533. <https://doi.org/10.1177/1354068814550438>.
- HAUGHTON, T., DEEGAN-KRAUSE, K. Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics. In *East European Politics and Societies and Cultures*, 2015, Vol. 29, Nr. 1, pp. 61–80.
- HAUGHTON, T., NOVOTNÁ, T., DEEGAN-KRAUSE, K. The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections: Red Cards to the „Winners“. In *West European Politics*, 2011, Vol. 34, Nr. 2, pp. 394–402.
- HAVLÍK, V, HLOUŠEK, V. Dr. Jekyll and Mr. Hyde: The Story of the Populist Public Affairs in the Czech Republic. In *Perspectives on European Politics and Society*, 2014, Vol. 15, Nr. 4, pp. 552–570.
- HYNČICA, P., MAŠKARINEC, P., NOVOTNÝ, L. *Euroskepticismus ve střední Evropě*. Praha: Academia, 2016.
- HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum, 2013.
- HOFFMANNOVÁ, J. Persvaze. In NEKULA, M. et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 314–315.
- HOFFMANNOVÁ, J. Televizní rozhovory publicistické a zábavní: některé společné strategie. In ČMEJRKOVÁ, S. et al. *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia, 2013, s. 176–195.
- HUANG, Y. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- CHARVÁT, J., JUST, P. *Krise politického stranictví a noví straničtí aktéři v české politice*. Praha: Metropolitan University Prague Press, 2016.
- CHARVÁT, J., MAŠKARINEC, P. *Volby do Evropského parlamentu v Česku v roce 2019: stále ještě druhořadé volby?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2020.

- CHARVÁT, J., MAŠKARINEC, P. The Middle Class and Changes in Voting Behaviour. In TUNGUL, L. et al. *Middle Class at a Crossroads*. Přerov: Wilfried Martens Centre for European Studies, Topaz, 2019, pp. 61–72.
- jh-. *Tomio Okamura v rozhovoru pro ČT24: Rasismus je to nejodpornější, co znám, osobně se mě dotýká*. Získané 23. 7. 2019, z <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2585353-tomio-okamura-v-rozhovoru-pro-ct24-rasismus-je-nejodpornejsi-co-znam-osobne-se-me>, 2018.
- JÍLEK, V. *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.
- JÍLEK, V. et al. *Jazyk moderátorů Událostí, hlavního zpravodajského pořadu České televize*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.
- KADLEC, M. *Fotofetišta Tomio Okamura aneb příběh jedné fotografie. Manipulátoři.cz* [online], 20. 5. 2019 [cit. dne 2019-11-27]. Dostupné z www.manipulatori.cz/fotofetisista-tomio-okamura-aneb-pribeh-jedne-fotografie/.
- KLAPETEK, M. *Komunikace, argumentace, rétorika*. Praha: Grada, 2008.
- KLAPKO, D. Diskursivní analýza a její využití ve výzkumu edukačních jevů. *Pedagogická orientace*, 2016, Vol. 26, No. 3, pp. 379–414.
- KLÍMA, M. *Od totality k defektní demokracii: Privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015.
- KONEČNÁ, K. [Okamura lže!!! TV Nova mi dává za pravdu. KSČM nehlasovala pro migranty z Afriky. Odmítejme věřit lžím SPD]. In: *Facebook*, 10. 5. 2019. Dostupné z: https://www.facebook.com/search/top?q=KS%C4%8CM%20nehlasovala%20%22pro%20migranty%20z%20Afriky%22&epa=SEARCH_BOX.
- KOPEČEK, L., SVAČINOVÁ, P. Kdo rozhoduje v českých politických stranách? Vzestup nových politických podnikatelů ve srovnávací perspektivě. *Středoevropské politické studie*, 2015, Vol. 17, No. 2, pp. 178–211.
- KOTTOVÁ, A. ‚Dvojitá dezinformace, manipulativní mix.‘ Během voleb se u Okamury objevila roky stará fotka muslimů. *iRozhlas.cz* [online], 20. 5. 2019 [cit. dne 2020-06-10]. Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/tomio-okamura-spd-dezinformace-manipulace-facebook-eurovolby-2019_1905301307_ako.
- KOUKOLÍK, F. *Mocenská posedlost*. Praha: Karolinum, 2010.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana*. Praha: Galén, 2006.
- KRAUS, J. Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J. (eds.) *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003, s. 13–39.
- KRAUS, J. *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum, 2010.
- KUBÁČEK, J. Propaganda. In HALADA, J. (ed.) *Marketingová komunikace a public relations: Výklad pojmů a teorie oboru*. Praha: Karolinum, 2015, s. 78–79.
- KUBÁT, M. Úvod do studia populismu. In KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. (eds.) *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, 2016, s. 12–23.
- KUBÁT, M., MEJSTRÍK, M., KOCIAN, J. (eds.) *Populismus v časech krize*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2016.
- LIPÍŇSKI, A., STĘPIŇSKA, A. Polish Right-Wing Populisms in the Era of Social Media. *Problems of Post-Communism*, 2019, Vol. 66, No. 1, pp. 71–82.
- LOTKO, E. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004.
- MAURER, M., REINEMANN, C. *Schröder gegen Stoiber. Nutzung, Wahrnehmung und Wirkung der TV-Duelle*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003.
- MAAREK, P. J. *Campaign Communication and Political Marketing*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011.
- mav-. Facebook má v Česku 5,1 milionu uživatelů. *MediaGuru* [online], 19. 9. 2018 [cit. dne 2019-03-04]. Dostupné z <https://www.mediaguru.cz/clanky/2018/09/facebook-ma-v-cesku-5-1-milionu-uzivatelu/>.
- McQUAIL, D. *Žurnalistika a společnost*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016.
- MOLÁČEK, J., TVRDOŇ, J. Švédsko je Francie, Anglie je Kašmír a z odborářů se stali migranti. Okamurův manipulativní zeměpis. *denikn.cz* [online], 20. 2. 2020 [cit. dne 2020-06-10]. Dostupné z <https://denikn.cz/289678/svedsko-je-francie-anglie-je-kasmir-a-z-odboraru-se-stali-migranti-okamuruv-manipulativni-zemepis/>.
- MUDDE, C. *Populist radical right parties in Europe*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- MUDDE, C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 2004, Vol. 39, pp. 542–563.
- Ministerstvo vnitra ČR. Čtvrtletní zpráva o migraci – I. 2019. *Čtvrtletní zprávy o situaci v oblasti migrace* [online], I. 2019 [cit. dne 2019-11-27]. Dostupné z <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/ctvrtletni-zpravy-o-situaci-v-oblasti-migrace.aspx>.
- Ministerstvo vnitra ČR. *Zpráva o projevech extremismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018*. 2019. Získané z <https://www.mvcr.cz/clanek/extremismus-vyrocnizpravy-o-extremismu-a-strategie-boje-proti-extremismu.aspx>.

- Ministerstvo vnitra ČR. *Projevy extremismu a předsudečné nenávisti. Souhrnná situace zpráva za 2. čtvrtletí 2019*. 2019a. Získané z <https://www.mvcr.cz/soubor/extremismus-souhrnna-situacni-zprava-za-2-ctvrtleti-2019-pdf-pdf.aspx>.
- MEPs. *European Parliament* (nedatováno). Získané z https://www.europarl.europa.eu/meps/cs/197556/IVAN_DAVID/home.
- Napřímo. Předvolební debata Napřímo s Tomiem Okamurou. TN.cz, 9. 5. 2019. Získané z: <https://tn.nova.cz/clanek/spd-chce-reformu-eu-jak-to-hodla-udelat-odpovi-okamura.html>.
- NEJEDLÝ, P. „Sluníčkář“. *Naše řeč*, 2017, roč. 100, č. 2, s. 109–111.
- OKAMURA, T. *Tomio Okamura: Nulová tolerance migrace*. Získané 8. 5. 2020, z <https://www.spd.cz/novinky/tomio-okamura-nulova-tolerance-migrace>.
- NOVELLI, E., JOHANSSON, B. European Elections Monitoring Center. In NOVELLI, E., JOHANSSON, B. (eds.) *2019 European Elections Campaign: Images, Topics, Media in the 28 Member States*. Brusel: European Union, 2019, pp. 13–30.
- OKAMURA, T. In *Facebook* [online]. Dostupné z [www://https://www.facebook.com/tomio.cz/](http://www.facebook.com/tomio.cz/).
- OKAMURA, T. [Další sluníčkářská zoufalost...]. In *Facebook* [online]. 10. 5. 2019. Získané z https://www.facebook.com/tomio.cz/posts/2560622903948509?__tn__=K-R.
- OLIVA, K. Kvantifikátor. In KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.) *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Získané 15. května 2020, z <https://www.czechency.org/slovník/KVANTIFIKÁTOR>.
- POSTILL, J. Populism and Social Media: A Global Perspective. *Media, Culture & Society*, 2018, Vol. 40, No. 5, pp. 754–765.
- PROKOPOVÁ, K. *Propaganda a persvaze*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.
- REISIGL, M., WODAK, R. *Discourse and discrimination: rhetorics of racism and antisemitism*. London: Routledge, 2001.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. *Pragmatika. Studijní příručka*. Praha: Karolinum, 2014.
- SERESOVÁ, K. Politický jazyk českých populistů. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie III*. Bratislava: EKONÓM, 2018, s. 117–123.
- SCHOPENHAUER, A. *Eristická dialektika, čili, Umění dostati v každé debatě za pravdu*. Praha: Pokrok, 1927.
- SMOLÍK, J. Populismus je... In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie III*. Bratislava: EKONÓM, 2018, s. 101–116.
- SMOLÍK, J. Politická propaganda jako specifický styl komunikace... In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie IV*. Bratislava: EKONÓM, 2019, s. 175–186.
- STULÍK, O., KRČÁL, P. Surfování na migrační vlně v době populismu: Sekuritizace migrace ze strany poslanců Parlamentu České republiky. In *Acta Politologica*. 2017, roč., 11, č. 2, s. 1–17.
- ŠVAČINOVÁ, P. Poučení z chyb Úsvitu: Svoboda a přímá demokracie. In KOPEČEK, L. a kol. *Já platím, já rozhoduji! Politici podnikatelé a jejich strany*. Brno: B & P Publishing, 2018, s. 179–219.
- SZYMANEK, K. *Umění argumentace. Terminologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2003.
- ŠTĚDRŮN, B. et al. *Politika a politický marketing*. Praha: C. H. Beck, 2013.
- ŠVANDOVÁ, B. Chybné argumenty. In: Jelínek, M. et al. *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykova univerzita, 1999, s. 135–184.
- TAGGART, P. *Populism*. Philadelphia: Open University Press, 2000.
- TAGGART, P. Populism and Representative Politics in Contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 2004, Vol. 9, No. 3, pp. 269–288.
- TOMEČEK, L. HOAX: Švédové vzdávají integraci. Žákům přidají intenzivnější výuku arabštiny. *Manipulátoři.cz* [online], 14. 5. 2019 [cit. dne 2019-11-27]. Dostupné z [www://https://manipulatori.cz/hoax-svedove-vzdavaji-integraci-zakum-pridaji-intenzivnejsi-vyuku-arabstiny/?fbclid=IwAR2vsLR2prq-DQEVfs1EEEnqoEHHRdid76jtGYvMAa4LyAxNHFLF4UtELyBQ/](http://www.manipulatori.cz/hoax-svedove-vzdavaji-integraci-zakum-pridaji-intenzivnejsi-vyuku-arabstiny/?fbclid=IwAR2vsLR2prq-DQEVfs1EEEnqoEHHRdid76jtGYvMAa4LyAxNHFLF4UtELyBQ/).
- Usnesení ze VI. celostátní konference hnutí SPD*. Získané 15. 8. 2019, z <https://www.spd.cz/uploads/stranky/6/dokumenty/usneseni-ze-vi-celostatni-konference.pdf>.
- VESELÝ, V. Lexikální sémantika neurčitých kvantifikátorů v současné češtině. In *Slovo a slovesnost*, 2009, Vol. 70, No. 3, pp. 175–192.
- Volby do Evropského parlamentu 2019. Předvolební debata*. (2019). ČT24, 16. 5. 2019. 20:00. Dostupné také z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10997918455-mimoradne-porady-ct24/219411033180516-predvolebni-debata/>.
- WESTERSTÄHL, J. Objective News Reporting: General Premises. *Communication Research*, 1983, Vol. 10, pp. 403–424.
- WOLF, B., KOCH, T. Bedeutung visueller und verbaler Informationen bei der Beurteilung politischer Kandidaten in TV-Duellen: Eine Bestandaufnahme. In HASCHKE, J. F., MOSER, A. M. (Hrsg.) *Politik – Deutsch, Deutsch – Politik: Aktuelle Trends und Forschungsergebnisse*. Beiträge zur 6. Fachtagung des DFPK. Berlin: Frank & Timme, 2011, s. 59–74.
- WOODS, J., WALTON, D. A. *Argument. The logic of the fallacies*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson, 1982.

WOODS, J. *The Death of Argument: Fallacies in Agent Based Reasoning*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2004.

Závěrečná superdebata lídrů kandidátek osmi parlamentních stran. (2019). *Nova 2*, 23. 5. 2019. Dostupné také z: <https://tn.nova.cz/clanek/sledujte-debatu-lidru-kandidatek-presvedci-vas-na-posledni-chvili.html>.

Zpráva předsedy hnutí Svoboda a přímá demokracie (SPD) k aktuální politické situaci. (2019). Získané z 8. července 2020, z <https://www.spd.cz/novinky/7074-zprava-predsedy-hnuti-svoboda-a-prima-demokracie-spd-k-aktualni-politicke-situaci>.

ŽAŽA, S. Voluntativní modalita. In KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.) *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Získané 12. 5. 2020, z https://www.czechency.org/slovník/VOLUNTATIVNÍ_MODALITA.

Kontakt na autory příspěvku:

Mgr. Denisa Charvátová
Katedra mediálních studií
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/10
100 31 Praha 10
email: RYCOD9AX@student.mup.cz

Mgr. Eva Niklesová, Ph.D.
Katedra mediálních studií
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/10
100 31 Praha 10
e-mail: eva.niklesova@mup.cz

Adaptace a integrace klientů azylových domů do běžného života ve vztahu k základním vědomostem vyplývajících z rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání¹

Zdenka NOVÁKOVÁ, Alena OPLETALOVÁ, Dagmar PITNEROVÁ

Adaptation and Integration of Clients of Asylum Houses to Ordinary Life in Relation to Basic Knowledges Resulting from Framework Educational Program for Basic Education

Abstract: The Ministry of Labor and Social Affairs acts at the central level as a ministry managing social policy, social work. In our case, it is work with people in housing need, prevention of loss of housing, social services (dormitories, shelters, halfway houses) and social housing benefits (housing allowance, housing supplement and emergency immediate assistance). The role of partial social aspects in the social housing system is not only supportive, but is absolutely crucial for its functioning. In particular, social work, but also social services, are an essential part of social housing, especially for people in housing need. The priority steps are to solve the problems of eliminating the trade in social exclusion, improving coexistence in the community and not overloading the benefit system. Within the process of adaptation of homeless people in shelters, the key areas are financial literacy, retraining, the possibility of housing mediation and subsequent cooperation of relevant institutions with an emphasis on the integration of these entities into everyday life. However, the persons concerned should already have standard knowledge and skills in connection with the information obtained during compulsory

school attendance in the framework of completing primary education in primary schools, where the basic guidelines for the content of the subject matter are set out in the framework curriculum for basic education.

Key Words: Client, Adaptation, Integration, Shelters, Housing, Financial literacy, Retraining, Knowledge, Skills, General educational program.

Úvod

Na základě skutečnosti, že se dlouhodobě hovoří o zhoršené dostupnosti důstojného bydlení pro stále se rozšiřující skupinu občanů, byl vládou 7. února 2018 schválen plán legislativních prací vlády směřující k přípravě zákona o sociálním bydlení. Ministerstvo pro místní rozvoj zde mělo figurovat jako hlavní gestor věcného záměru. Ministerstvo práce a sociálních věcí bylo určeno jako spolugestor. V srpnu 2018 bylo rozhodnuto, že práce na věcném záměru zákona o sociálním bydlení nebudou pokračovat a místo toho se bude diskutovat o přípravě nařízení vlády, které zajistí obcím v ČR dotační podporu pořízování, výstavby a rekonstrukce sociálního bytového fondu. Dosud veškeré investice směřují do bytového fondu, nezbytná podpora sociální práce je dlouhodobě potlačována (<http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/cs/co-je-socialni-bydeni/zakladni-informace-o-sb/zakon-o-sb>).

Situace v této oblasti je tedy stále neutěšená a je třeba o této problematice diskutovat a zajistit patřičnou legislativní podporu. Novodobý ideál, jenž je opakem sociální práce v minulých letech, kdy se sociálně slabí či zdravotně znevýhodnění lidé odkládali do ústavů, či do vyloučených lokalit až osad se snaží o začlenění těchto osob do „normální“ společnosti (Matoušek, 2008).

Na proces integrace lze nahlížet, jako na dynamický a principiální proces. V tomto procesu se do dialogu zapojují všichni členové a jeho cílem je dosažení a udržení spokojených společenských vztahů. V otázce bydlení pracujeme s osobami bez přístřeší, které si nedokáží tuto základní potřebu sami saturovat (Hradecký, Hradecká, 1996).

Daniel Cid a kol. (2019) ve své studii uvádí, že další možností pomoci integrovat klienty azylových domů do běžného života může být výstavba

bytů typu „Zero Flat“, což je nový typ bytu pro osoby s obtížemi přizpůsobit se jakémukoli jinému zdroji bydlení z důvodu vysokého stupně vyloučení. Tato forma pomoci se již začíná testovat v zahraničí, konkrétně Barcelona vykazuje pozitivní výsledky. Již během prvního roku po spuštění tohoto projektu více než 74 % uživatelů Zero Flat dokázalo zlepšit svou situaci a posléze přejít na jiný typ bydlení.

Další oblastí, na kterou je třeba se ve vztahu k sociálně potřebným jedincům soustředit je snaha o minimalizaci nezaměstnanosti (Matoušek, 2011). Dobrá politika státu předpokládá vysokou zaměstnanost, vytváření nových pracovních míst.

Poměrně složitou je však i oblast financí. Kombinace velmi nízkých příjmů a chaotického životního stylu znamená pro mnoho lidí bez přístřeší dluhovou past. Stát musí hledat adekvátní způsoby, jak zabránit vyloučení osob bez přístřeší s ohledem na výše uvedené aspekty, především pak jak těmto osobám poskytnout sociální pomoc, ne prioritně finanční (Hradecký, Hradecká, 1996).

V České republice je nejběžnější reakcí na stav sociální exkluze populace s výrazně nižším příjmem poskytnutí sociálních dávek. Sociální exkluze se stává stále větším problémem právě u rodin s jedním rodičem (Zastrow in Matoušek, 2011). Legislativa posuzuje stav sociální exkluze, tedy hmotné nouze právě podle výše příjmu. Od těchto hranic se odvozuje nárokovost na dílčí dávky.

1 Orgány a instituce participující na pomoci osobám bez přístřeší

Orgány a instituce zabývající se předkládanou problematikou jsou na centrální úrovni Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo spravedlnosti a Ministerstvo pro místní rozvoj. Jejich práva a povinnosti vyplývají především z Ústavy České republiky a zákona č. 2/1969 Sb., tedy z kompetenčního zákona (Štěchová, Luptáková, 2008).

V této oblasti se dále angažují neziskové organizace a církve, především lze zmínit Armádu spásy, Nadějí, Českou katolickou charitu, Nový Prostor, občanské sdružení Společnou cestou, Diakonii, Člověka v tísní (Štěchová, Luptáková, 2008).

Důležitou úlohu v oblasti zajištění bydlení pro osoby bez přístřeší zaujímají územní samosprávy, které zřizují služby sociální prevence, noclehárny, azylové domy, a tím se snaží minimalizovat pobyt občanů na ulici. Na jedince bez přístřeší se veřejnost dívá mnohdy s nezájmem a lhostejností a často značně negativně. Přehlížení této problematiky lze často vysledovat i v postoji ústředních orgánů a s tím souvisí i nedostatečné legislativní vymezení osob bez přístřeší včetně aspektů s touto oblastí souvisejících.

Ubytování v pobytových sociálních službách jako jsou např. azylové domy, by mělo sloužit pouze dočasně při řešení krizových situací v rámci záchranné sociální sítě, nikoliv jako dlouhodobé řešení. Rovněž zmiňované sociální bydlení je v současné době realizováno dobrovolně, a to i bez existence legislativní úpravy.

Hlavním aktérem a realizátorem sociálního bydlení na místní úrovni jsou obce. Sociální bydlení je bydlením, které je poskytováno osobám v bytové nouzi nebo osobám bytovou nouzí bezprostředně ohroženým. Je úzce spjato se sociální prací, která je doprovodnou službou pomáhající klientům hledat a následně setrvávat ve vhodném bydlení. Míra sociální práce závisí na potřebách jednotlivého klienta a jeho spolupráci se sociálním pracovníkem. Základními součástmi efektivního systému sociálního bydlení je především předcházení vzniku bytové nouze či jejího zhoršení až po situace, kdy je k řešení nutné využít mechanismy sociálních nebo krizových bytů. Obec pečuje o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů. V rámci sociální politiky na svém území koordinuje poskytování sociálních služeb a realizuje činnost sociální práce, která vede k řešení nepříznivé sociální situace a k začleňování svých občanů. Sociální práce je v obcích poskytována většinou v rámci přenesené působnosti na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností ve smyslu ustanovení § 94 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

V oblasti bytové problematiky je pomoc poskytována v návaznosti na zajištění vhodných podmínek pro bydlení, poradenství v oblasti bydlení, pomoc při hledání bydlení, pomoc při zajištění sociálních dávek, které jsou spojené s bydlením, zprostředkování kontaktu s azylovými domy (Kodlinská, 2007).

2 Ústavní podklad řešení problematiky osob bez přístřeší

Listina základních práv a svobod, jež je nedílnou součástí Ústavy České republiky vymezuje tuto problematiku v základní, pro stát závazné rovně odražející se v konkrétních aspektech v dílčích právních předpisech nižší právní síly.

čl. 3 odst. 1: „Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

č. 30 odst. 3: „Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje; podmínky stanoví zákon.“

čl. 30 odst. 1: „Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele.“

čl. 30 odst. 2: „Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“

čl. 31: „Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.“

3 Legislativní úprava zaměstnanosti a rekvalifikace

Státní politika zaměstnanosti je součástí hospodářské politiky státu, jejímž cílem je minimalizovat negativní důsledky nezaměstnanosti a dosáhnout rovnováhy mezi nabídkou práce a poptávkou po ní na trhu práce, což ovšem vyžaduje především propracovanou a kvalitní politiku předpokládající vysokou zaměstnanost, podporu vytváření nových pracovních míst.

Politika zaměstnanosti se člení na aktivní politiku zaměstnanosti, jejímž cílem je dosažení maximální možné zaměstnanosti cestou podpory vytváření nových pracovních míst, pomoci při hledání pracovních míst a poskytování příležitostí ke zvyšování kvalifikace. Pasivní politika zaměstnanosti má za cíl zmírňovat negativní důsledky nezaměstnanosti systémem finančních dávek.

Za nástroje aktivní politiky zaměstnanosti se považují dle ustanovení § 104 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti rekvalifikace, investiční pobídka, veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, překlenovací příspěvek, příspěvek v době částečné nezaměstnanosti, příspěvek na zapracování, příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program.

Za nástroje pasivní politiky zaměstnanosti zákon o zaměstnanosti dle ustanovení § 39 a násl. označuje podporu v nezaměstnanosti a podporu při rekvalifikaci.

Evidence uchazečů o zaměstnání slouží k vyhledání vhodného zaměstnání fyzické osobě, která nemá zaměstnání a má zájem o pomoc Úřadu práce České republiky při hledání pracovního uplatnění. Do evidence uchazečů o zaměstnání se zařadí fyzická osoba na základě osobně podané Žádosti o zprostředkování zaměstnání a v případě splnění zákonem o zaměstnanosti stanovených podmínek.

Podpora v nezaměstnanosti slouží k překlenutí období, po které si uchazeč o zaměstnání hledá ve spolupráci s Úřadem práce České republiky zaměstnání. O podporu v nezaměstnanosti žádá uchazeč o zaměstnání Úřad práce České republiky prostřednictvím Žádosti o podporu v nezaměstnanosti.

Do evidence uchazečů o zaměstnání může být zařazena fyzická osoba, která nemá zaměstnání a osobně požádá pracoviště Úřadu práce České republiky, v jehož územním obvodu má bydliště o zprostředkování zaměstnání, a splní zákonem o zaměstnanosti stanovené podmínky.

Zařazení a vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání nebrání výkon tzv. nekolidujícího zaměstnání, kterým se rozumí výkon činnosti na základě pracovního nebo služebního poměru, pokud měsíční výdělek nepřesáhne polovinu minimální mzdy, nebo výkon činnosti na základě dohody o pracovní činnosti, pokud měsíční odměna nebo odměna připadající na 1 měsíc za období, za které přísluší, nepřesáhne polovinu minimální mzdy.

Nárok na podporu v nezaměstnanosti má uchazeč o zaměstnání, který požádá pracoviště Úřadu práce České republiky, u kterého je veden v evidenci uchazečů o zaměstnání o poskytnutí podpory v nezaměstnanosti a splní zákonem o zaměstnanosti stanovené podmínky. Základní

podmínkou pro vznik nároku na podporu v nezaměstnanosti je získání v rozhodném období (poslední 2 roky před zařazením do evidence uchazečů o zaměstnání) zaměstnáním nebo jinou výdělečnou činností dobu důchodového pojištění v délce alespoň 12 měsíců.

V oblasti ztráty zaměstnání a možné rekvalifikace jde o poradenství v oblasti zaměstnanosti, pomoc se zprostředkováním kontaktu s úřadem práce, evidencí a s vyřízením žádosti o rekvalifikaci, podpora při hledání zaměstnání, možnost přístupu na internet z důvodu hledání zaměstnání, pomoc s vyhledáváním zaměstnání, při psaní životopisu či motivačního dopisu, s přípravou na pohovor, komunikací se zaměstnavatelem.

4 Individuální plánování jako součást sociálního poradenství v azylových domech

Individuální plánování je součástí poradenského procesu v azylových domech, který je zaměřen na individuální potřeby klienta.

Základními úlohami sociálního poradenství je poskytování chybějících informací, napomáhat při orientaci v problémové situaci klienta, předcházet vzniku a rozvoji nežádoucích sociálních jevů, působit preventivně výchovně, obnovovat vztahy se svým okolím, přispívat k sociální integraci klienta, pomoc při sociální adaptaci klienta, zvyšování sociálních kompetencí klienta, přispívat k celkovému osobnostnímu růstu klienta (Levická, 2009).

Posláním azylových domů je poskytnutí ubytování na přechodnou dobu osobám bez přístřeší, osobám v krizi a rodinám s dětmi, zajištění podpory a pomoci těm, kteří chtějí pracovat na změně své sociální situace.

Sociální pracovníci azylových domů řeší s klienty jejich nepříznivou situaci v oblasti bydlení, zaměstnání, rozpadu rodinných vztahů, zadluženosti, alkoholismu, zhoršujícího se zdravotního stavu po dlouhodobém pobytu na ulici.

Individuální plán je písemně zaznamenán a vychází ze záměrů klienta, které uvedl ve *Vstupním dotazníku pro zájemce o sociální službu*.

Individuální plán vypracovává sociální pracovník společně s klientem. Klient přitom sám definuje, co je pro něj důležité, jaké má potřeby a cíle. Sociální pracovník ho v definování pouze podporuje.

Každý klient azylového domu má svůj individuální plán, který je přizpůsoben jeho specifikům a potřebám. Jsou zde uvedeny základní informace o klientovi (datum narození, bydliště, telefon), formulace jeho přání / očekávání, krátkodobých a dlouhodobých cílů, kroků vedoucích k jejich naplnění, klientových zdrojů a indikátorů naplnění cílů.

Schéma č. 1: Proces individuálního plánování

Individuální plán obsahuje následující oblasti, vycházející z individuálních potřeb klienta:

- **Bydlení** – potřeba zajištění ubytování, potřeba osobního prostoru, potřeba prostoru pro osobní věci, potřeba prostoru pro trávení volného času, potřeba podpory a pomoci při hledání bydlení, potřeba porozumět a orientovat se v nájemní a podnájemní smlouvě, potřeba podpory a pomoci s vedením domácnosti.
- **Péče o svou osobu** – hygiena, zevnějšek, mít možnost osobní hygieny (sprcha, WC), mít možnost praní a sušení osobních věcí, mít čisté prádlo a dostatek oblečení.
- **Bezpečí** – potřeba být v bezpečném prostředí, potřeba být v chráněném prostředí.
- **Stravování** – možnost připravit si stravu, potřeba podpory při zajištění stravy.

- **Uplatnění práv** – uplatňování lidských a občanských práv, uzavírání smluv, mít osobní doklady, např. občanský průkaz, uplatnění politických práv, uplatnění majetkových práv.
- **Pracovně-právní vztahy** – znalost základních lidských práv, vyřizování běžných záležitostí, vyřízení odpovídajících dávek, dokladů, potřebných dokumentů.
- **Plánování a hospodaření s financemi** – využití sociálních dávek, uplatnění práva na hmotné zabezpečení ve stáří a invaliditě. Hospodaření s finančními prostředky, řešení dluhové problematiky. Vyjasnění vlastnických práv k majetku.
- **Práce** – vyhledávání pracovní příležitosti, obnovení pracovních návyků – příprava na zařazení se na trh práce. Vyhledání a zprostředkování rekvalifikačních kurzů.
- **Zdraví** – potřeba získat registraci u lékaře, potřeba řešit závislost (alkohol, drogy apod.), zajištění základní zdravotní prevence včetně očkování.
- **Vztahy** – udržování kontaktů, vztahů s rodinou, blízkými osobami. Navazování a udržování sociálních kontaktů. Vytváření funkčních sociálních vazeb s vrstevníky, orientace v nájemní a podnájemní smlouvě, pomoc s vedením domácnosti. Zajištění kontaktu se společenským prostředím, kontakt s institucemi.
- **Posílení rodičovských kompetencí** – zvládnutí výchovy a péče o dítě, zajištění bezpečného prostředí pro děti.
- **Seberealizace** – hledání smyslu života, priorit, ukotvení.

Každý cíl musí obsahovat tři parametry:

- **konkrétní** – měl by mít jasný výsledek, který se dá jednoznačně identifikovat, příp. změřit,
- **termínovaný** – neměl by přesahovat dobu šesti měsíců,
- **vážný** – měl by být brán vážně, klient by měl vědět, že cíl lze realizovat a splnit, neměli by mu být známy překážky, které by byly nepřekonatelné.

Za tvorbu, sledování a hodnocení individuálního plánu je zodpovědná sociální pracovnice v součinnosti s klientem azylového domu.

Individuální plán je zpravidla sestaven do jednoho měsíce od uzavření smlouvy o poskytování sociální služby, obvyklý počet cílů je v rozmezí tří až pěti.

Při zvažování cílů a termínů plnění musí být vzaty v úvahu možnosti klienta a jeho reálná situace. Individuální plán je vyhodnocován, na základě dohody mezi klientem a sociálním pracovníkem, jednou za měsíc. Nejdelší možná doba je zpravidla jednou za tři měsíce. Klient se aktivně zapojuje do hodnocení, stanovuje nové cíle, které směřují k posilování jeho schopností, rozšíření kompetencí. Klient má právo požádat o přehodnocení individuálního plánu v průběhu poskytování služby. Hodnocení je zpracováno dle *Vedení spisové dokumentace* azylového domu.

Azylové domy spolupracují s dalšími orgány a organizacemi, které napomáhají integraci jejich klientů do společnosti. Jsou to především úřady práce, obecní úřady, krajské úřady, soudy, policie, zdravotnická zařízení, odborné poradny.

Cílem azylových domů je předcházet sociálnímu vyloučení klientů, umožnit jim získání nových či prohloubení stávajících schopností, dovedností a znalostí, uplatnit se na trhu práce a získat bydlení.

5 Finanční gramotnost

V rámci adaptace a integrace sociálně potřebných jedinců do běžného života plní důležitou roli i úroveň jejich finanční gramotnosti. Zejména v reakci na prodlužující se délku života, hranici odchodu do důchodu, nestabilitu na trhu práce či neočekávané životní události je stále důležitější, aby si každý jedinec uvědomoval odpovědnost za finanční zajištění sebe a také své rodiny. Finanční vzdělávání má nepochybně význam pro jednotlivce, ale také pro celou společnost a hospodářský systém (*Advancing National Strategies for Financial Education*, 2013, s. 16–18).

Problematika finančního vzdělávání resp. finanční gramotnosti je dnes běžnou součástí i školního vzdělávání. Z Národní strategie finančního vzdělávání vychází ucelená definice finanční gramotnosti. „Finanční gramotnost je souhrn znalostí, dovedností a postojů nezbytných k dosažení finanční prosperity prostřednictvím zodpovědného finančního rozhodování“ (Národní strategie finančního vzdělávání 2.0, 2019, s. 5).

Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace“ (Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, s. 11).

Národní strategie finančního vzdělávání 2.0 rozšiřuje okruh finančního vzdělávání také o vybrané skupiny dospělé populace. Zaměřuje se na sociálně ohrožené skupiny, jako jsou senioři, lidé čerpající pomoc v hmotné nouzi, či nezaměstnaní, tak i na ty, kteří těmto ohroženým občanům pomáhají – tedy např. sociální pracovníky, zaměstnance úřadů práce, policisty apod.).

Finanční odpovědnost a rozvoj kompetencí k finanční gramotnosti již u nejmladších generací podporuje zařazení finančního vzdělávání do formálního vzdělávacího systému resp. do tzv. počátečního vzdělávání. Stěžejním dokumentem pro oblast školství je Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, který byl vydán na základě usnesení vlády ze dne 7. prosince 2005 a aktualizován v prosinci 2007. Součástí tohoto dokumentu jsou tzv. Standardy finanční gramotnosti, které stanovují ideální úroveň finanční gramotnosti pro různé cílové skupiny. Jinými slovy cílový stav finančního vzdělávání pro různé stupně vzdělávání.

Ministerstvo financí zveřejnilo v létě 2017 revidovaný Standard finanční gramotnosti, který stanovuje cílovou úroveň finanční gramotnosti pro žáky základních a středních škol. V tomto revidovaném standardu došlo k posílení určitých témat. Ze standardu vyjde MŠMT při revizi RVP. Zároveň byla také revidována definice finanční gramotnosti. V lednu 2020 byla vládou ČR schválena Národní strategie finančního vzdělávání 2.0, která nahrazuje dosavadní strategii z r. 2010 a vytyčuje základní směr, kterým by se finanční vzdělávání v České republice mělo v příštích letech ubírat.

Standardy finanční gramotnosti jsou tedy implementovány do rámcových vzdělávacích programů (u počátečního vzdělávání na základních a středních školách) či slouží jako východisko při tvorbě konkrétních vzdělávacích programů a aktivit směřujících k rozvoji a zvyšování úrovně finanční gramotnosti žáků a dospělé populace (u dalšího vzdělávání). Mimo standardů jsou v dokumentu uvedeny i role jednotlivých subjektů

a jejich spolupráce při budování finanční gramotnosti, definice finanční gramotnosti, plánované metodické materiály, průzkumy aktuální úrovně finanční gramotnosti, vzdělávací programy a aktivity a pravidelné hodnocení úrovně a efektivity vzdělávacích programů. Až od 1. září 2013 se Standard finanční gramotnosti pro základní vzdělávání stává povinnou součástí vzdělávacího obsahu základních škol.

6 Adaptace a integrace klientů azylových domů ve vztahu k základním institutům rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

V návaznosti na dílčí aspekty dotýkající se problematiky sociálního bydlení, sociálního poradenství, finanční a právní gramotnosti lze tedy ve vztahu k rámcově vzdělávacímu programu základního vzdělávání upozornit na skutečnost, že žáci na základní škole absolvují základní přípravu směřující k chápání základních principů právních předpisů v rámci občanských kompetencí. Především je tomu tak ve vzdělávací oblasti „Člověk a jeho svět“, kde se žáci seznamují se základními lidsko-právními instituty, dozvídají se o možnostech právní ochrany občanů České republiky. Vzdělávací oblast „Člověk a společnost“ v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Tato vzdělávací oblast přispívá také k rozvoji finanční gramotnosti a k osvojení pravidel chování při běžných i rizikových situacích a při mimořádných událostech. Lze tedy jednoznačně konstatovat, že tato vzdělávací oblast u žáků formuje dovednosti a postoje aplikovatelné v reálných životních situacích každodenního života v občanské společnosti.

Ve vztahu k legislativě je pak pro naše účely mezi očekávanými výstupy kladen důraz na znalost materie vztahující se k fungování státní správy, samosprávy a dalších institucí v návaznosti na právní aspekty každodenního života ve smyslu významu právních vztahů a závazků z nich vyplývajících, styku s úřady, problematiku lidských práv, trestní postížitelnost, ať již ve vztahu k práci s osobami bez přístřeší či v rámci eliminace nezaměstnanosti.

Témata finančního vzdělávání obsažená ve Standardu finanční gramotnosti je pak možné zahrnout na 1. stupni základní školy do vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Na 2. stupni základní školy je možné problematiku

vyučovat v oblastech Matematika a její aplikace, Výchova k občanství, Člověk a svět práce (Gramotnosti ve vzdělávání, 2010). Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, která zahrnuje orientaci žáka v základních formách vlastnictví; používání peněz v běžných situacích. Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost, která je určena pouze pro 2. stupeň ZŠ a do které patří vzdělávací obor Výchova k občanství, je možné se s prvky finančního vzdělávání setkat nejčastěji.

Finanční gramotnost se promítá do rozvíjení orientace v ekonomické oblasti, která tvoří rámec každodenního života, ale i do zvyšování odolnosti vůči manipulaci (např. klamavé nabídky). Ve vzdělávacím oboru – **Výchova k občanství** – Člověk, stát a hospodářství jsou zastoupena témata finanční gramotnosti v největší míře. Jedná se o oblast peněz a placení, hospodaření domácností a také finančních produktů. Také do vzdělávací oblasti Člověk a svět práce je možné zařadit témata týkající se zodpovědného zacházení s finančními prostředky v rozpočtu domácnosti. Potenciální výzvy k uplatnění finanční gramotnosti je možné nalézt také v průřezovém tématu Osobnostní a sociální výchova. Finanční vzdělávání se prolíná nejvíce s tematickým okruhem Morální rozvoj, a to v situacích každodenního rozhodování. Protože k finančnímu rozhodování přistupují i etická kritéria. Výzvy k uplatnění finanční gramotnosti se objevují také v průřezovém tématu Mediální výchova při interpretaci mediálních sdělení, v oblasti reklamy (cenových triků a klamavé nabídky). Finanční vzdělávání má interdisciplinární povahu. Nejčastěji integruje společenskovední obory, matematiku a ICT (Opletalová, 2014). Nemělo by být opomíjeno to, že finanční gramotnost souvisí se zodpovědným přístupem k životu, s každodenním rozhodováním, s uplatňováním práv a s kritickým přístupem k informacím. Standardy finanční gramotnosti jsou již zapracovány do revidované verze RVP ZV.

Praktické pojetí výuky finančního vzdělávání může mít mnoho podob. Učitelům je v současné době zpřístupněno mnoho vzdělávacích či metodických materiálů a dalších výukových pomůcek. V komplexní podobě zveřejňuje zejména metodický portál RVP, MŠMT ČR a také Národní ústav odborného vzdělávání (do roku 2020). Současně portály různých neziskových organizací zprostředkovávají informace z oblasti finančního vzdělávání (Finanční gramotnost do škol, Rozumíme penězům,

Jak vyučovat finanční gramotnost apod.). Možností, jak zapojit finanční gramotnost i do vzdělávání dospělých resp. v tomto případě sociálně potřebných jedinců, je v praxi mnoho, jak také vyplývá také z materiálu MF ČR „Finanční vzdělávání a jeho vývoj v ČR“ vydaného v listopadu 2019. Zejména prostřednictvím různých projektů, což podporuje právě i Národní strategie finančního vzdělávání 2.0, která k tomuto účelu zřizuje Národní registr projektů finančního vzdělávání.

Závěr

Proces adaptace a integrace klientů azylových domů do běžného života zahrnuje široké spektrum aspektů, na které je nutno se v rámci podpory sociálně potřebných jedinců soustředit. Snahou je především zajistit pomoc klientům v problémových situacích, předcházet vzniku a rozvoji nežádoucích sociálních jevů a zvyšovat kompetence klientů. Jde zde především o bytovou problematiku, bezpečí, uplatňování práv, pracovní-právní vztahy, posílení sociálních vazeb a rodičovských kompetencí, orientace v oblasti hospodaření s financemi.

Zásadní roli k podpoře dílčích gramotností v budoucnu má mimo jiné zařazení příslušných témat do základního vzdělávání tak, aby jej absolvovali všichni jedinci jako součást povinné školní docházky a získali tak nové vědomosti, prohloubili stávající schopnosti, dovednosti a dokázali je poté uplatnit v občanském životě.

Poznámky:

- ¹ Předkládaný text představuje dílčí výstup projektu IGA „Adaptace a integrace klientů azylových domů do běžného života“ IGA Pdf 2020-027.

Literatura a zdroje:

- CID, FRANCESCA, D., SERRATS, E. *Think Pieces Zero Flat: The Design of a New Type of Apartment for Chronically Homeless People* [online] [cit. 2020-07-08] Dostupné z: https://www.feantsaresearch.org/public/user/Observatory/2019/EJH/EJH_13_2/TP1-Feantsa-2019_13-2_v02.pdf.
- HRADECKÁ, V., HRADECKÝ, I. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Nadeje, 1996.
- KODLINSKÁ, K. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007.
- LEVICKÁ, J. *Metody sociální práce*. Trnava: Trnavská univerzita, 2009.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008.
- MATOUŠEK, O., DEVOL, P. E., SMITH, T. D. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2011.
- MF ČR. Národní strategie finančního vzdělávání. [online] © 2010 [cit. 2020-07-02]. Praha. Dostupné z: <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/pro-odborniky/strategicke-dokumenty#narodni-strategie>.
- MF ČR. Národní strategie finančního vzdělávání 2. 0. [online] © 2019 [cit. 2020-07-02]. Praha. Dostupné z: file:///C:/Users/HP/Downloads/PSFV_2020_Narodni-strategie-financniho-vzdelavani-2-0.pdf
- MF ČR. Standardy finanční gramotnosti. [online]. MFČR, 2017 [cit. 2020-07-02]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/aktuality/2017/standard-financni-gramotnosti-29163>.
- OECD (2013). *Advancing National Strategies for Financial Education*, OECD Publishing. https://www.oecd.org/finance/financial-education/G20_OECD_NSFinancialEducation.pdf
- OPLETALOVÁ, A., KVINTOVÁ, J. *Vybrané aspekty finanční gramotnosti v podmínkách základních a středních škol*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.
- Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2017 (RVP ZS)* [online] [cit. 2020-07-07] Dostupné z: https://www.msmt.cz/file/41216/RVP_Metodicky_portal [online]. 2013 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=2939>.
- SKSS. Služby prevence Města Mělník k 1. 9. 2019 Projekt „Evaluace poskytování sociálních služeb v MSK“, CZ.1.04/3. 1. 00/A9.00019.
- ŠTĚCHOVÁ, M., LUPTÁKOVÁ, M. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: IKSP, 2008.
- Ústavní zákon České národní rady ze dne 16. prosince 1992 – *Ústava české republiky ze dne 16. prosince 1992*. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-06] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1>.

Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení *Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky* [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-06] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>.

Vyhláška ze dne 23. září 2004 o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a zájemců o zaměstnání a o rekvalifikaci zaměstnanců, vyhláška č. 519/2004 Sb. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-05] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-519>.

VÚP – Výzkumný ústav pedagogický. *Gramotnosti ve vzdělávání. Soubor studií.* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2011. [cit. 2020-07-02]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/vystupy/gramotnosti-ve-vzdelavani>.

Zákon ze dne 14. března 2006 o sociálních službách, zákon č. 108/2006 Sb. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-07] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon ze dne 14. března 2006 o životním a existenčním minimu, zákon č. 110/2006 Sb. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-07] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-110>.

Zákon ze dne 14. března 2006 o pomoci v hmotné nouzi, zákon č. 111/2006 Sb. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-07] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>.

Zákon ze dne 26. května 1995 o státní sociální podpoře, zákon č. 117/1995 Sb. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-07] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>.

Zákon ze dne 13. května 2004 o zaměstnanosti, zákon č. 435/2004 Sb. [online] © AION CS, s. r. o. 2010-2020 [cit. 2020-07-05] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435>

Zákon o sociálním bydlení. Sociální bydlení v ČR – metodická a informační podpora v oblasti sociálních agend. [online] [cit. 2020-07-07] Dostupné z: <http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/cs/co-je-socialni-bydleni/zakladni-informace-o-sb/zakon-o-sb>.

Kontakt na autorky příspěvku:

JUDr. Zdenka Nováková, Ph.D.

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: zdenka.novakova@upol.cz

Ing. Alena Opletalová, Ph.D.

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: alena.opletalova@upol.cz

Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: dagmar.pitnerova@upol.cz

Mediální výchovou k rozvoji politické participace absolventů SOU/SOŠ¹

Lucie RÖMER

Through Media Education Towards Political Participation of Vocational Schools Graduates

Abstract: Using digital media for political participation of youth is a highly current topic, see *FridaysForFuture*. Numerous studies abroad explore the ways how political participation can be enhanced by media literacy (McDougall, 2014; Riel, 2012). Research in this field in the Czech Republic is, however, very limited. The paper presents the findings of the research among media literacy teachers at vocational high schools. Its goal is to describe the possibilities of the application of the citizenship model of media education (Hobbs, 2010) at these schools.

Key Words: Media literacy education, Vocational schools, Political participation

Úvod

Využívání digitálních médií k politické participace mládeže je vysoce aktuální, viz *FridaysForFuture*. Podmínkou účasti v debatě o veřejném ději je však mediální gramotnost. Možnosti vlivu mediální výchovy na mediální gramotnost a schopnost politické participace zkoumá celá

řada studií (McDougall, 2014; Riel, 2012), které se více či méně hlásí k občanskému modelu mediální gramotnosti.

Nejnižší mediální gramotnost vykazují v České republice mezi mladými studenty SOU a SOŠ. Mediální výchova je na těchto školách ve srovnání se základními školami a dalšími typy středních škol hrubě podceňována. Většina absolventů SOU/SOŠ se zúčastní 10 nebo méně hodin mediální výchovy za celé středoškolské studium. (Jeden svět na školách, 2017). Téměř neexistují česko-jazyčné učební pomůcky navržené speciálně pro SOU a SOŠ. Stejně tak výzkum mediální výchovy na SOU a SOŠ je velmi malého rozsahu. Tentýž segment společnosti vykazuje nejvyšší nedůvěru vůči médiím (srov. Volek, Urbániková, 2017).

Absolventi SOU/SOŠ jsou po osobách se základním vzděláním také těmi, kdo v Česku nejméně politicky participují. Účast ve volbách mezi absolventy SOU a SOŠ dlouhodobě dosahuje 60 %, oproti 77 % mezi absolventy vysokých škol. (Linek, 2015, s. 81).

Autorčina dizertační práce zkoumá metodou akčního výzkumu možnosti mediální výchovy na SOU/SOŠ v kontextu politické participace. Výzkum věnovaný možnostem využití mediální výchovy pro zvýšení mediální gramotnosti a politické participace studentů a absolventů SOU/SOŠ však v Česku neexistuje. Následující řádky proto shrnují pilotní studii mezi učiteli mediální výchovy na SOU/SOŠ, jejímž cílem bylo získat na základě polostrukturovaných rozhovorů s devíti pedagogy hlubší poznatky o stavu a možnostech mediální výchovy a výchovy k politické participaci na SOU/SOŠ.

1 Metodika

V období od května 2018 do listopadu 2018 proběhlo devět polostrukturovaných rozhovorů s učiteli mediální výchovy na středních odborných učilištích a středních odborných školách, a to z šesti různých měst v pěti různých krajích. Rozhovory měly délku od 30 do 90 minut a s jednou výjimkou skupinového rozhovoru probíhaly s jednotlivými respondenty samostatně.

Učitelům byla garantována anonymita, proto jsou i zde níže uváděni anonymně, podle předmětu, v rámci něhož mediální výchovu vyučují.

Protože byli učitelé ZSV tři, jsou očíslováni. Osm pedagogů vyučovalo mediální výchovu jako průřezové téma v rámci jiných předmětů, a to anglického jazyka, ZSV, pedagogiky, informatiky a českého jazyka. Jeden vyučující ji vedl jako samostatný volitelný předmět.

Byla zvolena metoda polostrukturovaných rozhovorů, protože „umožňují klást více otevřených otázek najednou“ (Adams 2015: 493). Oproti focus-group, které byly také zvažovány, nabízejí polostrukturované rozhovory jednotlivým respondentům „více místa pro individuální myšlenky“ (Adams 2015: 494). Oproti dotazníkům je zde možnost doptat se na detaily. Jednotliví respondenti byli osloveni na základě doporučení sekce mediálního vzdělávání při Člověku v tísni – ti doporučili první participanty a další byli získáni metodou sněhové koule.

Výzkum směřoval k zodpovězení následujících výzkumných otázek a podotázek:

VO1: Proč by měla mediální výchova podpořit rozvoj občanské participace studentů SOU a SOŠ?

VO1.1: Kdo může z mediální výchovy podporující občanskou participaci studentů SOU a

SOŠ profitovat?

VO2: Jak je mediální výchova na SOU/SOŠ propojována s rozvíjením schopnosti politické participace studentů?

VO2.1: Je mediální výchova na SOU/SOŠ vůbec propojována s rozvíjením schopnosti

politické participace studentů?

VO2.2: Jakými způsoby učitelé ve výuce na SOU/SOŠ propojují mediální výchovu s

rozvíjením schopnosti politické participace studentů?

VO2.3: Jaké charakteristiky by měly vykazovat metody mediální výchovy pro SOU a

SOŠ, aby tyto metody posilovaly mediální gramotnost jejich studentů a zároveň jejich politickou participaci?

VO3: Jaký je organizační rámec mediální výchovy na SOU/SOŠ?

VO3.1: Jaká je hodinová dotace pro mediální výchovu?

VO3.2: V rámci kterých předmětů je na SOU/SOŠ mediální výchova vyučována?

Mediální výchovou je rozuměna výchova ke „schopnosti analyzovat, hodnotit a vytvářet sdělení napříč médii“ (Bindig, Castonguay, 2014, s. 139). Konkrétně je jí míněna výchova k mediální gramotnosti, tedy ke schopnosti „činit zodpovědná rozhodnutí a vyhledávat informace a myšlenky, analyzovat sdělení v celé šíři jejich forem (...), vytvářet obsah v celé šíři forem (...), reflektovat své vlastní jednání a komunikační chování za využití principů společenské odpovědnosti a etiky a být schopen jednat, ať už jako jednotlivec nebo ve skupině, aby byly sdíleny znalosti a řešeny problémy v rodině, v práci i komunitě“ (Hobbs, 2010: s. 7–8).

Politickou participací jsou rozuměny „činy občanů, které ovlivňují politiku“ (srov. van Deth, 2016), tedy nejen přímé politické aktivity jako je účast ve volbách či členství v politické straně, ale i další občanské aktivity, které ovlivňují konkrétní problémy či trendy ve společnosti, konkrétně například zapojení se do veřejných kampaní, psaní petic, účast na demonstracích a happeninzích, komentování aktuálních událostí on-line a podobně. Spíše než o politickou participaci se tedy jedná o občanskou participaci.

3 Nástin problematiky mediální výchovy k politické participaci

Mediální výchova a výchova k politické participaci jsou hluboce propojeny. „Občanský model“ mediální výchovy roste celosvětově na významu (Hobbs, 1998; Kahne, 2012). „Operuje široce v rámci habermasovského modelu komunikace ve veřejném prostoru“ (Mc Dougall 2014, s. 5). Propojuje mediální výchovu s výchovou k občanské participaci. Vznikl v reakci na rozvoj nových technologií a sociálních sítí a na skutečnost, že stále více společenského konsenzu vzniká online. Občanský model mediální výchovy „klade důraz na aktivní užívání médií coby součásti občanských aktivit, s cílem zapojit se do procesu tvorby rozhodnutí, která ovlivňují společnost“ (Mc Dougall 2014, s. 5). Mediální gramotnost je vnímána jako podmínka zapojení se do participace ve veřejné sféře. Občanský model mediální výchovy je inspirován prací Henryho Jenkinse a jeho konceptem participativní kultury (Jenkins, 2006) a konceptem pedagogiky utlačovaných Paola Freireho (Freire, 1970).

Pro základní školy a gymnázia je v České republice mediální výchova jasně definovaná jako povinné průřezové téma či samostatný předmět. V Rámcovém vzdělávacím programu pro SOU a SOŠ, který platí od roku 2009, však takto samostatně povinná není, je pouze povinnou součástí jiných kapitol. Rámcový vzdělávací program pro odborné školy klade vzdělávání na SOŠ a SOU za cíl nabytí „komunikativní kompetence“ (MŠMT 2004, s. 7). V rámci průřezového tématu Občan v demokratické společnosti mají být žáci vedeni k „utváření a kultivaci svobodného, kritického a nezávislého myšlení, k rozvoji jejich úsudku a rozhodování,“ (MŠMT 2004, s. 6) mají „projevovat občanskou aktivitu, vážit si demokracie a svobody a preferovat demokratické hodnoty“ (MŠMT 2004:22) a porozumět následujícím tématům: „svobodný přístup k informacím; média (tisk, televize, rozhlas, internet), funkce médií, kritický přístup k médiím“ (MŠMT 2004, s. 23). Mediální výchova tedy je aktuálně nepřímo povinnou součástí curricul českých SOŠ a SOU. O způsobu, jakým je vyučována, a možnostech, jaké školy pro její výuku nabízejí, je toho však známo jen velmi málo. Zjistit více podrobností tedy bylo cílem této studie.

4 Shrnutí výsledků

Výzkum potvrzuje závěry průzkumu Člověka v tísní z roku 2017 (Jeden svět na školách, 2017), a sice buď žádnou, nebo nízkou míru hodinové dotace pro mediální výchovu na těchto školách (v průměru šest vyučovací hodiny za jeden akademický rok, v jednom případě ale také jen 4 vyučovací hodiny za celé studium, v rámci Základů společenských věd). Větší část učitelů vyjadřuje touhu mít pro mediální výchovu větší hodinovou dotaci, čtyřem z nich aktuální rozsah hodin postačuje.

Drtivá většina respondentů mediální výchovu vyučuje jako průřezové téma. V případě účastníků studie je mediální výchova vyučována v rámci anglického jazyka, ZSV, pedagogiky, informatiky a českého jazyka. Jedna vyučující ZSV na ni má vyčleněný konkrétní počet hodin (6 vyučujících hodin) ve třetím ročníku oboru zahradník, ostatní respondenti mediálně-výchovně prvky zařazují zejména intuitivně, v závislosti na aktuálních společenských událostech (např. volby) či podle vývoje diskuse v konkrétních hodinách. Výjimku tvoří vyučující, který vedl mediální

výchovu jako samostatný předmět, v případě této studie se jednalo o výuku po dobu tří let studia, u studentů oboru sociální pracovník, a to dokonce s dotací jedné hodiny týdně.

Mezi respondenty panuje shoda na potřebě mediální výchovy pro studenty SOU/SOŠ. Důvodem je dle učitelů nízká mediální gramotnost jejich žáků.

„Pro ně je těch informací taková masa, že se v nich neumějí vůbec orientovat.“ (vyučující anglického jazyka)

Sami za hlavní cíl mediálně-výchovných prvků deklarují zejména rozvoj kritického čtení, skoro nikdo nevyužívá samostatnou tvorbu studentů. Až na hodiny informatiky studenti nemají v hodině k dispozici počítače. Mobily ani jiná digitální media při mediální výchově téměř nevyužívají.

Z posílení mediální výchovy na SOU/SOŠ by podle respondentů benefitovali jak samotní studenti těchto škol, tak potažmo společnost, protože mediální gramotnost považují za jednu z podmínek pro fungování demokracie.

Politická participace se na školách téměř nevyučuje, existují ale i výjimky.

„Jedna studentka se zapojila do pochodu za Wintonovy děti. Nebo jsme byli na veřejných prezidentských debatách pro střední školy a někteří poznali i populismus těch politiků.“ (vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1)

Někteří studenti mají zkušenosti s připojením se k petici.

Pouze dva respondenti se snaží mediální výchovu s politickou participací propojit, například do hodin zařazovat debatu o aktuálním dění (zejména v období voleb). Probíhá to například formou diskuse o významu voleb a možnostech zapojení se do nich a o roli médií v mediálním obrazu jednotlivých kandidátů (Vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1, 2, 3).

„U těch voleb přesně argumentovali těmi argumenty, že tu chce Drahoš uprchlíky... jen to někde slyší, ale noviny si k tomu už nepřečtou, nesnaží se ty informace víc hledat.“ (vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1)

Ve výuce (nejen) mediální výchovy hraje roli komplikované sociální zázemí mnohých studentů SOU/SOŠ. To se projevuje například tím, že v některých třídách vyučující na mediálně-výchovné cíle apriori rezignují.

„Jsou třídy, kde řešíme hojně prostituci, drogy, nezletilá těhotenství a podobně. Tam můžu na nějakou mediální výchovu zapomenout.“ (vyučující anglického jazyka)

„Problém není v tom, že by nechtěli o věcech mluvit, jenom se bojí. Protože na středních odborných a učilištích jsou, když to tak řeknu, ty děti, které měly být na základce potichu, kterým učitelé říkali, že teď potřebují něco probrat s těmi, kdo půjdou na gymnázium, tak oni ať jsou potichu. Oni jsou na základce potichu, aby tak nějak přežili. Na tom učilišti jsou zase potichu, aby přežili.“ (vyučující ZSV 3)

Nejlépe dle respondentů fungují metody, které naruší školní rutinu.

„Jednorázové akce si podle mě víc zapamatují, kolikrát si třeba besedu s pamětníkem zapamatují i tři roky. Když něco řeknete v hodině, kolikrát to už druhý den neví.“ (vyučující ZSV 3)

„Důležité mi přijde ukazovat to na příkladech, spíš praxe než teorie.“ (vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1)

K vzbuzení zájmu o mediální výchovu pomáhá, pokud se jí podaří nějak zakomponovat do aktivit relevantních pro studijní obor studentů.

Obecně vyučující doporučují co největší pestrost metod a začleňování interaktivních prvků.

„Super je, pokud pracují ve skupinách a něco vytvoří. Třeba i jen plakát, který pak prezentují. Dělali jsme to třeba na téma ‚Jaký má být prezident‘.“ (vyučující ZSV 3)

Respondenti se shodli, že pro udržení pozornosti a zájmu studentů je zásadní přiměřená náročnost náplně hodiny. Její míra v odpovědích variuje od materiálů designovaných původně pro základní školy až po podklady určené pro gymnázia – rozhodující je složení žáků každé jednotlivé třídy. Při výuce pedagogové také doporučují pečlivě volit slova.

„Nefunguje moc textu a moc cizích slov.“ (vyučující ZSV 3)

Panuje jednoznačně preference audio-vizuálních materiálů a spíše kratších textových materiálů, dlouhých maximálně půl strany A4. (Vyučující mediální výchovy v rámci ZSV 1, vyučující pedagogiky). Důvodem je přesvědčení řady respondentů, že jejich svěřenci mívají vážné problémy s udržením pozornosti a porozuměním textu.

„Neumí z nějakého materiálu získat takovou tu podstatu. Říct ji svými slovy. Já jim něco vysvětluji, oni kývou, diskutujeme o tom. A pak jim

řeknu. Teď máte pět minut, kdy budu úplně zticha, a vy si to zapište. A oni na mě vyděšeně koukají a neví, jak to udělat.“ (vyučující pedagogiky)

„A když to je moc textu, vyplatí se skupinová práce, že si to rozeberou spolu, zvolí si toho mluvčího a ten za ně pak mluví.“ (vyučující ZSV3)

Dále se podařilo zjistit, že vyučující většinou v hodinách pracují s materiály organizace Člověk v tísni, zejména filmy. V rámci těchto filmových projekcí a debat jsou většinou diskutována spíše témata daných filmů (např. kyberšikana, bezpečnost na sociálních sítích) než například řemeslné postupy tvorby filmu.

Závěr

Cílem této studie bylo získat hlubší poznatky o stavu mediální výchovy na SOU/SOŠ a o možnostech jejího propojení s výchovou k politické participaci na těchto školách. Na základě polostrukturovaných rozhovorů s devíti učiteli mediální výchovy na SOU a SOŠ bylo zjištěno, že mediální výchova má na tomto typu škol jen velmi malou hodinovou dotaci (v průměru 6 hodin za rok) a zpravidla se vyučuje jako průřezové téma v rámci ZSV, českého a anglického jazyka či informatiky. Většina respondentů je s takto malým rozsahem časového prostoru pro mediálně-výchovná témata nespokojena. Z posílení mediální výchovy na SOU/SOŠ by podle nich benefitovali jak samotní studenti těchto škol, tak celá společnost.

Část vyučujících se mediální výchovu snaží kombinovat s posilováním schopnosti studentů politicky participovat. Shodují se, že studenti mají s občanskou participací malou zkušenost. Prvky občanského modelu mediální výchovy se jim do hodin daří začleňovat zejména v obdobích okolo voleb, případně při debatách o aktuálních politických a společenských tématech.

Jako nejdůležitější charakteristiku výukových metod mediální výchovy, která má potenciál udržet zájem a pozornost studentů, respondenti akcentují vybočení z běžné školní rutiny, dále potom interaktivitu, přiměřenou náročnost témat i materiálů a relevanci pro plánovanou profesi studentů. Studenti v hodinách standardně nevyužívají mobily ani počítače, sociální sítě a digitální média učitelé do hodin začleňují zřídka. Zrovna tak se studenti v hodinách málokdy dostanou k mediální tvorbě.

Důvodem je zejména malá hodinová dotace mediální výchovy, pocit nedostatečné osobní kvalifikovanosti pro tato témata a nedostatečné technické vybavení učeben.

Výzkum naplnil cíle a zodpověděl otázky, které byly na jeho počátku vytyčeny. Na základě závěrů této pilotní studie autorka v roce 2019 vytvořila inovativní metodu mediální výchovy, jejímž cílem bylo rozvíjet mediální gramotnost i schopnosti politické participace studentů SOU/SOŠ.

Vznikl tak projekt realizovaný od srpna do prosince 2019 na SOU Louny, do kterého se zapojilo 17 studentů 3. ročníku oboru aranžér. Studenti si zvolili aktuální politicko-společenské téma (v jejich případě příliš nízké tresty za týrání zvířat), na které se pokoušeli upozornit veřejnost za využití on-line i off-line komunikačních a občansky participativních strategií. Vrcholem projektu byla účast studentů na průvodu v centru Prahy v rámci satirického průvodu, jemuž přihlížely stovky tisíc návštěvníků oslav 30. výročí 17. listopadu.

Celkem bylo realizováno a zaznamenáno 35 hodin výuky a sesbíráno množství multimodálních výstupů studentských aktivit. Data jsou nyní analyzována. Závěry z pilotní studie mezi učiteli byly při plánování tohoto výzkumného projektu nepostradatelným zdrojem.

Poznámky:

¹ Text je dílčím výstupem projektu GAUK 1434120 a SVV 260 598.

Literatura:

- ADAMS, W. C. Conducting Semi-Structured Interviews. In NEWCOMER, K. E. (ed.) *Handbook of Practical Program Evaluation*. San Francisco: Jossey-Bass, 2015, pp. 492–505.
- BINDIG, L., CASTONGUAY, J. Should I Really Kill My Television? Negotiating Common Ground among Media Literacy Scholars, Educators, and Activist. In ABREU, B. S., MIHAILIDIS, P. (eds.) *Media Literacy Education in Action*. New York: Routledge, 2014.
- BRADBURY, H. *The SAGE Handbook of Action Research*. London: Sage, 2015.
- FREIRE, P. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2005.

HOBBS, R. Building Citizenship Skills Through Media Literacy Education. In SALVADOR, M., SIAS, P. (eds.) *The Public Voice in a Democracy at Risk*. Westport, CT: Praeger Press, 1998.

HOBBS, R. *Digital and Media Literacy: A plan of Action*. Washington, DC: Aspen Institute, 2010. (dostupné z: https://assets.aspeninstitute.org/content/uploads/2010/11/Digital_and_Media_Literacy.pdf) [cit. 9. 5. 2020].

Jeden svět na školách. *Jak se učí mediální výchova na středních školách?* (2017) (<https://www.jsns.cz/o-jsns/aktuality/96264-jak-se-uci-medialni-vychova-na-strednich-skolach>) [cit. 2. 2. 2018].

JENKINS, H. et al. *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education in the 21st Century*. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.

KAHNE, J., LEE, N.J., FEEZELL, J. T. Digital Media Literacy Education and Online Civic and Political Participation. In *International Journal of Communication*, 2012, Vol. 6, pp. 1–24.

LINEK, L. Účast ve sněmovních volbách v roce 2013: zdroje, mobilizace a motivace. In *European Electoral Studies*, 2015, Vol.10, No.2, pp.76–90.

MCDUGAL, J. Media Literacy: An Incomplete Project. In ABREU, B. S., MIHAILIDIS, P. (eds.) *Media Literacy Education in Action*. New York: Routledge, 2014.

MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání modelář*, 2004 (dostupné z: <http://zpd.nuov.cz/RVP/H/RVP%202153H01%20Modelar.pdf>). [cit. 12. 4. 2020].

RIEL, J. *The Digitally Literate Citizen: How Digital Literacy Empowers Mass Participation in the United States*. Social Sciences Research Network. (dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2781190>) [cit. 5. 7. 2020].

VAN DETH, J. W. Political participation. In KAID, L. L., HOLTZ-BACHA, C. (eds.) *Encyclopedia of political communication*. London: Sage, 2008.

VOLEK, J., URBÁNIKOVÁ, M. *Čeští novináři v komparativní perspektivě*. Praha: Academia, 2017.

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Lucie Römer
Univerzita Karlova
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Smetanovo nám. 6
110 01 Praha 1
e-mail: lucie.romer@fsv.cuni.cz

**Objektivita očima veřejnosti:
Příspěvek k mediální gramotnosti a výchově¹**

Jan PODZIMEK

**Objectivity According to the Public:
Contribution to the Media Literacy**

Abstract: This study analyses the idea of the media objectivity according to the Czech public. It describes various forms of unobjectivity, and the idea of how the objectivity should be fulfilled. An important part of this study is the idea of how the media and journalists operate in connection with the objectivity, of the content of the relevant laws and of the role of the media in the society – all according to the public. The conclusion relates the topic to the media literacy, because the knowledge of the most frequent misunderstandings and shortcomings in the image of objectivity according to the public offers a space for its elimination. The study uses a unique research sample made up by anonymised complaints on infringement of the objectivity sent to the Czech Council for Radio and Television Broadcasting.

Key Words: Objectivity, Media Literacy, Audiences

Úvod

Mediální objektivita je často skloňované téma, které zkoumají různé instituce z mnoha pohledů určených jejich posláním. Můžeme tedy rozlišovat

(1.) pohled akademický, především z oborů, jako jsou mediálních studia či žurnalistika, (2.) pohled novinářské praxe a etických kodexů jednotlivých médií, (3.) pohled legislativní, vyplývající především ze zákona o rozhlasovém a televizním vysílání (č. 231/2001 Sb.), resp. zákona o České televizi (č. 483/1991 Sb.) a o Českém rozhlasu (č. 484/1991 Sb.), (4.) pohled analytických společností zkoumajících mediální objektivitu (např. Focus), (5.) pohled Syndikátu novinářů ČR, (6.) pohled Rady pro rozhlasové a televizní vysílání (dále jen „RRTV“), do jejíž gesce spadá i otázka mediální objektivitu.

Existuje ale ještě jeden velice významný pohled, který není tolik zmapovaný a jemuž je věnována tato studie, a to pohled laické veřejnosti.

Pozice mediálního analytika na Úřadu RRTV mi umožnila provést analýzu laické představy o mediální objektivitě založenou na stížnostech, jež na úřad přicházejí od veřejnosti. Velká část z nich se týká neobjektivity či nevyváženosti nějakého odvysílaného pořadu.

Zkoumal jsem dvě vzájemně související otázky: (1.) V čem dle stěžovatelů spočívá neobjektivita? (2.) Jakým způsobem stěžovatelé argumentují, že jde o neobjektivitu?

Cílem tohoto výzkumu je zmapovat představu laické veřejnosti o mediální objektivitě a přispět tak drobným dílem k tématu mediální gramotnosti a výchovy, neboť poznáme-li silné stránky a nedostatky představ veřejnosti o objektivitě, budeme moci s větší určitostí přemýšlet, jak veřejnost v této oblasti efektivně vzdělávat.

1 Metoda

Použitou metodou byla kvalitativní obsahová analýza stížností, přičemž cílem je zmapovat představu o objektivitě, resp. neobjektivitě. Součástí analýzy bylo nejen zohlednění vlastních tvrzení stěžovatele, ale i v textu obsažených implikací, presupozic (Eco 2004), konotací slov i větných úseků, argumentační linie i řečnických falací (Schopenhauer 1927). Využita byla i část diskurzivní analýzy, a to konkrétně koncept diskurzivních modelů, které lze popsat jako „zjednodušené, často nevědomé a rádoby samozřejmé teorie o tom, jak funguje svět“ (Gee 2005, s. 71), a které nám pomohou při mapování představ veřejnosti.

1.1 Výběr vzorku

Vzorek tvořily stížnosti, které se týkaly údajně neobjektivních či nevyvážených prvků v televizním či rozhlasovém vysílání. Vyloučeny byly stížnosti od advokátů a společností (vyjma občanských sdružení a spolků). Zkoumaný vzorek tvořilo ve výsledku 62 podání.²

Cílem většiny stížností byla veřejnoprávní média. Většinu z nich pak RRTV odložila, a to především proto, že nebylo shledáno, že by daný úsek byl neobjektivní, nebo proto, že předmět stížnosti nespadal do gesce RRTV, případně i z jiných důvodů (dotaz byl příliš vágní, daný obsah se nepodařilo dohledat aj.). Některé stížnosti však vedly k tomu, že RRTV požadovala po provozovateli daného programu vysvětlení. (Pokud bychom zkoumali opodstatněnost jednotlivých stížností, bylo by nutné psát před veškeré stížnosti slovo „údajně“; protože však zkoumáme *představy* o objektivitě, budeme tento obrat vynechávat.)

Jestliže chceme prozkoumat laický pohled na téma mediální objektivitě, je jasné, že lidé, kteří napsali stížnost RRTV, nemohou být zaměňováni s veřejností v její plné šíři. Výhodou analýzy založené na tomto druhu zdrojů je fakt, že jde o lidi, kteří se sami ozvali s potřebou vyjádřit se k dané věci. Tím se vyhýbáme úskalí dotazování náhodného vzorku, kdy lidé namísto odpovědi, že na téma nemají názor, často formulují neautentické odpovědi ad hoc. Obavy z toho, „jaci lidé píší stížnosti“, jsou bezpředmětné, neboť opodstatněnost stížností nehraje ve výzkumu žádnou roli. Většinou se ukázalo, že daná stížnost nebyla opodstatněná, ale podstata věci, např. zjevné stranění moderátora, může být skutečně příčinou neobjektivitě. A na to jsme se zaměřili. Zároveň není důvod se domnívat, že by mediální gramotnost této skupiny byla nějak vyšší či nižší než u zbytku populace.

1.2 Výchozí představa o objektivitě

Nabízela by se možnost předložit nejprve správnou definici objektivitě a výsledná zjištění porovnávat s ní. Bohužel se zdá, že nic takového neexistuje.

Podíváme-li se na zmíněné zákony, žádnou definici toho, co se rozumí pod pojmem „objektivita“, v nich nenajdeme³ (srov. odst. 2 a 3 § 31 zák. č. 231/2001 Sb., § 2 zák. č. 483/1991 Sb. a § 2 zák. č. 484/1991 Sb.).

Výzkum tedy nebude probíhat coby porovnání laické představy o objektivitě se „správnou“ objektivitou. Namísto toho nabídneme samostatně zmapování tohoto pojmu a vytyčíme pole, v němž se pohybují představy stěžovatelů o tom, co to je objektivita.

1.3 Výzkumné otázky

Připomeňme si ještě jednou výzkumné otázky: (1.) V čem dle stěžovatelů spočívá neobjektivita? (2.) Jakým způsobem stěžovatelé argumentují, že jde o neobjektivitu?

První otázka jasně směřuje k podstatě neobjektivitě. V tomto smyslu můžeme rovnou předeslat, že objektivita je v tomto výzkumu – už jen kvůli tomu, že jde o stížnosti – definována negativně jako nepřítomnost neobjektivitě. Stěžovatelé píší, v čem neobjektivitu spatřují – a těch podob je překvapivě mnoho.

Druhá otázka se zaměřuje na zdůvodnění údajné neobjektivitě. Někteří stěžovatelé napíší, že to je neobjektivní „podle jejich názoru“, jiní, že je to v rozporu se zákonem č. 231/2001 Sb. Možností je řada, jak uvidíme níže. Zároveň je třeba zdůraznit, že tato otázka nezkoumá kvalitu argumentace ve stížnosti. Součástí zkoumání však bude otázka, zda některá zdůvodnění odkazují na mylné představy o fungování médií, liteře zákona či gesci RRTV.

2 Povaha neobjektivitě

První výzkumná otázka se tedy ptá po tom, v čem podle stěžovatelů spočívá neobjektivita. Odpovědí je překvapivě mnoho, ale můžeme je zařadit do následujících kategorií. (Přičemž ve stížnostech se běžně vyskytovalo více těchto variant zároveň či jejich kombinace.)

1. *Protěžování určitého názoru:* Vůbec nejčastější formou neobjektivitě bylo tvrzení, že mediální obsah straní určitému názoru, anebo je vůči němu naopak zvýšeně kritický. Stížnosti tuto formu neobjektivitě přičítaly buď programu jako celku, nebo konkrétním novinářům.

Na úrovni programu má tento jev podobu (1.) údajných dlouhodobých trendů, čímž se myslí dlouhodobý výskyt některých z druhů

neobjektivity uvedených v následujících bodech, (2.) výběru hostů, kdy do pořadu bývají údajně zváni převážně zastánci určitého přístupu, zatímco oponenti jen minimálně, (3.) upřednostňování určitých zpráv, např. že kvůli zprávám o koronaviru nedojde na řadu jiných zpráv, (4.) časového zařazení, tj. nerovnosti v tom, že jeden přístup dostane prostor v hlavním vysílacím čase, zatímco opoziční až v nočních hodinách, (5.) programové změny, kdy je pořad nečekaně nahrazen jiným pořadem (např. mimořádnou tiskovou konferencí).

Tyto představy o neobjektivitě se vztahují k reálným principům fungování médií. U výběru hostů (bod 2) média skutečně tíhnou k „mluvícím hlavám“, které se již z hlediska vystupování v mediálním prostoru osvědčily. Může se tedy stát, že pozvaný odborník zastupuje i své kolegy, kteří s ním ne zcela souhlasí. Téma upřednostňování určitých zpráv (bod 3) je důkazem toho, že stěžovatelé intuitivně chápou, že mediální prostor je omezený a jedna zpráva jde vždy na úkor jiné. Nezdá se nicméně, že by příliš rozuměli principu zpravodajských hodnot (Galtung a Rugeová 1965), který je pro novináře spíše intuitivní než vědomý. Naopak vidíme, že stěžovatelé zařazování zpráv často považují za mnohem promyšlenější, než jaké ve skutečnosti je. Podobným případem je časové zařazování programu (bod 4) či programové změny (bod 5), kdy u stěžovatelů opět spatřujeme přinejmenším intuitivní pochopení toho, že časové zařazení může téma či hosta zvýhodňovat či znevýhodňovat. Příčinou časového zařazení však bývají mediální rutiny, včetně priority zpráv dle jejich zpravodajské hodnoty.

Na úrovni jednotlivých novinářů má protěžování určitého názoru dle stěžovatelů podobu: (1.) zjevného postoje moderátora, (2.) jeho nevyváženého přístupu, kdy zvýhodňoval určitou stranu v diskusi: někomu více skákal do řeči, někomu kladl více konfrontačních otázek atd., (3.) nevyvážených či stranických komentářů, (4.) jednostranných otázek, kdy se část stížností týká toho, že moderátor byl příliš konfrontační, nenechal hosta mluvit a tlačil ho k určité odpovědi, a jindy toho, že moderátor zasahoval do hovoru jen málo, a poskytl tak hostovi možnost nekritické propagace jeho názorů.

Mnoho nepochopení vzniká ze skutečnosti, že veřejnost sice zná některé novinářské principy a rutiny, ale nezná a nechápe práci novináře

v její komplexnosti. V případě nevyváženého přístupu moderátora (bod 2), může být jednou z příčin jistě i vědomé či nevědomé stranění. Je zde však i řada jiných možných příčin. Hlavní z nich spočívá v povaze argumentace: pokud jeden z hostů utíká od otázky, dezinterpretuje informace či používá řečnické falace, je potřeba na to přiměřeně reagovat. Pokud jde o nevyvážené komentáře (bod 3), jde většinou o nepochopení tohoto útvaru, neboť komentáře jsou publicistickým útvarem a jako takové jsou subjektivní a stranící již z vlastní podstaty. Stěžovatelé si toto obvykle neuvědomují a požadují po nich stejná kritéria objektivity jako v případě zpravodajství. K jejich důslednému oddělování ostatně nabádá odst. 2 § 31 zák. č. 231/2001 Sb. Z otázky, zda moderátor nezasahuje až moc, anebo naopak příliš málo (bod 4), je zjevné, nakolik je jeho práce složitá. V případech údajného tlacení hosta k určité odpovědi jde však většinou o snahu vrátit jej k otázce, od níž utíká, nikoli o snahu vnutit mu odpověď. Stížnost na to, že moderátor poskytuje hostovi příliš volný prostor a nekonfrontuje ho s opačnými názory, se často vztahovala k pořadu *Jak to vidí...* na ČRo Dvojka, který je však koncipován právě jako pouhé představení názoru daného hosta.

2. *Nepřítomnost protinázoru*: Další výraznou oblastí byly stížnosti na nepřítomnost protinázoru. (Odlišme to od údajně dlouhodobého zvýhodňování jednoho názoru na určitém programu či v určitém pořadu, o němž jsme mluvili výše. Tam může být protinázor přítomen, ale znevýhodňován.)

Nejčastěji se objevovaly takovéto případy: (1.) v pořadu zcela chybělo vyjádření protistrany, (2.) v pořadu nebyl přítomen zástupce protinázoru, (3.) program nenabídl reakci na reakci. Poměrování vyváženosti skrze názory různých stran je poněkud komplikované, protože zákon říká jen to, že vysílání by mělo být vyvážené „ve svém celku“ (odst. 3 § 31 zák. č. 231/2001 Sb.). Na druhou stranu je zaběhnutou novinářskou praxí, že zvláště pokud jde o spor dvou stran, měly by být ideálně přítomny obě, případně by mělo být jasně uvedeno, že jedna strana se odmítla či nemohla zúčastnit. Existují však i případy, kdy přítomnost protistrany není nutná. Navíc rozlišujeme protistranu a protinázor. V případě sporu dvou stran je vhodná přítomnost obou. Jestliže do pořadu přijde

zástupce určitého světonázoru (ekologický aktivista, katolík, člen SPD...), pak není nutné, aby jej automaticky doprovázeli jeho názoroví odpůrci. Přístup „5 minut Hitler, 5 minut židé“ objektivitu nezajistí. Záleží na formátu pořadu a hlavní zásadou je výše zmíněné pravidlo, že program má být vyvážený „ve svém celku“. Stěžovatelé si toto ne vždy uvědomují a někdy dokonce vyžadují přítomnost zastánců takových názorových proudů, které patrně ani neexistují (např. v diskuzích o náboženství lze po hovorech s katolickým knězem příště pozvat např. židovského rabína, ale požadovat „anti-katolíka“ je poněkud problematické, neboť jde o prázdný postoj bez instituce). Téma nepřítomnosti reakcí na reakce (bod 3) je sice poměrně specifické, ale pravidelně se vrací. Typickým příkladem je toto: Moderátor informuje o rozhodnutí vlády a reportér zpovídá opozici, jak daný krok hodnotí. Stěžovatel pak spatřuje problém v tom, že členové vlády nedostali možnost reagovat na reakce opozice. RRTV vychází z nálezů Ústavního soudu, v nichž bylo mj. konstatováno, že politici si musejí být vědomi toho, že jejich vyjádření jsou veřejná a že musejí snést více kritiky (viz Matzner 2018). Politik samozřejmě nemá možnost dozvědět se o vši kritice a reagovat na ni. Média pak mají na možné reakce jen omezený prostor – klíčem proto budou především postavení politika a věcnost sdělení. (Výjimkou v této logice jsou účty politiků na sociálních sítích, kde odpadají limitace prostorem i nutnost překročení prahu pozornosti novinářů.)

3. *Kvalita informací a zdrojů*: Stížnosti na kvalitu informací jsou poměrně četné; obvykle se týkají (1.) pravdivosti a (2.) podloženosti informací a (3.) vyváženosti zdrojů a (4.) informací.

V případě nevyváženosti zdrojů (bod 3) stěžovatelé rozporují buď (a) hodnověrnost některých zdrojů, nebo (b) zda šlo o dva *nezávislé* zdroje. V tomto ohledu zde jasně spatřujeme intuitivní znalost pravidla o dvou zdrojích, včetně toho, že by zdroje měly být *nezávislé* a *spolehlivé*. Nevyváženost informací (bod 4) se týká zdůrazňování určitých informací a zlehčování či neuvádění jiných. Toto bývá nejčastěji dááno do souvislosti se straněním (např. ve stížnosti, která mluvila o „zamlčování“ informací), ale také s nízkou kvalitou zpravodajství. Problém obvykle spočívá v tom, že představa o důležitosti informace může být velmi subjektivní. Naopak

princip zpravodajských hodnot vede díky své intuitivnosti k výsledkům, které jsou poměrně *nezávislé* na jedinci – přestože je sám kulturně podmíněný a sám o sobě objektivní zprávy jistě nezaručí.

4. *Nesprávné použití jazyka*: Největší část stížností ohledně nesprávného použití jazyka se týká vulgarismů. Přesto se jich vyskytla řada i v souvislosti s objektivitou. Nejčastějším případem byla (1.) nedostatečná opora v realitě, tj. např. že v souvislosti s koronavirem nelze používat slova „epidemie“ či „pandemie“; relativně časté byly stížnosti na (2.) nežádoucí konotace slov a volbu v rámci synonym či paradigmatických vztahů (Saussure 1996)⁴; dále jsme narazili na stížnosti ohledně (3.) nepřítomnosti relativizace, tj. např. slova „údajně“ v případech obvinění, a na (4.) nestandardní použití jazyka v názorové rubrice.

Jako v předchozích případech, i zde nacházíme směs intuitivních znalostí a omylů. Pokud jde o oporu v realitě (bod 1), je nutné zdůraznit, že řada stěžovatelů má nereálné představy o tom, jak novináři ověřují informace. Nejčastějším omylem je představa, že pravdivost odborných tvrzení by měli novináři ověřovat rovněž odborně. Novinářská verifikace však spočívá především na pravidlu dvou zdrojů (nezávislých, spolehlivých, relevantních). Jestliže hlavní epidemiolog, ministr zdravotnictví i generální ředitel WHO řeknou, že jde o „pandemii“, novinář neoběhne s testovací sadou celý svět, aby to ověřil. Nežádoucí konotace (bod 2) jsou velmi zajímavé v tom smyslu, že jde o doklad intuitivních znalostí nejen z oblasti médií, ale i lingvistiky. Nejčastějším klíčem bývají většinou jazykový úzus a logika: Např. i hodný prezident může být „samozvaný“, pokud se tak dostal k moci. Anebo: slovo „spáchat“ má spíše negativní konotace, ale přesto lze „spáchat atentát“ proti někomu zlému a stát se hrdinou. Téma nepřítomnosti relativizace (bod 3) dokazuje, že někteří stěžovatelé si uvědomují, že tyto výrazy mají svůj význam; jiní je však ignorují s představou, že i při jejich používání bude obviněný považován veřejností rovnou za vinného již skrze medializaci případu. Přítomnost relativizujících frází má význam z hlediska novinářské objektivity, práva i vnímání zprávy či jiného typu mediálního obsahu. Sama medializace však nepochybně zmíněný efekt vytváří, i když ne v absolutní míře. Stížnosti na nestandardní používání jazyka

(bod 4) byly spíše marginální, ale jedna stojí za zmínku: Stěžovatel kritizoval, že v jednom komentáři na ČRo byly proti sobě stavěny dva světonázory, které běžně nejsou považovány za protiklad, přičemž toto užívání poškozuje jeden z nich. Přestože použití bylo opravdu nestandardní, platí, že komentáře jsou autorská díla a jejich tvůrci nejsou vázáni potřebou používat co nejvíce jasný a srozumitelný jazyk, jako je tomu u zpráv. Šlo tedy o další případ nepochopení komentářů coby žurnalistických útvarů.

5. *Zpronevěra rolí médií:* Občas se objevují stížnosti nikoli proti zaujatosti, ale proti tomu, že média nevykonávají dobře svou roli. Nejčastějšími typy těchto stížností jsou: (1.) „strašení a oblbování“ občanů médii, případně „vymývání mozků“, (2.) málo chválení.

Ke strašení (bod 1) lze říct, že jde o důkaz toho, že si stěžovatelé nějakým způsobem uvědomují, že média mají možnost ovlivňovat emoce a názory publik. (Ostatně, povaha a míra tohoto ovlivňování je věčné téma mediálních studií.) Ze správného hlediska se stížnosti tohoto typu jen obtížně posuzují, protože „strašení“ je jen velmi těžko měřitelnou veličinou (i když ne neměřitelnou). Málo chválení (bod 2) působí jako zvláštní téma, přesto však není nikterak vzácné. Stěžovatelé nejčastěji uvádí, že média málo chválí vládní politiky za kroky, které provádějí, případně že nechválí „obyčejné pracovité občany“. Jádrem této stížnosti nespočívá např. v poměru negativních a pozitivních zpráv ve zpravodajství, ale v typu a s tím spojené roli daného média. Chválení stávající garnitury je typické především pro *státní* média, nikoli pro média, která se snaží plnit roli „hlídacích psů“ demokracie.

Poté, co jsme si představili základní druhy neobjektivit a nevyváženosti podle stěžovatelů a upozornili jsme na intuitivní znalost určitých poznatků i nejčastější omyly v chápání některých jevů, se posuneme ke způsobům zdůvodňování neobjektivit.

3 Zdůvodnění neobjektivit

Jestliže se zaměříme nejen na vlastní předmět stížnosti, tj. povahu neobjektivit, ale zohledníme i povahu argumentace, proč jde o neobjektivitu,

odhalíme tím další souvislosti a posuneme výše uvedené poznatky do širšího kontextu.

Připomeňme, že kvalita argumentace nijak nesouvisí s tím, zda je stížnost shledána opodstatněnou. Zdůvodnění můžeme rozdělit do následujících kategorií:

1. *Bez zdůvodnění:* Ne všechny stížnosti obsahují nějaké zdůvodnění. (K přezkoumání věci RRTV to potřeba není, ale o představě o objektivitě nám to nic neřekne.)

2. *Selským rozumem:* Tzv. „selský rozum“ bývá považován za zdroj zdravého, přirozeného uvažování. Ne vždy to však platí; často jde spíše o určitý „pseudoargument“. Příkladem jsou výroky typu: „člověku s normálním rozumem musí být jasné“.

3. *Nepodloženými tvrzeními:* Stěžovatelé často uvádějí skutečnosti, které nejsou podloženy. Můžeme zde přitom rozlišovat mezi tím, kdy (1.) stěžovatel uvádí fakta, která nemá podložena žádným zdrojem, (2.) chybnou interpretací mediálních obsahů. Nepodložená fakta obvykle slouží k popisu toho, jak se věci mají „doopravdy“. Naopak chybná interpretace mediálních obsahů vede často k vytvoření dojmu o neobjektivitě. (Je třeba poznamenat, že interpretace uvedená ve stížnosti může být jiná než prvotní interpretace ve chvíli sledování či poslechu problematické části. Vzhledem k podání stížnosti však můžeme předpokládat, že základ zůstává stejný.)

4. *S uvedením zdrojů:* Zcela výjimečně někteří stěžovatelé opírají správnost svých tvrzení o konkrétní zdroje. Většinou však chybí náležitý odkaz umožňující jejich ověření.

5. *Porušení žurnalistických rutin a principů:* V předchozí kapitole jsme viděli, že porušování žurnalistických principů se táhne napříč skoro všemi formami neobjektivit. Nyní se však zaměříme na případy, kdy se jím *zdůvodňuje* neobjektivita, tedy na případy, kdy stěžovatelé odkazují na žurnalistické principy jako na pravidla tvořící oporu objektivit a vyváženosti.

Stěžovatelé odkazovali na řadu žurnalistických principů a rutin. Některé přímo zajišťují objektivitu, většina se však týká nutných rutin při výrobě mediálních obsahů, zejména zpravodajství. Nejčastější bylo (1.) pravidlo dvou zdrojů. O něm mají stěžovatelé obecné povědomí, včetně

toho, že by mělo jít o nezávislé a spolehlivé zdroje. Objevuje se však mylná představa, že tyto zdroje je třeba vždy explicitně jmenovat. Výrazem (2.) „priorita zpráv“ můžeme označit skutečnost, že jedna zpráva je odvíšlána vždy „na úkor“ jiné možné zprávy. Stěžovatelé si toto *intuitivně* uvědomují, přestože nemají bližší povědomí o souvisejících principech, jako jsou např. gatekeeping (Shoemakerová et al. 2001) či zpravodajské hodnoty (Galtung a Rugeová 1965). Velká část stížností míří na porušení (3.) nestrannosti moderátora a část na s tím spojený (4.) způsob argumentace a vystupování moderátora. Do oblasti vystupování moderátora spadá i problém příliš velkého či naopak malého vměšování moderátora, jehož jsme se dotkli v předchozí kapitole. Zajímavá je otázka (5.) opakovaného informování, kdy stěžovatelé tuší, že důležitost určité události je utvářena intenzitou opakovaného informování o ní. Tuto skutečnost stěžovatelé obvykle nadřazují nad druhou stranu téže mince – totiž že intenzita informování vyplývá z významu události. Kladení důrazu na první stránku věci staví média do pozice těch, kdo rozhodují více vědomě a záměrně, než jak tomu obvykle je. Jako příklad se přímo nabízí informování o koronaviru. Dalším tématem je (6.) stranění v médiích, zejména veřejnoprávních. Na rozdíl od stížností na jednotlivé moderátory (které bývají poměrně konkrétní), jde o spíše vágní stížnosti na stranici povahu různých programů, přičemž „nejhlídanější“ jsou veřejnoprávní média. (7.) Formát pořadu obvykle nebývá zohledňován, zvláště v tom smyslu, že stěžovatelé nerozlišují mezi zpravodajskými a názorovými pořady. Přestože se rozdíl mezi těmito typy pořadů zdá zjevný, pro publika to tak patrně není. Případy, kdy je neobjektivita zdůvodněna nepřiměřeností obsahu vzhledem k formátu pořadu, se vesměs týkaly vystupování politiků v *zábavních* pořadech (a toho, že si tam dělají politickou reklamu). (8.) Vyváženost času věnovaného jednotlivým hostům v politických debatách je věc, která bývá nedílnou součástí všech analýz předvolebního vysílání zadávaných RRTV. Požadavek vyváženosti intuitivně chápou i stěžovatelé. Jejich pojetí je však někdy až příliš rigidní. Vyváženost by měla být naplňována přiměřeně a podle situace. Např. když některý z hostů odmítá odpovědět, je v obvykle v pořádku, aby ho moderátor vyzval znovu, čímž mu však poskytne více prostoru. (Ostatně, ani metodika vyhodnocování tohoto typu vyváženosti dosud

není jasná: např. je otázka, zda by se měly počítat vteřiny, či slova.) Posledním argumentem v této kategorii je (9.) problém zkreslujícího sestřihání. Sestřih může vést ke zcela jinému vyznění, než bylo to původní, a součástí nároků na objektivitu je zajistit, aby se to nestalo. Příkladem je následující otázka: „Jak může ČT ve zprávách vysílat dezinformačně sestřihané výroky z tiskových konferencí?“

Přestože stížnosti jako takové nebyly ve většině případů shledány opodstatněnými, výše uvedené žurnalistické rutiny a principy jsou platné a stěžovatelé o nich mají jisté povědomí. Na druhou stranu se zde vyskytly i takové představy o žurnalistických principech, které nelze označit než jako mylné. V rámci snahy přispět k otázce mediální gramotnosti a výchovy musíme upozornit i na toto. První mylná představa se týkala (1.) zastoupení hlasů. Řada stěžovatelů má pocit, že zastoupení hostů v diskuzi o určitém tématu by logicky mělo kopírovat názorové rozvržení ve společnosti. Tato logika je však chybná. V diskuzích stačí jeden zástupce za každou skupinu. (A ještě je zde i legislativní rozměr, viz níže.) Další mýlky se objevují ve (2.) stížnostech na roli „pracovníků“ v médiích. Uvedme příklad: „Domnívám se, že by pracovník veřejnoprávního média neměl dávat najevo své stanovisko a spíše [by] se [měl] snažit informovat a ponechat na posluchačích či divácích, aby si svůj názor utvořili sami.“ Zní to bezchybně, dokud si nepoložíme otázku „jaký pracovník?“ I veřejnoprávní média mají komentátory, kteří představují své „stranici“ názory. Nepochopenou stránku médií představují také (3.) mimořádné změny programu. Tohoto tématu jsme se dotkli v předchozí kapitole v souvislosti s prosazováním určitého názoru na úrovni programu. Na úrovni zdůvodňování je podstatnější představa, že pravidelný program je cosi závazného, co by nemělo být porušováno. Zejména od zpravodajských programů se však programové změny zohledňující aktuální dění přímo očekávají. Tento argument by mohl vést k domněnce, že publika považují pevně daný program za objektivnější než ten upravený změnami; to by však byla mylná úvaha. Pointa argumentu spočívá v tom, že programová změna dává prostor pro možnou manipulaci směrem ke stranění; stížností na to, že program jako takový (bez ohledu na programové změny) je nevyvážený, je nesmírné množství. Posledním zásadním tématem, které bývá

chápáno chybně, je (4.) role moderátora. Té jsme se dotkli již v souvislosti s protěžováním určitého názoru na úrovni novinářů. Moderátor musí opatrně balancovat mezi dvěma extrémy, kdy jedním je přehnané skákání hostu do řeči a neposkytování prostoru pro vyjádření myšlenky, a druhým omezení se na nekritické přitakávání a nepřítomnost jakékoli konfrontace. K tomu však musíme přidat ještě druhé „lano“, na němž moderátor balancuje: Samozřejmě by měl být náležitě seznámen s tématem diskuze, ale neměl by se stavět do role arbitra pravdivosti a snažit se hosty „utlouci“ fakty. Na druhou stranu by se neměl ani stavět do role pouhého zprostředkovatele rozhovoru, který předává slovo od jednoho hosta k druhému, aniž by jakkoli reagoval na obsahovou stránku věci. Ukazuje se, že stěžovatelé, kteří upozorňují na to, že se moderátor uchýlil k jednomu extrému, často předpokládají, že správnou polohou není střed, nýbrž opačný extrém.

6. *Porušení zákona:* Dalším způsobem zdůvodnění neobjektivit je údajné porušení zákona. Většina stěžovatelů na platnou legislativu neodkazuje. Přesto se vztahují k jakési „mlhavé“ představě o roli médií, zejména pak veřejnoprávních. Důvod, proč stěžovatelé příliš neodkazují na zákony, nemusí spočívat jen v tom, že jde o oblast, v níž se laická veřejnost příliš neorientuje, ale i v tom, že příslušné normy neposkytují ve věci objektivit o nic větší oporu než novinářská praxe – vlastně naopak.

Většina stížností spojených s objektivitou a vyvážeností se týká odst. 2–4 § 31 zák. č. 231/2001 Sb. K těmto odstavcům se věcně váže většina druhů neobjektivit popsanych v předchozí části. Na tyto odstavce také nejčastěji odkazují stěžovatelé, ne vždy však správným způsobem. Klasickým příkladem je stížnost na porušení objektivit s odkazem na odst. 2 § 31 zák. č. 231/2001 Sb., která však opomíjí odst. 3 téhož §, v němž stojí, že objektivita a vyváženost má být „v celku vysílaného programu“. Opačný názor tedy nemusí zaznít ihned, nemusí zaznít dokonce ani ve stejném pořadu.

Podobně jako v případě novinářských rutin, i v otázce relevantní mediální legislativy jsme odhalili určité mylné představy, a to jak v případech, kdy byl zákon výslovně zmíněn, tak kdy byl jen implikován princip objektivit, který zákony pokrývají. První z nich bychom mohli označit jako (1.) „paradox podílu“. Stěžovatel upozorňuje, že názory menšin by neměly

dostávat prostor, neboť se s nimi neztotožňuje většinová populace. Případně, že by neměly dostávat prostor na mainstreamových programech. To je v přímém rozporu s posláním veřejnoprávních médií, neboť ta mají zajistit prostor i tématům menšinovým, tj. aby tato nebyla neustále odsouvána s tím, že se netýkají většiny. (Viz písm. d) § 2 zák. č. 483/1991 Sb., písm. d) § 2 zák. č. 484/1991 Sb. a odst. 4 § 31 zák. č. 231/2001 Sb.) Dalším omylem je (2.) představa, že média mají povinnost zachycovat vše. Například když se na demonstraci „za něco“ objeví i dva lidé s transparenty „proti“, neznamená to, že je média musí „povinně“ natočit. Z požadavku o naplňování vyváženosti (odst. 2–4 § 31 zák. č. 231/2001 Sb.) to přímo nevyplývá. Třetí oblastí je (3.) představa o poslání RRTV coby instituce, která dohlíží mj. i na oblast objektivit. Stěžovatelé obvykle netuší, co vlastně spadá do gesce RRTV. Nejčastějším omylem je domněnka, že do gesce RRTV spadá i obsah na webových stránkách a podcastech daných médií, což tak v současné době není. Velmi častá je i domněnka, že RRTV může zasahovat do programové skladby médií, což také není pravda. (Tuto pravomoc nemají ani Rada ČT a Rada ČRo.) Vzhledem k tomu, že se většina stížností týká veřejnoprávních médií, i na základě formulací některých stěžovatelů vyvstává otázka, nakolik lidé vědí, že RRTV se nezabývá jen veřejnoprávními médii.

7. *Role médií ve společnosti:* Některé stížnosti argumentují tím, že by média měla jednat podle role, kterou mají ve společnosti. Představy o této roli jsou však velmi různé. Uvedme dva příklady: (1.) „Skutečně si autoři myslí, že tohle pomůže současnému režimu [...]?“ Úkolem médií samozřejmě není pomáhat současnému režimu. (Na toto téma jsme narazili již v předchozí kapitole v souvislosti se stížnostmi, že média málo chválí politiky.) (2.) „Pokud jsou veřejnoprávní média považována za jeden z pilířů naší demokracie, měla by podle toho také jednat.“ Výroky podobné tomuto jsou ve stížnostech poměrně časté, vždy je však otázka, co je tím implikováno. Někteří stěžovatelé se ohrazují proti tomu, že veřejnoprávní média dávají prostor názorům, které jsou dle jejich názoru extremistické a mohou ohrozit buď demokracii, nebo společenské hodnoty či tradiční pořádky. S ohrožením demokracie souvisí řada stížností na to, že média dávají přílišný prostor zástupcům KSČM. Propagace komunismu apod. jsou výslovně ošetřeny v § 403–405 zák.

č. 40/2009, tj. v trestním zákoníku. Média však musejí dávat prostor politickým stranám, zejména těm zastoupeným v Poslanecké sněmovně, tedy i KSČM. Podobné téma ostatně vyvstalo např. ve chvíli, kdy se BIS v připravované zprávě vyjádřila k SPD: „V některých případech jsou vyjádření představitelů SPD i radikálnější než vyjádření představitelů tradičních pravicově extremistických stran“ (Zelenka 2018). Odlišnou kategorií jsou stížnosti na názory, které mohou údajně ohrozit tradiční pořádky ve společnosti a které někteří stěžovatelé považují za „extrémní“ (spíše než „extrémistické“). Sem patří stížnosti na témata, jako je feminismus, homosexualita atd. (Obvykle jde o protěžování tématu, nebo o nepřítomnost protinázoru.)

V souvislosti s rolí médií ve společnosti se musíme pozastavit u toho, že drtivá většina stížností směřuje na veřejnoprávní média. Nacházíme v nich různé mylné představy o rozdílech mezi veřejnoprávními a soukromými médii. Nejvýraznější je představa, že u soukromých médií je „skrytá či otevřená podpora konkrétních názorových proudů za určitých okolností přípustná“, ale u veřejnoprávních nikoli, protože mají „na mediálním trhu výlučné postavení“. Fakt, že veřejnoprávní média mají výlučné postavení dané zákonem, samozřejmě neznamená, že u soukromých médií je podpora názorových proudů přípustná. Mohou sice mít užší programové vymezení (např. rocková, countryová či křesťanská rozhlasová stanice), zatímco pro „provozovatele vysílání ze zákona“, tj. pro veřejnoprávní média platí povinnost sestavovat vyváženou programovou nabídku pro všechny obyvatele (viz odst. 4 § 31 zák. č. 231/2001), zpravodajství však musí i přesto zůstat v obou případech vyvážené.

Závěr

V rámci studie jsme objevili dva výrazné aspekty vnímání objektivity, které laická veřejnost sdílí s ostatními skupinami, jež se k tématu vztahují a jež jsme zmiňovali v úvodu. Za prvé, objektivita je všemi považována za mimořádně důležité téma. Veřejnost si uvědomuje možné problémy spojené s příčinami i s následky neobjektivity. Za druhé, objektivita je definována negativně, jako nepřítomnost neobjektivity. Tento pohled v praxi sdílí i všechny instituce, kontrolní orgány, etické kodexy i zákony.

Za třetí, neobjektivitu a nevyváženost nelze v praxi příliš dobře rozlišit a rozlišovány také nebývají.

Dále jsme popsali konkrétní mylné představy veřejnosti spojené s mediálními principy a rutinami, se související legislativou a s rolí médií ve společnosti. Ve vztahu veřejnosti k médiím jde o „slabá“ místa, o nichž by bylo vhodné zvyšovat povědomí. Kromě toho však v následujících odstavcích uvádíme několik obecnějších zjištění, která je vhodné zasadit do kontextu mediální gramotnosti a výchovy.

Pokud jde o specifika pohledu veřejnosti, z analýzy stížností jasně vidíme, že neobjektivita v něm má mnoho podob. A přestože zkoumané stížnosti nebyly většinou shledány odůvodněnými, popsané typy neobjektivity jsou z hlediska potenciálu plně platné. Uvedená typologie je polem vytyčeným na základě desítek stížností, přesto však lze tvrdit, že veřejnost chápe, že objektivita je komplexní problém a neomezuje se jen na jedno úzké téma (např. na nepřítomnost protinázoru). Toto lze brát jako patrně nejsvětější aspekt mediální gramotnosti v této otázce.

Pohled veřejnosti je spíše intuitivní, přesto však stěžovatelé znají některá novinářská pravidla a principy, nechápou však jejich uplatňování v rámci mediálních rutin. Příčinou je patrně to, že nejsou obeznámeni s fungováním redakcí. Následkem toho považují různé prvky mediálních obsahů za více promyšlené na vědomé úrovni, přestože ve skutečnosti jde především o důsledek zautomatizovaných profesních rutin. Častější obeznamování veřejnosti s novinářskou profesí by v tomto smyslu zvýšilo povědomí o tom, jaké aspekty obsahu lze považovat za porušení objektivity a jaké za důsledek novinářských rutin, které v důsledku limitují možnosti obsahu (jak jsme zmiňovali např. v souvislosti s tím, že novináři musejí spoléhat na erudovanost odborníků a nemohou jejich tvrzení sami ověřovat na stejné odborné úrovni).

Zároveň vidíme, že veřejnost považuje vztah veřejnoprávních médií k objektivitě (a pravdě) za zásadnější než u soukromých médií. Tuto skutečnost lze vnímat dvěma způsoby: Na jednu stranu je zde domněnka, že lidé předpokládají, že veřejnoprávní média by měla být zdrojem kvalitních a objektivních informací, na druhou stranu se to často neobejde bez dodatku „když už za ně platím koncesionářské poplatky“. V kontextu mediální gramotnosti je poněkud alarmující nízký zájem o objektivitu

v soukromých médiích, či dokonce názor, že tam prostě nemůže být. Velmi vhodné by bylo poučení v této věci a v otázce rozdílu mezi státními, veřejnoprávními a soukromými médii.

Ještě se letmo dotkněme otázky vymáhání objektivitu: Je zjevné, že veřejnost neví, na koho se obrátit v případě, kdy chce upozornit na potenciálně neobjektivní mediální obsah. Někteří stěžovatelé proto píšou všem: provinivšímu se moderátorovi, šéfredaktorovi zpravodajství, Radě ČRo, rozhlasovému ombudsmanovi, RRTV a komisi pro etiku Syndikátu novinářů ČR, aniž by znali jejich gesce, a tedy možnost sjednat nápravu. Je na těchto institucích, aby o svém poslání dostatečně informovaly. Vzájemná spolupráce k osvětě např. právě v tématu neobjektivitu, jejich projevů a postihování by byla jistě prospěšná.

Poznámky:

- ¹ Tento výzkum byl podpořen v rámci projektu SVV IKSŽ FSV UK 260598.
- ² Všechna byla samozřejmě anonymizována. Uváděné pasáže jsou buď krátké úryvky, nebo parafráze.
- ³ Což je trochu problém ve chvíli, kdy je objektivita vymáhána zákony a do gesce RRTV spadá mj. dohled na její dodržování. Tento problém však stojí mimo záběr této studie.
- ⁴ Saussure sám používal pojmy „syntagmatický“ a „asociativní“. Používání pojmu „paradigmatický“ prosadil L. Hjelmslev. Více viz tamtéž, v poznámce č. 248 na s. 414–415.

Literatura a zdroje:

- UMBERTO, E. *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 2004.
- GALTUNG, J., RUGE, M. H. *The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba, and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers*. In *Journal of Peace Research*, 1965, Vol. 2, No. 1, pp. 64–91.
- GEE, J. P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and method*. New York: Routledge, 2005.
- MATZNER, J. *Ochrana osobnosti a soukromí u politiků a jiných veřejně činných osob*. *Právní prostor* [online]. ATLAS CONSULTING spol., 1999–, 11. 9. 2018 [cit.

2020-09-30]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/k-ochrana-osobnosti-a-soukromi-u-politiku-a-jinych-verejne-cinnych-osob>.

SAUSSURE, F. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 1996.

SHOEMAKER, P. J., EICHHOLZ, M., KIM, E. Individual and routine forces in gatekeeping. In *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 2001, Vol 78, No. 2, pp. 233–246. Dostupné také z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true & db=hsi & AN=510065488 & lang=cs & site=ehost-live>.

SCHOPENHAUER, A. *Eristická dialektika, čili, Umění dostati v každé debatě za pravdu*. Praha: Pokrok, 1927.

Zákon č. 231/2001 Sb. ze dne 4. 7. 2001, o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů.

Zákon č. 40/2010 Sb. ze dne 9. 2. 2009, trestní zákoník.

Zákon č. 483/1991 Sb. ze dne 29. 11. 1991, České národní rady o České televizi.

Zákon č. 484/1991 Sb. ze dne 29. 11. 1991, České národní rady o Českém rozhlasu.

ZELENKA, J. SPD je větší hrozba než tradiční extremisté, píše vnitro ve zprávě. Metnar její vydání odkládá. *Aktuálně.cz* [online]. *Economia*, 2005–, 30. 5. 2018 [cit. 2020-09-30]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/spd-je-vetsi-hrozba-nez-tradicni-extremiste-pise-vnitro-ve-z/r~be5e-2d6e634011e89dcc0cc47ab5f122/>.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Jan Podzimek
Univerzita Karlova
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Smetanovo nábřeží 6
110 01 Praha 1
e-mail: jan.podzimek@fsv.cuni.cz

Kulturní právo, občanství a stát

Tomáš JARMARA

Cultural Right, Citizenship and State

Abstract: The article deals with the historical development of citizenship in Western democracies since the American and Great French Revolutions, its evolutionary extension by a civic, political, social and cultural component. The text follows another key factor in the phenomenon of citizenship, which was the birth of modern centralized states on the national and cultural principle, as the primary and necessary conditions for the emergence of functional democratic regimes. The study examines the correlation between social rights and the current crisis of the European welfare state, where mandatory expenditures related to the provision of social policies continue to increase the exponential indebtedness of European Union countries and are the reason for criticism and loss of legitimacy of the welfare state. The focus is also on the critical reflection on the expansion of cultural rights, the application of multicultural policies, the model of differentiated citizenship and communitarianism and their possible impact on the social and political stability of European states.

Key Words: Citizenship, Civil rights, Political rights, Social rights, Cultural rights, Differentiated citizenship, Civil society, Civitas, Societas, Political culture, Multiculturalism, Liberal multiculturalism, Nation state, Communitarianism, Democratic political regimes, Welfare state.

1 Občanství a jeho historický vývoj

Moderní pojetí občanství se vyvíjelo v západním světě v průběhu 18. a 19. století od dob Americké a Velké francouzské revoluce, které přinesly proklamovanou rovnost všech lidí. Na vývoj občanství působily dva faktory, jednak centralizace a vznik moderního státu, a v Evropě pak byla silným impulzem národní hnutí.

Americká revoluce dala vzniknout Spojeným státům americkým a slavné Deklaraci nezávislosti na Velké Británii z roku 1776, kde se mimo jiné prohlašuje „že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy a že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí“ (Jefferson, 2000, s. 154). *Jediná přípustná forma vlády je odvozena ze souhlasu těch, kterým vládne a v případě jedná-li v rozporu s vůlí lidu a proti uvedeným principům „... má lid právo ji změnit nebo zrušit a ustanovit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí“* (Jefferson, 2000, s. 155).

Velká Francouzská revoluce představuje přelomový bod evropských dějin, přechod od feudálního absolutismu k ustavení lidu – občanů jako hlavní politické síly. Francouzská Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 obsahuje nové ústavní principy vznikajícího státu jako suverenitu lidu, dělbu moci, rovnost občanů před zákonem, politickou odpovědnost vládnoucích vůči ovládaným, uznání a ochranu lidských práv a svobod. Ideové podhoubí Velké francouzské revoluce a Deklarace je spjata s dílem Jeana Jacquese Rousseaua, který ve svém věhlasném spisu příznačně nazvaném *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva* (1762) zformuloval novou teorii legitimující stát na základě smlouvy s občany. Samotné *Prohlášení práv člověka a občana* bylo později použito jako úvodní pasáž francouzské ústavy z roku 1791.

2 Občanství a národní stát

Dalším klíčovým faktorem fenoménu občanství byl vznik moderních centralizovaných států na národním a kulturním principu. Pozvolná

ekonomická a kulturní unifikace politických elit v jednotlivých evropských zemích vedla ke vzniku centralizovaných států, které se začaly přirozeně oddělovat hranicemi. Centralizovaný stát vytvořil vhodné podmínky pro vznik národa a následně států národního typu. Byl to sociokulturní vývoj, ve kterém se z Prusů, Sasů, Bavorů a dalších stávali Němci, z Provensálců, Normandů a Burgundů Francouzi, z jednotlivých etnografických skupin v českých zemích, jako byli Chodové, Plzeňáci, Blatáci, Horáci, Hanáci, Laši, Valaši a další, se stávali Češi (Woitsch, 2004). Evropské národy se formovaly i politickými okolnostmi. Francouzský národ se utvářel soupeřením s Angličany a v podstatě byl dotvořen po Francouzské revoluci v průběhu napoleonských výbojů, které byly chápány jako národní válka, kdy vojín již nebyl nevolník, ale občan, o jehož vojenské kariéře nerozhodoval původ, ale schopnosti. Portugalci a Španělé se přetvářeli v národ boji s muslimy a budováním koloniálních impérií, což byl stimul platící i pro ostatní národy s koloniálními državami. U Angličanů sehrál roli boj o parlamentní monarchii a svobodu podnikání. Stejně jako u Holanďanů a Američanů, kde svou roli navíc mělo i právo na sebeurčení. U Italů a Němců byla motivem snaha o sjednocení a vytvoření silného státního útvaru. U řady dalších, početně spíše menších severovýchodních nebo slovanských národů, bylo hybatelem národního emancipačního hnutí často spojované se vzájemnou rivalitou nebo vymezením vůči větším státním útvarům. Postupná unifikace populace a její identifikace se státním politickým systémem byla také výsledkem zavedení povinné školní docházky, vojenské služby, novinové a knižní produkce. Dominantní politická, ekonomická a administrativní centra se záhy staly i společensko-kulturními středisky nových národních států. Důležitým činitelem národního uvědomění byla kodifikace spisovného jazyka prostřednictvím školní docházky, knižní a časopisecké produkce, státoprávní a vědecké literatury a nepochybně i umělecké tvorby.

Vznik moderních národních států se jeví jako prvotní a nezbytná podmínka, na jejímž základě vznikly funkční demokratické režimy, které svým obyvatelům udělovaly občanství, jež se postupně rozšiřovalo o další složky. Pokud odhlédneme od nacionálních antagonismů spojených ve své extrémní formě s excesem německého nacismu, není jisté náhodou, že mnohonárodní evropské státní útvary se rozpadly právě

v důsledku národních konfliktů a až poté směřovaly k demokracii, zatímco mnohonárodní říše nebyly schopny funkční demokracie vytvořit. Vztah národního státu a demokracie je eo ipso a dokládá, že základním předpokladem modernizace byl národní stát založený na homogenní kultuře, tradici a jazyku (Weber, 1993). Realistický pohled na občanská práva a míru svobody, kterou umožňují národní státy, vždy vynikne v komparaci s jiným, ať již historickými nebo současnými typy států a společností na světě.

V Evropě tak vzniklo pojetí občanství založené na vztahu státu a jeho obyvatel, přičemž dominantním faktorem byl kulturně národní princip. V evropském kontextu je to nejvýrazněji patrné v případě francouzského a německého pojetí občanství. Francouzské pojetí občana kladlo důraz na národnost a příslušnosti k sociokulturní pospolitosti, případnou asimilaci a kulturní homogenitu. Původní francouzský koncept potlačoval socioekonomický rozměr a kulturní pluralitu, protože tyto aspekty byly vnímány jako potenciálně nebezpečné pro fragmentaci společnosti (Preuss, Requejo, 1998). To je historicky pozoruhodné v kontextu dnešní Francie s rozsáhlými částmi území měst jen obtížně kontrolovanými republikou a mnohde fakticky spravované dle muslimského práva. V německé přístupnosti lze vidět důraz na tzv. Kulturnation příslušnost k národu, která ale nebyla vázána na teritorium, což bylo mimo jiné dáno skutečností, že miliony Němců žily mimo svá historická území. Ještě v 90 letech 20. století probíhala v Německu diskuse o pojetí občanství, kdy jedna z interpretací vycházela z etnické příslušnosti, společného jazyka a kultury, historického pouta a sdílených dějin. Druhá dávala přednost politické identitě (Verfassungspatriotismus) a vycházela z odkazu tradice Velké francouzské revoluce. Obě pojetí měly společný důraz na sociální rovnost a participaci na správě věci veřejných (Preuss, Requejo, 1998).

Samotný vývoj občanství od revolucí z konce 18. století probíhal v etapách. První etapa se vyznačovala získáním občanských práv v deklaratorním smyslu rovností všech lidí. Ovšem politickými právy dle římského vzoru disponovaly pouze společenské elity. To se postupně měnilo v průběhu 19. století, které je zápasem o politická práva a svobodu slova a je postupně rozšiřováno aktivní i pasivní volební právo na většinu mužské populace, později i na ženy a na právo zakládat spolky

a politické strany. Tím se občanství rozrůstá o další rozměr, a to o *politická práva* (Marshall, 1963). Třetí etapa je spojena s druhou polovinou 19. století, kdy je v mnoha evropských státech postupně zaváděno řízené sociální zákonodárství, které se rozšiřuje ve 20. století a zejména po druhé světové válce. Zahrnuje právo na zdravotní péči, vzdělání, podporu v nezaměstnanosti a postupně se přidávají další sociální politiky spojené s mandatorními výdaji státu. Obecně lze konstatovat, že imperativem demokratických států po druhé světové válce bylo budování sociálně spravedlivé společnosti, kdy teprve odstranění sociální nerovnosti dává všemu obyvatelstvu možnost naplnění občanských a politických práv.

Tento vývoj popsali sociolog Thomas H. Marshall ve své známé studii *Občanství a sociální třída* z roku 1950, ve které rozlišil tři složky občanství: tzv. základní občanská práva, politická práva a sociální práva. Podle Marshall jsou sociální práva nedílnou součástí plnohodnotného občanství, protože jejich zajištění kompenzuje nevýhody vznikající z ekonomické nebo sociálně třídní nerovnosti. Řada současných definic občanství reflektuje korelaci mezi občanstvím, právy a povinnostmi a je zdůrazňován aktivní přístup ke státům garantovaným právům, včetně práv sociálních a možnosti participace na správě věcí veřejných (Janoski, 1998).

3 Komplexní pojetí občanství

Zrekapitulujeme-li předchozí vývoj, tak moderní pojetí občanství v západních demokraciích tvoří komplex občanských, politických a sociálních práv. Rovnost před zákonem, svoboda projevu, pohybu, svědomí, vyznání a právo na vlastní majetek jsou prvotní a nejčastěji uváděná *občanská práva* omezující státní moc ve vztahu k občanovi. *Politická práva* umožňují aktivní účast na politickém a veřejném životě a jedná se o svobodu projevu, právo na informace, petiční právo, právo shromažďovací a sdružovací a právo na odpor. Patří k nim i aktivní a pasivní volební právo a většina států rovněž legislativně zakotvuje možnost využití přímých forem demokracie, jako jsou referenda, petice, manifestace, demonstrace, občanská neposlušnost a podobně. Tyto dvě složky občanství sice mohou mít v jednotlivých zemích svá specifika, týkající se například ústavních zakotvení referend a využití nástrojů přímé demokracie, nebo omezení

zastávání ústavních funkcí naturalizovanými občany, nejsou však předmětem zásadních politických sporů.

Odlišná je situace v případě sociálního práva, které je na rozdíl od dvou předchozích složek občanství velmi diskutabilní a bývá předmětem ideologických sporů v jeho rozsahu a aplikaci. Samotný pojem sociální spravedlnost je velmi relativní, ideově a místně podmíněný a proměnlivý v čase. Sociální práva nebo to co je za ně považováno se vyvíjela od druhé poloviny 19. století a byla vždy více akcentována v Evropě, a naopak již výrazně méně v Severní Americe. Ve Spojených státech patřila k sociálním právům pouze dostupnost vzdělání a sociálního pojištění, a to na základní úrovni. Naproti tomu evropské pojetí bylo a je výrazně širší a zahrnuje minimální úroveň ekonomického blahobytu, sociální zabezpečení a nárok na kulturní dědictví prostřednictvím vzdělávací soustavy. I v rámci evropských zemí existují značné rozdíly a lze se setkat s různými typy sociálního státu (welfare state). Na jedné straně stojí univerzální sociálnědemokratický model skandinávského typu s vysokou mírou přerozdělování a mezi společenské solidarity. Na straně druhé liberální koncept s malou mírou dekomodifikace, individuálním pojištěním a velkou rolí trhu jako ve Velké Británii. Aktuálně se v některých státech vede diskuze o možnosti základního nepodmíněného příjmu, jako systému sociálního zabezpečení formou pravidelné peněžní dávky vyplacené státem všem občanům ve stejné výši a bez jakýchkoliv podmínek. Státy jako Finsko nebo Německo již experimentálně zkoušely nepodmíněný příjem vyplácet vybraným skupinám obyvatel.

Někteří teoretici, jako kupříkladu zmiňovaný Marshall, považují *sociální právo* za právo pozitivní, kdy stát má závazek a mandatorní povinnost zajistit občanům určitý sociální status. Sociální právem je „žít životem civilizované bytosti, podle standardů, které ve společnosti převažují“ (Heywood, 2008, s. 503). Sociální právo by tím mělo, vedle občanských a politických práv, dát jedinci i právo přístupu k celkovému bohatství společnosti. Nadto je povinností státu zaručit jeho distribuci k sociálně vyloučeným, diskriminovaným, zdravotně postiženým a rovněž zajištění zdravotní péče a přístup ke vzdělání. Jedná se o pojetí sociálních práv jako nezbytného předpokladu uplatnění práv občanských a politických. Podle některých levicově liberálních škol vytváří zajištění sociálních práv

vhodné podmínky pro vyšší míru participace a pozitivně ovlivňuje demokratický proces a kvalitu demokracie.

V této souvislosti nelze pominout i kritiku současného evropského modelu sociálního státu a s ním spojená negativa. Obvykle je poukazováno na to, že se v době ekonomického růstu rozšiřovaly nároky na sociální výdaje a současně rostl počet pracovních míst ve veřejném sektoru, který zajistil velkým skupinám obyvatelstva existenční zajištění (Pierson, 2007). Souběžně se otevřel prostor pro masivní migraci pracovních sil z kulturně civilizaci odlišných, převážně muslimských zemí, a přistěhovalci začali vykonávat většinou neatraktivní a manuálně náročná zaměstnání. Ekonomická prosperita vedla politické elity k ambiciózním vizím tzv. vzdělanostní společnosti, jejímž cílem bylo zajištění vysokoškolského vzdělání většině populace. Vznikaly nové studijní programy a fakulty, jejichž absolventi, jak se ukázalo, byli obtížně uplatnitelní na trhu práce, vytvářeli tlak na sociální systém a tvorbu nových pracovních míst ve veřejném a stále se zvětšujícím neziskovém sektoru. Část vysokých školy se stávala institucemi vytvářejícími značný počet pracovních míst pro jinak obtížně uplatnitelné zaměstnance středního a vyššího věku a současně zadržující masu mladých lidí na pět a více let, aby nebyli bez práce hned po střední škole (Keller, Hruška Tvrď, 2008).

Současná krize evropského sociálního státu má příčiny politické, demografické a ekonomické. V roce 2019 míra zadluženosti států Evropské unie měřena poměrovým ukazatelem veřejného dluhu a hrubého domácího produktu činila 81 % (Eurostat, 2002). Ekonomická data ukazují, že mandatorní výdaje na zabezpečení sociálních politik stále zvyšují exponenciální zadluženost zemí Evropské unie. Jsou proto důvodem kritiky a ztráty legitimacy sociálního státu a budou pravděpodobně vytvářet tlak na zeštíhlování státu, veřejné správy a rozsah sociálních práv.

4 Multikulturalismus a kulturní práva

V souvislosti s teorií multikulturalismu se objevila i nová koncepce občanství, která přišla s ambicí přidat k dosavadní občanské, politické a sociální složce občanství složku čtvrtou, a to kulturní. Byla reakcí na vznik multikulturních společností, ve kterých koexistence mnoha kultur přinášela

společenské napětí, přičemž se předpokládalo se, že případná akceptace odlišných kulturních práv má potenciál tyto tenze mírnit či dokonce odstranit. Příkladem je současná Evropa s každodenními konflikty plynoucími ze soužití původního evropského obyvatelstva a imigrantů, nebo jejich potomků. A to v situaci převládající politické agendy Evropské unie podporované některými klíčovými státy, zejména Německem, kterou je podpora přistěhovalců z muslimských zemí a Afriky, snaha o posilování multikulturního charakteru Evropy a oslabování národních států. Migraci lze považovat za přirozený jev, ostatně Evropané byli historicky mimořádně úspěšnými migranty, nicméně historický vývoj dokládá, že dosáhne-li určitá etnická skupina výraznějšího podílu na populaci té které země či světadílu, má to zpravidla destabilizující vliv, nebo dochází k redefinici společenské smlouvy, novému pojetí státu a práva a ve svém důsledku k zásadním politickým změnám.

Prvním významným teoretikem otevírajícím cestu ke kulturní složce práva byl kanadský politický filozof Will Kymlicka, podle kterého existují v západních státech diskriminované menšiny nemající stejná práva a příležitosti (Kymlicka, 1995, 2007). Tyto minority nemají rovnoprávné společenské postavení, je postižena jejich důstojnost a stávají se terčem předsudků. Kymlicka proto navrhuje, aby se občanská práva rozrostla o další rozměr, jenž by respektoval identitu menšin a navrhuje koncepci politiky pozitivní diskriminace (afirmativních akce). Doporučuje kvótové zastoupení ve veřejných úřadech, pružnou pracovní dobu respektující náboženské svátky minorit, přezkoumání učebních kurikul historie a literatury s posílením historických a kulturních příspěvků etnicko-kulturních menšin, nebo zavádění jazykových kodexů. Podle Kymlicky nemusí majorita souhlasit s hodnotami příslušníků jiných kultur, ale má je respektovat jako občany jednoho státu. Dodává však podstatnou a v debatě týkající se kulturních práv často opomíjenou podmínku, že majorita má sice respektovat minoritu, ale pouze tehdy, když minority svým životním stylem neohrožují ostatní (Kymlicka, 2007, s. 30).

Dalším představitelem čtvrté dimenze občanství je kulturní sociolog Wiliam V. Flores, který začal používat pojem *kulturní občanství*, jenž se podle něj vytváří přirozeně z etnické identity přistěhovalců. Skupina je schopna definovat sebe sama, požaduje podmínky pro uchování

a rozvíjení své kulturní identity a dožaduje se práva na typ společnosti, ve které chce žít. Stejně jako Kymlicka i Flores požaduje, aby zavedení kulturního občanství bylo spojeno se zařazováním kulturně civilizační praxe a symbolů přistěhovalců do prostředí hostitelských zemí (Flores, 1997, s. 263).

Mohutný impuls k podpoře kulturních práv migrantů přinesla sociologie. Řada jejich teoretiků vycházela z premisy, že Evropa již není homogenní a tvořena národními společnostmi, ale je naopak multikulturní. Například podle německého sociologa Ulricha Becka by se měla dále denacionalizovat a transnacionalizovat (Beck, 2007). Transnacionalizace je popisována jako proces, kdy migranti přirozeně budují vlastní sociální prostor, kterým zůstanou ve spojení se zemí svého původu. Současně dává do pohybu energii a sílu překračující hranice, oslabující politickou moc států a přenáší ji na blíže nespecifikovanou globální společnost s mnoha centry. Britské socioložky jej popisují jako polycentrickou globální společnost odčerpávající moc územních jednotek na úrovni států a přenášející svými účinky politické hranice (Schiller, Basch, Blanc-Szanton, 1992). Podle Niny Glick Schiller umožňuje transnacionální migrace nejen pohyb přes národní hranice, ale i stálé spojení s politickým řádem, z něhož přistěhovalci pocházejí (Schiller, 1999, s. 96).

Za pozornost stojí blíže nespecifikovaný sociální konstrukt polycentrické globální společnosti politický řídicí všehomíra, kterému jak se zdá se nechtějí podvolit některá mocenská centra jako Washington, Moskva či Peking. Pozoruhodné je i konstatování, že transnacionální migrace dává přistěhovalcům exkluzivní možnost spojení s politickým řádem země svého původu. Zde se profesorce Schiller podařilo pojmenovat příčiny konfliktů mezi původním obyvatelstvem a přistěhovalci, spočívající v tom, že motivací přistěhovalců je útěk z neutěšené domovské reality, která je často výsledkem vlastní kultury v nejširším slova smyslu. Tu si však imigrant bere s sebou do hostitelské země, jež mu ale musí umožnit rozvíjet vlastní identitu posilováním stálého kontaktu se svou zemí či kulturou (Flores 1997, Schiller, 1999), a která například vede mnoho přistěhovalců k identifikaci s islamismem, jehož otevřeným záměrem je destrukce západních demokratických států. V případě mezinárodního islamismu se může vlastně jednat o jedno z řídicích globální polycenter,

o kterých se zmiňuje profesorka Schiller. Ovšem je otázkou, zdali právě toto „řízení“ je v zájmu evropských demokracií a jejich původních obyvatel. Dokladem je turecká menšina v Německu natolik kulturně spojená se svou domovinou, že není ve své většině politicky loajální k zemi svého pobytu, ale k Erdoganovu islamistickému režimu. Takto pojatá akceptace kulturních práv v zemích západní Evropy evidentně vede k paralelní existenci skupin s rozdílnou politickou loajalitou uvnitř jednoho státu, je obtížná sama o sobě, nemůže dlouhodobě fungovat a je pouze otázkou času, která ze skupin se stane majoritní. Přitom fundamentem každého funkčního státu jako politické instituce je státoprávní idea, jejíž plnění požaduje stát po svých občanech, a která vyžaduje společenský konsensus. I když samozřejmě je možné uvažovat i o světovém společenství bez států, což je známý Marxův požadavek, kdy v *Bídě filozofie* píše, že státy jsou jen historický a dočasný výtvar. Překonání státu je tak ideologickým leitmotivem marxismu, který se jeví jako leninský věčný a jako trvalý inspirativní zdroj části univerzitních a evropských politických elit.

Existenci paralelních společností velmi dobře vystihuje eufemismus používaný francouzskými médii *ztracená území republiky*. Nejnovější a hojně komentovaná francouzská kolektivní monografie editovaná Bernardem Rougierem, ředitelem Centra arabských orientálních studií na Sorbonně, pak rovnou nese název *Les territoires conquis de l'islamisme* (2020) – *Dobytá území Islámem*. Tyto islámské ekosystémy (Rougier, 2020) a no go zóny v evropských velkoměstech jsou dokladem toho, že imperativní Floresův požadavek na uchování kulturní identity příchozích, transnacionalizaci, konstrukty globálních polycenter a požadavky německé sociologie na denacionalizaci, jsou ideologickým koncepty rozcházejícím se s politickou a společenskou realitou. Příhodné je konstatování amerického politologa George F. Willa, že progresivismus je doktrínou vytvořenou elitami a pro elity (Will, 2019). Švédské Malmö a další evropská města jsou exemplární ukázkou, že ztracená území státu se velmi rychle stanou terénem pro soupeřící gangy vytvářející nová pravidla a lze mít seriózní pochyby, že by pro své nové obyvatele akceptovaly všechny složky občanství včetně té kulturní.

Na problematiku občanství lze nahlížet i z antropologického pohledu, který může ozřejmit příčiny konfliktu mezi původními evropskými

obyvateli a přistěhovalci z jiných částí světa s odlišnou strukturou společnosti. Podle antropologů existuje korelace mezi strukturou společnosti a typem správy a politické organizace. První společenskou formou byly primitivní rodové organizace na stupni divoštství, které se zdokonalovaly „přes pokročilejší formy až k ustanovení politické společnosti, a podle vývojové úrovně stádia je lze rozlišit na typ *societas* a *civitas*“ (Morgan, 1954, s. 44).

Societas je prvotní rodová, jednoduchá, mechanická forma společnosti, jejíž podstatou jsou příbuzenské svazky s vysokou mírou kooperace, vzájemné podpory a solidarity. Jedinec je součástí rodiny, příbuzenstva nebo rodového klanu a jeho zájmy jsou vždy podřízeny celku. Politická věda k typu *societas* přiřazuje tribální nebo parochiální (*parochos*: kněz duchovní správce) politickou kulturu. Chybí v ní specializované politické role a funguje pouze silná pojící autorita vůdce, šamana, náčelníka, nebo krále (Almond, Verba, 1963) a typicky se vyskytuje v afrických zemích. Uspořádání typu *societas* následně implikuje určitý způsob chování vůči jiným rodinám, společnosti a jejich vůdcům (Durkheim, 2004, Harriss – White, 2003).

Civitas je naopak společnost občanského typu spojená s existencí vymezeného teritoria státu jako politické jednotky. Primární již není rodová nebo klanová příslušnost, protože každý jedinec má statut občana, který mu dává práva a povinnosti vůči státu, může po něm požadovat daně, povolání jej k vojenské službě a další povinnosti, ale zároveň mu nabízí ochranu a systém služeb (Morgan, 1954, s. 199). Lidé společnosti *civitas* nejsou rozdělení podle svého původu, ale z povahy činnosti, které se věnují a „jejich přirozeným prostředím již není to, ve kterém se narodili, nýbrž prostředí profesní. Pozice každého člena společnosti není dána skutečnou nebo fiktivní pokrevností, ale funkcí, kterou plní“ (Durkheim, 2004, s. 156).

Civitas je občanský typ společnosti charakteristický pro euro-americkou civilizaci, zatímco v některých kulturně civilizačních okruzích se stále udržuje rodový typ *societas*. Pokud lidé z typu *societas* migrují do společnosti *civitas*, vzniká společenské napětí ze střetu odlišných kultur. V evropském prostředí je občanství považováno za klíčový element moderního státu, ovšem rostoucí počet přistěhovalců v kombinaci s aplikací

některých multikulturních politik, zejména nároku na kulturní práva, logicky ztěžují vzájemnou koexistenci. V praxi nato evropské země aplikují multikulturní politiku snažící se přizpůsobit přichozím imigrantům z kultur s neexistencí západního pojetí občanství a motivují je k uchování svých kulturních vzorců chování. Vzniká paradoxní situace, kdy se imigrantům při vstupu dostane ujištění, že mohou využít všechny výhody demokratických společností, aniž by museli být její součástí. Zachovávají si pravidla soužití a kulturní vzorce chování své původní vlasti, kde převládá společnost typu *societas* a požadují, aby se na ně nevztahoval právní systém státu, ve kterém chtějí žít. Výslednou sociální realitou je, že mnohé menšiny nejsou ochotny respektovat základní občanská a lidská práva a preferují netolerantní tradice vlastních kultur, které si mají přeci ponechat.

5 Diferencované občanství a komunitarismus

Státy západní Evropy hledaly řešení v modelu diferencovaného občanství, které v praxi znamená odlišný postoj státu k rozličným etnicko-kulturním skupinám. Uplatnění diferencovaného občanství bylo historicky dáno odpovědností za přistěhovalce, které evropské státy samy aktivně motivovaly k migraci. Státy jako Francie, Nizozemí a Velká Británie iniciovaly od 50. let 20. století příchod pracovních sil pro svůj extenzivní povalečný hospodářský růst. Později také proto, že přistěhovalci byli ochotni pracovat v nekvalifikovaných a špatně placených profesích, které již nechtělo vykonávat domácí obyvatelstvo mimo jiné zabezpečené sociálním státem. Státy aktivně vytvářely podmínky pro přijetí a pobyt přistěhovalců, a to multikulturní politikou spočívající v odlišném pojetí občanských práv pro imigranty. Aplikace rozdílných práv pro jednotlivé skupiny obyvatelstva začala zpochybňovat legitimitu státu, byly kladeny zvýšené nároky na vzájemnou toleranci a stala se latentně přítomným zdrojem společenského konfliktu a hrozící destabilizace státu (Skarupská, 2008, s. 291).

Italský politolog Giovanni Sartori ve známém eseji *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci* rovnou říká, že aplikace tohoto typu multikulturní politiky vede k tendenci separovat a popření samotného pluralismu (Sartori, 2005, s. 10–12). Multikulturalismus považuje

za ideologický projekt s tím, že v demokratických režimech je „základním předpokladem občanství, které ustavuje „svobodného občana“ a zahrnuje všechny, diferencované občanství ovšem obrací rovné zahrnutí všech v nerovnou segmentaci“ (Sartori, 2005. s. 65). Společnost se nemůže dlouhodobě rozcházet v základních otázkách, zdali jediným zdrojem legitimacy výkonu násilí je stát nebo posvátný text a výrok duchovního vůdce. Zdali platí státní zákony nebo institut krevní mzdy, dětských nevěst a sexuálních styků pod státem legislativně určenou hranici. Jestli ústavně zaručená svoboda slova jako fundamentu západních demokracií umožňuje kritiku všech ideologií a náboženství, nebo jen některých pod hrozbou autocenzury, sociální degradace nebo rizika ztráty života. Pokud již dnes některé komunity trvají na svých zdrojích legitimacy, tak pokračující migrace v kombinaci s porodností naznačují, či právo nakonec bude platit. Jedná se o ukázkový příklad komunitarismu v praxi, kdy komunita využívá svého náboženství, aby se vyvázala ze společných norem. V případě Francie od základních principů republiky, jako je sekularismus, národní suverenita a demokracie. Jak se nedávno vyjádřil předseda Právního výboru francouzského Senátu François-Noël Buffet, tento typ komunitarismu zpochybňuje republiku ve všech oblastech každodenního života (L'Humanité, 2020). Přitom i jeden z předních představitelů komunitarismu a liberálního multikulturalismu Charles Tylor ve své Politice uznání píše, že politicky korektní soužití různých etnik vyžaduje minimálně asimilaci v oblasti akceptace ústavních principů v rámci interpretačního prostoru, který je určen politickou kulturou země (Taylor, 2001, s. 152). Je legitimní se ptát, zdali absence tohoto typu asimilace, absolutizovaný nárok na kulturní občanství a skupinová práva nemohou vést k fragmentaci společnosti, izolacionismu a rozpadu občanských společností západního světa. Překvapivě obdobný postoj z opačné části ideového spektra zaujímá britský konzervativní spisovatel a komentátor John O'Sullivan označující liberální multikulturalismus za doktrínu, podle níž se „migranti nemusejí asimilovat do kultury a zvyklostí své nové země“ a dodává politicky nekorektní výrok, že každý stát má právo chránit svou politickou komunitu a specifickou kulturní identitu (O'Sullivan, 2015). Zdá se však, že je to princip, se kterým již Evropská unie nepočítá.

Závěr

Moderní pojetí občanství a jeho složky jsou odvislé od fungování státu a společenského konsensu v základních otázkách své existence. Obtížnost spočívá v tom, jak vytvořit nutnou jednotu, aniž bude potlačena multiplicita. Je tedy otázkou, jak se dá spojit kulturní, jazykový, etnický a náboženský pluralismus se všeobecnou politickou identitou, založenou na uznání společných ústavněprávních principů.

Rozšiřování kulturních práv jako čtvrté složky občanství ve spojení s liberálním multikulturalismem a jeho imperativem, že čím bude společnost kulturně a etnicky diferencovanější tím bude stabilnější a přátelštější, je ideologií, která má potenciál rozvrátit zatím ještě funkční liberálně demokratické režimy v původním významu pojmu. Případ mnoha evropských zemí ukazuje, že společná existence odlišných kulturně civilizačních společenství na území jednoho státu přináší neřešitelné problémy a je jen málo věcí destruktivnějších než politický sen o dokonalosti (Minogue, 2010 s. 345) a tím se současný multikulturalismus s absolutizací kulturních práv jeví. Pohled akademiků žijících v postmoderních společnostech pozdního kapitalismus na to že národně státní identita je v éře globalizace irelevantní, obvykle končí za hranicemi západního světa, stejně jako předpoklad globální plurality kultur, náboženství a hodnot překračující omezenost národních států. Ty naopak nepřestávají působit a jejich vymizení je perspektivně politicky nerealistické (Müller, 2018, s. 108). Současný vývoj některých „nezápadních“ kultur vykazuje značnou dynamiku spojenou s významným ekonomickým a vojenským růstem a o povaze jejich tolerance a plurality lze mít oprávněné pochyby.

Komparativní výhodou zemí střední Evropy je převládající kritický diskurz, racionální společenské postoje a většinový konsensus ve věci migrační politiky a ideologie multikulturalismu. To vše dává možnost vyhnout se dopadům liberálního multikulturalismu a vzniku paralelních společností. Nicméně je zřejmé, že státy aplikující multikulturní politiku nebo podporující migraci jako Francie nebo Německo, jsou natolik velké, že se to bude týkat celé Evropy. To je dnes politické téma, které podle výsledků voleb mění vládu a stranická spektra v celé Evropě a téma,

kteří bude rozhodovat o politické budoucnosti řady zemí a v konečném důsledku celé Evropy.

Literatura:

- ALMOND, G. A., VERBA, S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University, 1963.
- DURKHEIM, É. *Společenská dělba práce*. Brno: CVD, 2004.
- GLICK SCHILLER, N., BASCH, L., BLANC-SZANTON, C. (eds.) *Toward a Transnational Perspective on Migration. Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered. Annals of the New York Academy of Sciences*. New York: Academy of Sciences, 1992.
- GLICK SCHILLER, N. Trans migrants and Nation States: Something Old, Something New in the U.S. Immigrant Experience. In HIRSCHMAN, C., KASINITZ, P., DEWIND, J. (eds.) *The 85 Handbook of International Migration: The American Experience*. New York, NY: Russell Sage Foundation, 1999, pp. 94–119.
- HARRISS-WHITTE, B. *India Working: Essays on Society and Economy*. Cambridge: University Press, 2003.
- HEYWOOD, A. *Politologie*. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2008.
- FLORES, W. V. Citizens vs. Citizenry: Undocumented Immigrants and Latino Cultural Citizenship. In FLORES, W. V., BENMAYOR, R. (eds.) *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Rights*. Boston: Beacon Press, 1997, pp. 262–263.
- JANOSKI, T. *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*. Cambridge: University Press, 1998.
- JEFFERSON, T. *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a Ústava Spojených států amerických*. Praha, Otakar II., 2000, s. 154–155.
- KELLER, J., HRUŠKA TVRDÝ, L. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008.
- KYMLICKA, W. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- KYMLICKA, W. The new debate on minority rights (and postscript). In SIMON LADEN, A., OWEN, D. (eds.) *Multiculturalism and Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 30.
- MARSHALL, T. H. *Citizenship and the Social Class*. London, 1963.
- MARX, K. *Bída filozofie*. Praha, Svoboda, 1948.
- MINOGUE, K. *The Servile Mind: How Democracy Erodes the Moral Life*. New York, London: Encounter Books, 2010.
- MORGAN, H. L. *Pravěká společnost*. Praha: Československá akademie věd, 1954.

- MÜLLER, V. Národní stát a společnost – Možnosti a meze sociologické teorie. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 2 Studia Sociologica X*, 2018, s. 108.
- O'SULLIVAN, J. *The Myth of Multicultural Amity*. Quadrant, 1st December 2015.
- PHILLIPS, M. *The World Turned Upside Down: The Global Battle over God, Truth, and Power*. New York, London: Encounter Books, 2011.
- PIERSON, CH. *Beyond the welfare state? The new political economy of welfare*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2007.
- PREUSS, U. K., FERRAN, R. C. *European citizenship, multiculturalism, and the state*. Baden-Baden: Nomos, 1998.
- ROUGIER, B. *Les territoires conquis de l'islamisme*. Presses Universitaires de France/Humensis, 2020.
- ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě*. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2002.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha, Dokořán, 2005.
- SKARUPSKÁ, H. Občanství z pohledu antropologa. In STANĚK, A., MEZIHORÁK, F. (eds.) *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha, SPHV, 2008, s. 291.
- TYLOR, C. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Praha, Filosofia, 2001.
- WOITSCH, J. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2004.
- WALZER, M. *Interpretace a sociální kritika*. Praha: Filosofia, 2000.
- WILL, G. F. *The Conservative sensibility*. Hachette books, 2019.
- WEBER, M. *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik, Gesamtausgabe 4*. Tübingen, 1993.

Zdroje:

- EUROSTAT, 2020. cit. 14. 10. 2020. Dostupné: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-EX-20-001>.
- L'HUMANITÉ, 2020: cit. 20. 10. 2020. Dostupné: <https://www.humanite.fr/les-parlementaires-lr-veulent-modifier-la-constitution-dans-lemotion-695142>.

Kontakt na autora příspěvku:

doc. Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
Fráni Šrámka 3
709 00 Ostrava – Mariánské Hory
e-mail: tomas.jarmara@osu.cz

Aktivity Československého svazu mládeže na Univerzitě Palackého na konci 40. a na začátku 50. let 20. století¹

Monika SUKOVÁ, Pavel KOPEČEK

Activities of the Czechoslovak Youth Union at Palacký University in the end of 40th and at the beginning of the 50th of the 20th Century

Abstract: The present study focuses on the activities of university students between 1948 and 1952 in the context of the development of the Czechoslovak Youth Union at Palacký University in Olomouc. The topic of university students in the second half of the twentieth century has been studied in detail in contemporary historical research, especially in connection with the years 1948, 1968 and 1989 as the turning points of the Czechoslovak history. However, the gap between these milestones offers the focus areas that have not been researched yet. In this paper, we focus on extracurricular activities of students of Palacký University under the patronage of the Czechoslovak Youth Union, which was closely linked to the politics and ideology of the Communist Party of Czechoslovakia. The Communists perceived the danger of uncontrolled spending of free time by university students, so they monitored their actions and eventually censored and restricted them. In the 1950 s, students were offered activities supporting mainly socialist cohesion and Marxist-Leninist perception of the world, such as part time jobs, party trainings, competitions at faculty dormitories, thematic professional lectures, etc.

Key Words: University students, Czechoslovak Youth Union, Communist regime, Palacký University in Olomouc.

Úvod

Studentská mládež hrála od poloviny 19. století významnou roli v životě české společnosti, což se projevovalo samozřejmě i ve vypjatých a kritických okamžicích národní existence. Výrazný byl podíl studentů na revolučních událostech let 1848–1849, silné byly i protesty jejich nástupců proti nacistické okupaci českých zemí na podzim 1939 a svůj význam měly i odhodlané, i když marné pokusy části pražských vysokoškoláků protestovat proti nástupu totalitní moci v únoru 1948. Tyto události ukázaly potenciální sílu studentstva a nově se etablující komunistický režim to pochopitelně nemohl brát na lehkou váhu. Jedním z kroků, které komunisté po svém převzetí moci v roce 1948 uskutečnili, bylo – kromě rozsáhlé čistky na vysokých školách – vytvoření jednotné mládežnické organizace, Československého svazu mládeže (ČSM), který měl sloužit jako „převodová páka“ komunistického režimu v prostředí mladé generace. Eliminována byla rovněž samostatná existence všech ostatních „konkurenčních“ spolků, hnutí a organizací, které měly jako hlavní náplň nebo aspoň součást své činnosti výchovu mládeže, jako byl např. Junák, Orel, Sokol, Svaz vysokoškolského studentstva atd. (Otáhal, 2003, s. 10–11; Belan, 2015, s. 28–48; Pavelčíková, Weber, 2019, s. 595–597; Rákosník, 2019, s. 139–140).

ČSM byl založen podle vzoru sovětské mládežnické organizace Komsomol, která vznikla v Sovětském svazu už ve dvacátých letech dvacátého století. Měl dohlížet na správné ideologické směřování mládeže během jejich školních i mimoškolních aktivit, pořádat je, kontrolovat jejich průběh a vyhodnocovat je. Obecně měl tedy sloužit k efektivní výchově, usměrňování a řízení mladé generace v zájmu komunistického režimu (Gooderham, 1982, s. 506–507; Devátá, 2011, s. 102–153).

Po odeznění počátečního „budovatelského období“ docházelo ovšem celkem logicky ke stagnaci v činnosti ČSM, a to nejen co se týče zvyšování počtu členů, ale také v četnosti a kvalitě pořádaných akcí. Projevily se zde typické nečinnosti masových organizací vytvořených s politickým

záměrem, v nichž značná část členů projevovала slabý zájem o z centra nařízenou a kontrolovanou činnost a omezovala se jen na formální a pasivní členství (Pavelčíková, Weber, 2019, s. 596).

Paradoxně ovšem začala postupně růst aktivita některých dílčích součástí ČSM, které byly provázány s chodem nějaké instituce nebo byly orientovány výrazně zájmově a ČSM se pro ně postupně stal spíše jen „krycím pláštěm“ jejich činnosti. To se týkalo ve značné míře i organizací ČSM ve vysokoškolském prostředí a konkrétním příkladem může být i organizace ČSM na Univerzitě Palackého. Jedním z důvodů výrazné angažovanosti jejich členů byla mj. i neustálá obměna studentů, kdy se ti nově přichozí často se záplem pustili do činnosti na univerzitě, do snahy o zlepšení jejího chodu a organizace jednotlivých akcí. Pravděpodobně i proto zde nedošlo k tak výrazné stagnaci jako v případě jiných organizací ČSM. Na tomto stavu se do velké míry podílel i fakt, že univerzitní ČSM často vstupoval do záležitostí, které se přímo dotýkaly studentského života, například otázky stipendií či finančního ohodnocení organizovaných brigád. Z toho logicky plynul i zájem studentů o činnost ČSM.

Od šedesátých let se pak mezi československou mládeží začal ve zvýšené míře projevovat vliv západní kultury a životního stylu, jež korespondovaly i s politickým a kulturním uvolněním té doby, které ovšem mělo pochopitelně své limity. Změny ve společnosti se také logicky odrážely na rostoucích antipatiích značné části řadových členů ČSM k politické linii zastávané vedením této organizace. Vyvrcholením se pak stal rok 1968, kdy se ČSM fakticky rozpadl a přeměnil ve federaci osmnácti dětských a mládežnických organizací, ke kterým patřil např. Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, Svaz klubů mládeže, Svaz pracující mládeže, Svaz vojenské mládeže, Svaz polské mládeže v ČSSR, JUVENA – Svaz mládeže českomoravského venkova, samostatný Československý pionýr nebo Junák.

Po potlačení Pražského jara pak došlo v průběhu roku 1970 v důsledku nastupující normalizace k znovuobnovení činnosti jednotné mládežnické organizace, která pod novým názvem Socialistický svaz mládeže (SSM) existovala až do roku 1989 (Pavelčíková a Weber, 2019, s. 596–600; Kural, 1993; Hubálek, 2014, s. 72–80).

1 Kulturně ideologická výchova v rámci Československého svazu mládeže

Svoje ideologické cíle vůči mládeži komunisté odůvodňovali výchovou k vyšším morálním hodnotám, jakými mělo být např. vlastenectví, socialistický internacionalismus nebo láska k SSSR. Naopak strach, nedůvěra a nesnášenlivost měly být „vyhrazeny“ západnímu bloku v čele s USA. Tato koncepce politické výchovy vycházela z výchovného programu proklamovanému V. I. Leninem, podle něhož mělo být vzdělání v symbióze s výchovou v duchu marxismu-leninismu, který měla mladá generace plně teoreticky pochopit a přizpůsobit mu své myšlení a chování. Takto usměrněný „nový člověk“ měl pak zahrnout staré zvyky a tradice a aktivně se podílet na budování ideální komunistické společnosti. (Devátá, 2011, s. 102–153; Šindlář, 2017, s. 22–23).

Komunistické ideje měly být mládeži vštěpovány již na základních a středních školách a odborných učilištích, vysoké školy pak měly připravovat pro státní správu, průmysl, obchod, zemědělství, ale i pro školství, vědu a kulturu „novou inteligenci“, tj. vysoce kvalifikované odborníky, kteří by přitom byli plně loajální k vládnoucímu režimu.

Mezi nástroje používané k ovlivňování mládeže patřily kurzy s politickým zaměřením, které se lišily podle věku a společenského zázemí jejich účastníků. Tato školení začala v Československu už ve školním a akademickém roce 1949/1950. V říjnu 1949 Ústřední výbor ČSM nařídil pravidelné pořádání čtenářských a politických kurzů v základních organizačních skupinách ČSM, které se měly scházet vždy jednou za čtrnáct dní.

Hlavní rozdíl mezi těmito kurzy byl v jejich náplni. Čtenářské kroužky se měly orientovat na přečtení a interpretaci vybraných „politických“ knih a zhlédnutí některých výrazně propagandistických československých a sovětských filmů. Mladá generace měla jejich prostřednictvím získat základní přehled o náplni a smyslu marxisticko-leninistického učení a plně je přijmout za své. Aktivita účastníků těchto kurzů měla vyvrcholit účastí v soutěžích Fučíkův odznak (v českých zemích) a Jilemnického odznak (na Slovensku), které poprvé vyhlásilo předsednictvo Ústředního výboru ČSM v listopadu 1949 (Šindlář, 2017, s. 27–30; Pavelčíková a Weber 2019, s. 597–601; Devátá, 2011, s. 102–153).

Čtenářské kurzy se v rámci vzdělávacího systému realizovaly především na středních školách, na vysokých školách se pak s nimi studenti setkávali ve studijních klubech, v rámci nichž se ovšem kromě knižních titulů s politickým zaměřením objevovala také odborná literatura, specifická pro daný studijní obor.²

Druhý typ kurzů – politické kroužky – hrál roli určité nadstavby, která měla dále rozšiřovat a prohlubovat ideové uvědomění žáků. Do těchto kurzů se jejich účastníci, pochopitelně zejména starší studenti, přihlašovali často z důvodů snahy zlepšit si své kádrové posudky, popř. si i vytvořit předpoklady pro pozdější vstup do komunistické strany. Po absolvování kurzů měli jejich absolventi vystupovat jako uvědomělí mladí lidé, kteří dokážou komunistickou ideologii dále šířit a jsou schopni v diskuzích adekvátně, tj. podle linie zastávané vedením KSČ, reagovat na příslušná témata československých dějin, historie komunistického hnutí, dějin SSSR, oficiální politiky KSČ nebo úkolů a poslání Československého svazu mládeže atd. (Šindlář, 2017, s. 30–34).

Absolventi těchto kurzů byli pokládáni za politicky spolehlivé a připravené hájit ideovou linii KSČ. Po nástupu na vysokou školu jim pak proto v příslušné organizaci ČSM byl často nabídnut post propagandisty, jehož náplní činnosti mělo být mj. přesvědčování ostatních studentů o výhodách vstupu do ČSM. Osvědčil-li se absolvent politického kurzu na této pozici, mohl pomýšlet na další funkční postup. Musel se ovšem předtím proškolit v politice ČSM a také se důkladněji seznámit se specifiky vysokoškolského prostředí. To dokládají i příslušné směrnice pro obsazování funkcionářských postů v organizacích ČSM na vysokých školách, v nichž Ústřední vedení ČSM mj. důrazně odrazovalo od toho, aby byli do těchto funkcí jmenováni studenti nižších ročníků, protože je považovalo za nezkušené, příliš mladé a zatížené velkými studijními povinnostmi. Spíše proto doporučovalo „...zařadit starší soudruhy-vysokoškoláky, kteří již například prošli některým z letních vysokoškolských funkcionářských škol KSČ či ČSM“.³

Jednotlivé vysokoškolské organizace ČSM se pochopitelně podílely i na pořádání hromadných veřejných a kulturních akcí s ideologickým podtextem, jako byly např. oslavy 1. máje, *Soutěž tvořivosti mládeže* nebo náborová kampaň *Za milionovou organizaci ČSM*. Samozřejmě

také organizovaly akce lokálního významu spojené s jejich vzdělávací institucí. Tak tomu bylo i v případě organizace ČSM působící při Univerzitě Palackého v Olomouci (Knapík, 2012, s. 848–849; Franc, 2014, s. 82; Pavelčíková, Weber, 2019, s. 595).

2 Činnost olomoucké vysokoškolské skupiny ČSM v letech 1948–1952

Organizace ČSM při Univerzitě Palackého se v akademických rocích 1948–1949, 1949–1950, 1950–1951 a 1951–1952, tj. v „zakladatelském období“ totalitního režimu v Československu, podílela na celé řadě akcí, které bychom na základě jejich zaměření mohli rozdělit do tří skupin – přímo související s chodem univerzity, místní a ty, které měly celostátní, popř. i mezinárodní charakter. K nejdůležitějším úkolům univerzitní skupiny ČSM přitom patřilo vytváření plakátů k jednotlivým akcím a také předávání informací studentům o jejich povinnostech. V tomto směru může sloužit jako příklad rozšiřování informací o povinné účasti ve výzkumu vitálních kapacit na tělovýchovné fakultě.⁴

Mezi akce související s chodem univerzity patřil např. *Den otevřených dveří*, pořádaný každoročně vždy začátkem února, jehož se účastnilo deset vybraných členů ČSM z různých studijních oborů, kteří rozdávali zájemcům o vysokoškolské studium přihlášky do univerzitního ČSM a vysvětlovali jim výhody členství.⁵

Významná byla též role ČSM při pořádání oslav a různých akcí věnovaných významným politickým i kulturním osobnostem. Příkladem může být realizace sbírky ve prospěch fondu spisovatele Aloise Jiráska v lednu 1949, puškinovské oslavy v červnu stejného roku, před nimiž studenti během jara vyráběli ozdoby, secvičovali scénky, učili se Puškinovy básně a připravovali hudební vystoupení, dále také podpísavá akce k narozeninám J. V. Stalina v listopadu 1949 či spoluúčast na organizaci oslav stoletého výročí narození T. G. Masaryka v březnu 1950.⁶ Velký důraz se pochopitelně kladl na každoroční listopadové oslavy Velké říjnové socialistické revoluce, při nichž ČSM zajišťoval kulturní večery na kolejích a následující den pak oficiální program na fakultách.

Velmi brzy po založení ČSM se také ukázalo, že akce bez hudebního a pěveckého doprovodu jsou nudné a mají nízkou návštěvnost, proto došlo ke vzniku akademického pěveckého sboru. Postupně se k této aktivitě přidávali další dobrovolníci a po roce už pěveckou skupinu tvořilo 30 členů, pro které se také nakoupily nové zpěvníky. Po důkladném nácviku byl pak pěvecký sbor využíván téměř při všech oficiálních akcích ČSM. Dokonce se se zpěvem můžeme setkat i na jedné schůzi univerzitní skupiny ČSM, na níž její účastníci nacvičovali pět písní určených na oslavy 1. máje. Kronikář si při psaní záznamu z této schůze povzdechl: „... konečně trochu zpěvu na výborové schůzi.“⁷

Univerzitní skupina ČSM musela pochopitelně své členy vzdělávat i v politických tématech, vzbuzovat v nich zájem o společenské dění a přibližovat jim socialistickou kulturu. To se pravidelně uskutečňovalo zejména prostřednictvím Dnů sovětského filmu, ale i např. jednorázovou hromadnou návštěvou olomouckého kina Moskva, při níž studenti zhlédli film o komunistické Číně, či zprostředkováním hromadných poslechů rozhlasového vysílání projevů prezidenta Klementa Gottwalda a dalších politických představitelů v průběhu IX. sjezdu KSČ, který se uskutečnil na konci května 1949. Při zajišťování této akce, při níž byla účast studentů povinná – a také kontrolovaná na základě jmenných seznamů – spolupracoval ČSM s vedením pedagogické fakulty.⁸

Akce místního významu pořádané univerzitní organizací ČSM měly zejména demonstrovat sounáležitost univerzity s olomouckým regionem a s lidmi z neuniverzitního prostředí. Zde může být příkladem letní příměstský tábor určený pro malé hokejisty, který univerzitní organizace ČSM pořádala. Akce tohoto typu byly zaměřeny rovněž na manifestační sepětí studentů s „pracujícím lidem“. Proto došlo např. k návštěvě Velkých Losin, kde se olomoučtí vysokoškolští studenti mohli seznámit s chodem místní továrny.⁹

Do tohoto typu akcí bychom mohli zařadit také hojně pořádané a na konci čtyřicátých a počátku padesátých let i snad poměrně oblíbené letní brigády mládeže. Ty měly komunistickému režimu prostřednictvím výrazného zapojení studentů do hospodářského života pomoci vyřešit nedostatek pracovních sil v ekonomice, ať už v průmyslu, na významných stavbách nebo v zemědělství. Brigádníci přitom mohli obdržet

za odvedenou práci plat, který byl ovšem zpravidla výrazně nižší, než dostávali stálí pracovníci. To bylo pro hostitelské organizace pochopitelně velmi výhodné. Brigády mohly být povinné či nepovinné, především na počátku námi sledovaného období ovšem absolvování letní brigády často představovalo podmínku pro zdárné uzavření studijního ročníku na univerzitě.¹⁰

Také ČSM při Univerzitě Palackého se podílel na organizaci těchto brigád. Ve sledovaném období 1948–1952 se olomoučtí vysokoškoláci např. účastnili prací na tzv. „proboštárně“ (tj. budovách olomouckého probošství, v nichž od roku 1946 sídlil rektorát UP a filozofická fakulta) a také v lesích při sázení stromů. Na zmíněné „proboštárně“ museli všichni studenti povinně odpracovat za semestr alespoň osm hodin, ovšem ti z nich, kteří už složili státní závěrečné zkoušky a neměli další studijní povinnosti, dokonce celý týden. Tyto brigády se uskutečňovaly zejména o víkendech, kdy studenti zčásti nahrazovali stálé pracovníky. Celkem logicky byli přitom využíváni zejména na těch pracovních pozicích, na nichž nebyla potřebná odborná kvalifikace.¹¹

Na čtrnáctidenní tzv. „stromkové brigády“ jezdili studenti UP do Hanušovic, Velkých Losin, Vojtíškova, Králíků, Branné nebo Ostružné. Pracovní aktivity tohoto typu měly poměrně stálý a dlouhodobý charakter a kromě studentů se jich účastnili i zaměstnanci univerzity.

Účast na těchto brigádách byla ovšem většinou pečlivě kontrolována. Organizace ČSM vysílala své spolehlivé členy jako vedoucí brigády, aby mj. vedli seznamy účastníků. Případní absentéři pak byli pozváni na členskou schůzi ČSM k podání vysvětlení, popř. ke kárnému potrestání. V záznamech ČSM se např. můžeme dočíst o studentce Divinové, které nebyl uznán jeden pracovní den, protože „... sabotovala práci na proboštárně. Pozvat ji na schůzi. Veřejně pranýřovat“.¹² Důsledné potrestání „viníků“ mělo posloužit k jejich nápravě a také jako výstraha ostatním.

Na druhou stranu se organizace ČSM snažila zajistit studentským brigádníkům co nejlepší pracovní podmínky, např. se pokoušela pro ně zajistit kvalitní pracovní obuv a také dle možností vystupovala proti bezplatným brigádám.

Do třetí skupiny aktivit vysokoškolských studentů, které zahrnovaly akce celostátního, popř. mezinárodního charakteru, můžeme zařadit

např. pravidelné vysílání vysokoškolských studentů (převážně členů ČSM) na Světový festival mládeže a studentstva pořádaný Světovou federací demokratické mládeže. Tyto festivaly se v námi sledovaném období uskutečnily v roce 1949 v Budapešti a v roce 1951 ve východním Berlíně.¹³

V rámci zahraniční mobility olomoucká univerzita také během letního semestru akademického roku 1948–1949 přivítala dva zahraniční studenty z Itálie a Portugalska a zároveň povolila dvěma svým studentům vyjet do Bulharska a do Velké Británie. V letních měsících ČSM rovněž organizoval kolektivní zájezdy po Československu, které byly povinné pro studenty prvního ročníku, ale zároveň zaštiťoval i velmi žádané skupinové zájezdy na zahraniční rekreaci. Tyto zájezdy směřovaly například do Polska, Bulharska nebo Maďarska. V červnu 1949 také univerzitní skupina ČSM ve spolupráci s vedením univerzity hostila divadlo z Belgie a zajišťovala propagaci jeho vystoupením.¹⁴

V rámci navazování užších přátelských vztahů s dalšími státy sovětského bloku byl univerzitním ČSM založen *Slovanský kroužek*, který měl rozvíjet spolupráci především s Polskem. Mezi aktivity tohoto kroužku patřila např. dopisové akce se studenty varšavské univerzity, vytváření dvojjazyčné česko-polské nástěnky, pořádání besedy českých a polských akademiků, která se uskutečnila koncem května 1949, nebo zajišťování výměnného pobytu polských studentů v Olomouci.¹⁵

Členové univerzitního ČSM se také zabývali humanitární pomocí, samozřejmě rovněž s určitým politickým podtextem. Vždy na konci letních semestrů tak byly mezi vysokoškolskými studenty pořádány potravinové sbírky pro děti ze sociálně slabých rodin v zahraničí. Důvěrníci ČSM vybírali od studentů potravinové lístky, které byly následně směnovány za potraviny a kompletovány do potravinových balíčků. Např. v roce 1949 bylo těchto balíčků získáno devět, což bylo na výborové schůzi ČSM označeno jako velký úspěch.¹⁶

Celkově je možné konstatovat, že ve sledovaném období let 1948–1952 ČSM na Univerzitě Palackého vyvíjel poměrně rozsáhlou a mnohostranou činnost. Je samozřejmě velmi obtížné zpětně rozlišit, nakolik byli při jednotlivých pořádaných akcích jejich účastníci vedeni skutečným zájmem o věc, popř. také politickým západem a přesvědčením,

a nakolik zde sehrával roli určitý pragmatismus, snaha „nevyčnít z řady“ a zejména absolvovat bez problémů studium zvoleného oboru. Je velmi pravděpodobné, že u značné části studentů se těchto faktorů uplatňovalo více.

Poznámky:

- ¹ Vznik této studie článku byl podpořen Visegradským fondem v rámci projektu Transformation of populism and nationalism in the V4 countries (ID 21820042) a představuje také dílčí výstup projektu IGA_PdF_2020_004 *Ideologická indoktrinace československého školství v obdobích nesvobody ve 20. století a její reflexe v současném vzdělávání*.; This work was supported by the Erasmus+ Programme of the European Union, Key Action 2: Strategic Partnerships, under Grant „Reflection of National and European Identity in the New Millennium“ [2019-1-CZ01-KA203-061227].
- ² AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, pokyny k zakládání fakultních skupin ČSM a k náboru.
- ³ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, členové ČSM z jednotlivých univerzitních měst dávají podněty k nápravě nedostatků.
- ⁴ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, záznam z 30. 3. 1949.
- ⁵ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, záznamy spolku z 5. 2. 1949.
- ⁶ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, zápisy z výborových schůzí.
- ⁷ AUP, ČSM, K1,2, 1950–51, zápis o 20. schůzi z 3. 4. 1950.
- ⁸ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, zápis z výborové schůze z 25. 5. 1949.
- ⁹ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, schůze SPF 1948/1949.
- ¹⁰ AUP, ČSM, K1,2, 1950–51, záznamy spolku.
- ¹¹ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, zápis ze schůze z 30. 3. 1949.
- ¹² AUP, ČSM, K1,3, 1951–52, záznamy spolku z 23. 5. 1952.
- ¹³ AUP, ČSM, K1, 1, 1947/48–49, zápis ze schůze z 16. 3. 1949.
- ¹⁴ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, zápis ze schůze z 1. 6. 1949.
- ¹⁵ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, zápis ze schůze z 16. 3. 1949.
- ¹⁶ AUP, ČSM, K1,1, 1947/48–49, výborová schůze SPF z 15. 6. 1949.

Literatura:

- BELAN, R. *Zvázáci: (1945-1970)*. Bratislava: Slovart, 2015.
- DEVÁTA, M. *Kulturně-vědní politika KSČ a ideologizace společenských oborů v letech 1945–1960*. Disertační práce. Praha: PdF UK Praha, 2011.
- FRANC, M. Vztah politické elity k mládeži v letech 1948–1968. In KNAPÍK, J. a kol. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2014, s. 81–93.
- GOODERHAM, P. The Komsomol and Worker Youth: The inculcation of 'Communist Values' in Leningrad during NEP. In *Soviet Studies*, 1982, Vol 34, No. 4, pp. 506–528.
- HUBÁLEK, T. *Normalizace a její reflexe v sekundárním školství v Olomouckém regionu*. Disertační práce. Olomouc: PdF UP v Olomouci, 2014.
- PAVELČÍKOVÁ, N., WEBER, D. Organizace mládeže v komunistickém Československu. In KOCIAN, J. (ed.) *Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, s. 595–600.
- KNAPÍK, J. a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Praha: Academia, 2011. 2. svazky.
- KURAL, V. a kol. Československo roku 1968. 1. díl: *Obrodný proces*. Praha: Parta, 1993.
- OTÁHAL, M. *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*. Praha: Dokořán, 2003.
- RÁKOSNÍK, J. Interpretace cest k únoru 1948. In KOHNOVÁ, J., HOLUBOVÁ, B. (eds.). *Československo: sto let zápasů o ideály státu*. Praha: PdF UK, 2019, s. 139–140.
- ŠINDLÁŘ, M. Československý svaz mládeže jako prostředek ideologického působení na mládež v Brně (1949–1953). Diplomová práce. Brno: FF MU Brno, 2017.
- Archivní zdroje:
Archiv Univerzity Palackého, fond Československý svaz mládeže – celoškolský výbor, 1948–1969 (v textu AUP, ČSM)

Kontakty na autory příspěvku:

PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: p. kopecek@upol.cz

Mgr. Monika Suková
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
monika.sukova01@upol.cz

Formování národního vědomí a vnímání národní identity v průběhu 19. a na počátku 20. století v rámci středoevropského teritoria (se zvláštním zřetelem k Moravě)¹

Pavel KRÁKORA

Formation of National Consciousness and Perception of National Identity during the 19th Century and at the Beginning of the 20th Century within Central European Territory (with Special Regard to Moravia)

Abstract: The text reflects on issues related to the formation of national consciousness and national identity with a focus on the Central Europe area in the 19th and early 20th century. In this respect, special attention is paid to the region of Moravia, one of the integral parts of the Czech lands, which at this time were politically integrated into the broader framework of the multinational Habsburg monarchy. The possibilities of using the topic in the curriculum of history and citizenship education in primary and secondary schools are outlined in the conclusion.

Key Words: National identity, National consciousness, 19th Century, Habsburg Monarchy, Czech Lands, Moravia, Subject didactics, Education

Úvod

V současné době jsou v nejrůznějších souvislostech – zejména s ohledem na pokračující a mnohdy ne zcela bezproblémové začleňování České

republiky do evropských struktur – stále častěji akcentovány pojmy národ, národní svěbytnost, národní hrdost a především pak sousloví národní identita, povětšinou jako součást účelových prohlášení s politickým podkresem, které mají vyvolat určité emoce a jsou zacílené na vybrané segmenty populace. Co je a jak vlastně lze definovat pojem identita, resp. národní identita? V obecné rovině identitou chápeme proces sebeuvědomění člověka. Toto vymezení můžeme blíže specifikovat, jednak podle hlediska vycházejícího ze sociologie, na jehož základě je identita vnímána jako uvědomění si vlastní společenské (sociální) role a jednak z pohledu psychologie resp. psychologie osobnosti, kde se identitou rozumí „vědomí trvalé totožnosti vlastní osobnosti“, které obvykle bývá úzce spjato „s hledáním seberealizace a autentičnosti jednání a bytí“ (Hrachovcová, 2007, s. 7). Jinými slovy, podstatnými aspekty individuální identity jsou vlastní tělesnost, duševní a duchovní založení člověka spolu s jeho vztahy k ostatním lidem. Stejně jako ve vztahu k jedinci lze identitu uplatnit také ve vztahu k širší skupině individualit (osob), ať již jde o profesní, sociální, zájmové skupiny či organizace anebo vyšší (globální) jednotky jakými jsou jednotlivé státy či jejich uskupení, přičemž právě v tomto kontextu lze hovořit o identitě národa. Jednotlivec se přitom obvykle identifikuje s více skupinami, což je stav, který můžeme registrovat již v průběhu dějin, avšak typický je především pro současnost – hovoří se o tzv. multiplicitních identitách a je na jednotlivci, kterou z těchto identit on sám – ve vztahu ke svému okolí – považuje za přednostní. Kombinují se tak různé „kolektivní“ identity, ať již jde o identitu národní, která je často představována soubohem identit regionálních, anebo o v některých ohledech diskutabilní identitu evropskou. Žádnou z těchto identit nelze striktně vymezit, ohraničit, v historii byly, jsou a i v budoucnu budou náchylné k proměnám (srov. Seebauer, 2004). Toliko stručný víceméně teoretický úvod, resp. krátký vhled do problematiky identity jako takové. Jak vůbec identita – tj. v našem případě národní identita – vznikla či jak se formovala, jak byla vnímána a k jakým proměnám u ní docházelo ve vymezeném geografickém kontextu střední Evropy (tj. především habsburské monarchie) v průběhu 19. století? Nad těmito otázkami se zamýšlejí a případně se na ně pokoušejí dát odpověď následující řádky.

1 Teoretické a metodologické ukotvení

Národní identita a národní vědomí se začínají v obecném (zejména pak evropském) kontextu probouzet a formovat v průběhu první poloviny 19. století – v době po napoleonských válkách, resp. po Vídeňském kongresu. Určitý mezník, který vývoj směřující k národnímu uvědomění akceleroval, představoval rok 1848, kdy byly v důsledku proběhnuvších revolucí primárně namířených proti systému s feudálními rysy v mnoha evropských zemích položeny základy pro pozvolný rozmach občanské společnosti. V přímé návaznosti na události roku 1848 se rovněž začal intenzivněji probouzet fenomén nacionalismu úzce spjatý se zřetelným vymezením jednotlivých národních entit. Jedním z výrazných projevů vyhraňování národní identity se posléze staly úspěšně dovršené sjednocovací procesy Itálie a Německa. V daném kontextu již lze hovořit o klasickém konceptu vymezení moderního národa (resp. národní identity), v němž se základními pojítky „národní pospolitosti“ stávají aspekty společného historického vývoje a historické tradice, společné kultury, jazyka a v neposlední řadě také atribut společného území, jež daný národ „odnepaměti“ obývá a hájí. Objevují se však i teze, že s pojmem národní identita lze operovat již ve vztahu ke středověké společnosti či spíše k jejím vybraným segmentům (zejména nobilita a panovnické dynastie), které v určitých situacích akcentovaly pocit společné identity založené na jazykové, historické, kulturně-sociální a geografické bázi. Nicméně v dané souvislosti je stále potřeba zohlednit skutečnost, že zmíněná kritéria se dají vztáhnout k pouze zanedbatelné části tehdejší populace, kdežto v případě 19. století již proces národního vědomí pozvolna postupoval společností jako celkem bez ohledu na její sociální (či stavovskou) strukturu.

Na formování národní identity a národního vědomí měla mimo výše zmíněných historických událostí 19. století vliv také proměna struktury tehdejší společnosti, jež s těmito dějinnými milníky samozřejmě více či méně korespondovala a nacházela v nich svůj odraz. V tomto ohledu jako pomyslné akcelerátory vedle sebe působily na straně jedné procesy národního obrození ve svých specifických a odlišných formách (české země, Irsko, Polsko a další), které výrazně napomáhaly k národní emancipaci

jako takové, na straně druhé pak proces industrializace umožňující etablování zcela nových a stále se rozrůstajících společenských uskupení.

Od sklonku 19., resp. počátku 20. století je možno identifikovat tři základní dimenze národní identity, které přetrvávají do současnosti. První z nich je označována jako dimenze individuální, která je odrazem kolektivní identity, v jejímž rámci se jednotlivec (individuum) automaticky považuje za součást určité entity (národa) – jazykové, kulturní či náboženské odkazující na společnou historii a území. Na tuto individuální dimenzi navazuje dimenze ideologická transformovaná do podoby nacionalismu, který je vnímán jako doktrína, že „národ, resp. všechny národy si musejí vládnout samy“ (Vlachová, Řeháková, 2004, s. 491), avšak bez jakýchkoli negativních konotací. Konečně třetí dimenzí „moderní“ národní identity představuje tzv. politicko-systémová rovina. Její základy spočívají na tezi o vzájemné provázanosti občanské společnosti, státu a národní entity. Stát je v daném ohledu ztotožňován s (moderním) národním státem, který umožňuje dále rozvíjet národní vědomí a identity, podporuje je a v jistém smyslu i ochraňuje prostřednictvím institucí „umožňujících vládnutí na určitém ohraničeném území“, přičemž pro svou stabilitu a efektivní fungování takovýto stát potřebuje, „aby politická komunita, která v něm existuje, sdílela určité společné hodnoty, byla kulturně homogenní“ a převažoval v ní obecný konsensus či snaha po jeho dosažení. Řečeno jinými slovy: „Slabá národní identita vede ke slabé občanské společnosti.“ (Vlachová, Řeháková, 2004, s. 490)

Procesy formování národní identity, resp. národního vědomí či moderního národa jako takového, probíhaly v rámci evropského kontinentu s různou intenzitou a v poněkud odlišných formách vycházejících ze specifických podmínek, ať již geografického, kulturně-historického, sociálního či hospodářského charakteru. Postihnout všechna specifika procesu formování národní identity v jednotlivých částech Evropy by vyžadovalo daleko širší prostor a pokud možno komplexní přístup, proto se další část textu pokusí tento fenomén nastínit a zčásti objasnit v kontextu střední Evropy, konkrétněji Moravy, která v průběhu 19. a na počátku 20. století představovala jednu ze zemí mnohonárodnostní habsburské monarchie, na jejímž užším rámci lze prosazování národní identity ilustrovat z několika hledisek vycházejících především z jejího historicko-politického

vývoje coby integrální složky českých zemí a v neposlední řadě také z její výhodné geografické polohy.

2 Specifika formování národní identity v podmínkách Moravy 19. století jako součásti širšího rámce habsburské monarchie

První hmatatelnější náznaky spjaté s vyhraňováním národního vědomí lze v podmínkách Moravy klást – stejně jako v mnoha v jiných částech tehdejší habsburské monarchie – do období revolučních let 1848–1849. Vědomí příslušnosti ke konkrétní národní entitě zde šlo ruku v ruce s prosazováním ústavnosti, občanských svobod a formováním samotné občanské společnosti. Podobně jako v sousední Čechy představovalo teritorium Moravy z jazykového a národnostního hlediska nejednotný celek, kde vedle sebe již od dob vrcholného středověku koexistovaly dvě hlavní jazykové (národní) entity – česká a německá. Ještě v první polovině 19. století zde bylo vědomí příslušnosti k dané – tj. české či německé – národní entitě (tj. vědomí o společném jazyku, resp. i etnickém původu) do značné míry překrýváno nespočetnými skupinovými identitami, jejichž vymezení spočívalo převážně na profesní, stavovské, regionální a konfesijní bázi. Zásadní roli v tomto ohledu sehrával tzv. moravský (zemský) patriotismus, který vycházel ze zažitého konceptu stavovského uspořádání společnosti.

Uvedené atributy skupinových identit a s nimi spjata netečnost vůči národnímu vědomí pochopitelně přetrvávaly i ve druhé polovině 19. století, avšak pozvolna byly upozadovány. Nejvýrazněji a nejdéle přetrvával moravský zemský patriotismus. Jednalo se o specifický fenomén, který byl vázán zejména na prostředí nobility a původního měšťanstva, nicméně částečně se rozšířil se i mezi etabloující se vrstvy podnikatelů jak ve městech (tzv. nové měšťanstvo), tak ve venkovském prostředí, resp. i mezi některé příslušníky inteligence (advokáti, učitelé a další). Identifikace s moravským patriotismem – tj. deklarovanou příslušností k moravské zemi jako domovské půdě – prostupovala uvedenými společenskými skupinami bez ohledu na jejich jazykovou a etnickou příslušnost. Upřednostnění a zdůraznění anacionálního zemského vlastenectví před nastupujícím moderním vnímáním národní identity demonstrovalo loajalitu k zemi

a jejím institucím a zároveň zdůrazňovalo historickou kontinuitu a svébytnost Moravy v rámci habsburské monarchie i užšího rámce českých zemí. Názorný příklad v tomto ohledu poskytuje osobnost předního českého politika na Moravě, jednoho ze zakladatelů moravské odnože staročeské strany, Aloise Pražáka. V průběhu roku 1848 zaujal coby poslanec moravského zemského sněmu značně rezervované stanovisko vůči apelu ze sousedních Čech, který vyzýval ke státoprávní jednotě Čech a Moravy a užší součinnosti obou zemí ve vztahu k vídeňským vládním institucím, a to s poukazem na své neutrálním národní vědomí a pocit moravského vlastenectví (srov. Malíř, Řepa, 2018, s. 176–177).

Prosazování národní identity však bylo komplikované i ve vztahu k dalším – převažujícím – složkám moravských obyvatel. Určitá dominance zemského patriotismu a z něj odvozeného konceptu zemského národa podvazoval „prosazování jazykově etnického pojetí národa“ (Malíř, Řepa, 2018, s. 177). Moravské elity rekrutující se z českého i německého jazykového milieu, které se staly hlavním nositelem svébytné moravské identity, resp. moravského vlastenectví, se vymezovaly stejně tak vůči vídeňskému (rakouskému) centralismu, jako vůči snaze o užší integraci českých zemí prosazované politickou reprezentací v sousedním Českém království, kde zemský patriotismus do značné míry splýval s probíhajícím procesem národního obrození, resp. s národně-emancipačním úsilím elit Čech, které, na rozdíl od Moravy, byly národnostně homogenní.

Zřetelnější změna směrem k definitivnímu prosazení „moderního“ národního vědomí a s ním také nástup nacionalismu (posléze stále více vyhraněného) přináší v podmínkách Moravy období 60.–80. let 19. století. Přímou souvislost lze bezesporu spatřovat v obnově konstitučního života na počátku 60. let 19. století (únorová Schmerlingova ústava z roku 1861) následující po éře „strnulosti“ tzv. bachovského neoabsolutismu 50. let 19. století. Zároveň s tím začal prudký rozmach spolkového života, společenských a kulturních aktivit a v neposlední řadě – a především – tisku, který již vykazoval znaky národní orientace. Postupně se etabloující občanská společnost (resp. její základy) výraznou měrou přispívala k prohlubování národní identity – tj. vědomí příslušnosti k určité národní entitě – u stále většího počtu obyvatel bez ohledu na jejich sociální a společenský status. S prohlubováním národního vědomí napříč

společností se začal i v prostředí Moravy projevovat a zároveň nabývat na intenzitě nový fenomén – nacionalismus. Základní dělicí linie procházela mezi českým a německým jazykovým prostředím a s postupem času nacházela svůj odraz ve stále širším spektru aktivit a oblastí.

Samotný jazyk v podmínkách sehrával Moravy při identifikaci s daným národním milieu – podobně jako v sousedních Čechách – stěžejní roli, nicméně s určitými nuancemi danými historickým vývojem tohoto teritoria. Čeština byla na Moravě vnímána minimálně od pozdního středověku jako jazyk slovanského obyvatelstva, který je identický s jazykem v sousedních Čechách, přičemž od sklonku 18. století se pro ni objevuje označení moravský jazyk (v některých případech se lze setkat s pojmem českomoravský jazyk, posléze se též objevuje generalizující označení slovanský jazyk – tzv. slavische Mährer) zdůrazňující zemskou svébytnost Moravy. Teprve od druhé poloviny 19. století (tj. po roce 1848) se prosazuje ve vztahu k řeči na Moravě převažujícího slovanského obyvatelstva označení český jazyk s jeho četnými regionálními dialekty (Slovácko, Valašsko, Haná, Brněnsko a další). Tímto byl zřetelně proklamován příklon Moravy k českému národnímu hnutí.

V případě němčiny byla situace o poznání méně komplikovaná. Její užívání bylo spjato jak se státním úředním jazykem, jazykem nobilit, tak obecně – a především – s jazykem všech etnicky německých obyvatel Moravy. Určitá diference v německém jazykovém prostředí Moravy vyvstávala v kontextu volby, zda se ztotožnit s německým národním vědomím (odkazujícím na tzv. velkoněmeckou koncepci sjednocení Německa z roku 1848) na straně jedné či se stále více se zužujícím rakouským národním vědomím na straně druhé, které bylo založeno na ideji rakušanství s určitými prvky supraetnicity a také na loajalitě rakouskému státu a Habsburské dynastii.

Do pozadí tak již zcela ustupuje původní pojetí „moravské národní identity“ ztotožňované v průběhu první poloviny 19. století s moravským patriotismem, fenoménem, který však zůstával – jak bylo naznačeno výše – omezen na poměrně úzkou a nepočetnou část tehdejších obyvatel Moravy bez ohledu na jejich jazykový původ. Přesto však nelze opomenout skutečnost, že ještě hluboko do druhé poloviny 19. století se v podmínkách Moravy vyskytovaly co do počtu rozhodně nezanedbatelné

národně indiferentní skupiny obyvatel. Mimo vyšších státních úředníků, důstojníků a četných příslušníků církevní hierarchie se jednalo o dělnické obyvatele průmyslových měst (Moravská Ostrava, Brno) či poměrně širokou skupinu obyvatelstva, která s ohledem na svůj sociální status a existenční problémy neměla potřebu identifikovat se danou národní entitou, z jejich pohledu něčím abstraktním, vzdáleným a v každodenním životě nijak přínosným. K národnostně indiferentním obyvatelům lze rovněž řadit příslušníky židovského etnika. Ačkoli ve své většině akceptovali německý jazyk a byli tak vnímáni coby součást německého jazykového prostředí, reprezentovali svébytnou skupinu obyvatel, a i na Moravě v mnoha případech vystavovanou útokům (povětšinou již jen verbálním) jak ze strany Němců, tak Čechů.

Určité znaky směřující k národní indiferentnosti lze vysledovat také v těch oblastech Moravy, kde docházelo k prolínání českého a německého obyvatelstva – tj. zejména severní Morava (Novojičínsko, Mohelnicko, Svitavsko) a velká moravská města (mnohdy označované jako tzv. německé jazykové ostrovy) Brno, Jihlava a Olomouc. Společné soužití obyvatel českého, německého (a nezřídka i židovského) původu zde vedlo ke vzniku specifického prostředí, pro které byla typická bilingvnost a upozadění percepce národní identity. Na severovýchodě Moravy v rodící se průmyslové aglomeraci Ostravska se od druhé poloviny 19. století stále silněji prolínalo obyvatelstvo českého, německého, ale i polského původu, pro něž se stal typickým hornolašský dialekt, v případě Brna vyústilo soužití české, německého a dílem i židovského obyvatelstva ve vznik „společného smíšeného česko-německého dialektu s prvky jidiš, zvaného hantec či plotnáctina“, který sice „sloužil jako argot jen určitým sociálním skupinám, ale zároveň při každodenním styku lidí obou etnik a při vytváření specifických vztahů, společné mentality a životního stylu přispíval k rozvíjení zvláštní brněnské lokální identity“ (Malíř, Řepa, 2018, s. 179).

Na formování národní identity v rámci Moravy – daleko více než v sousedních Čechách – působil fenomén regionalismu. Pocit příslušnosti k místní, resp. krajové entitě dlouho překrýval vědomí sounáležitosti se širším (a často i abstraktním – viz výše) národním celkem. Mateřský jazyk – ať již šlo o češtinu, ale v menší míře také o němčinu – nebyl v tomto prostředí automaticky ztotožňován s jazykem národním, což

dále umocňovala existence jednotlivých dialektů. Nadto si na Moravě – opět na rozdíl od Čech – poměrně hluboko do 19. století udržovala ve veřejném styku dominanci němčina jako úřední jazyk, což do určité omezovalo prosazování a šíření českého národního vědomí. Důležitou roli začala v tomto ohledu sehrávat katolická církev, která si vzdor postupující sekularizaci mezi moravským venkovským obyvatelstvem zachovávala autoritu, a z jejichž řad se rekrutovali četní stoupenčí českého jazyka a národní buditelé, jako např. František Sušil či Ignát Wurm. V této souvislosti rovněž nelze opomenout fakt, že pro rozmach českého národního vědomí se v podmínkách Moravy staly limitujícím faktorem víceméně zanedbatelné pozice českého kapitálu ve zdejších větších městech. V těch si výraznou hospodářskou převahu získali a následně udržovali podnikatelé německého (případně židovského) původu, český živel se na sklonku 19. století naopak výrazně začal prosazovat ve venkovském prostředí (cukrovarnictví, lihovary, pivovary, rolnické záložny).

3 Vyhraňování českého a německého národního vědomí a moravské vyrovnání

Pozvolna se etabloující občanská společnost, rozmach spolkového a obecně veřejného života, rozvoj školství a další faktory akcelerovaly – jak již bylo naznačeno výše – také v podmínkách Moravy proces směřující k zřetelnému národnostnímu vyhranění, který až na výjimky nezadržitelně prostupoval většinou tehdejší společnosti. Nejmarkantněji se tyto tendence projevovaly v oblasti politiky (či obecně veřejného života jako takového) a také školství, které začalo být vnímáno jako základní báze pro zachování a prosazení dané národní pospolitosti, a to včetně hodnot podepírajících „nezpochybnitelné“ atributy její národní identity.

Na politické scéně Moravy se záhy po roce 1860 etablovaly subjekty vymezené na čistě národní (etnické) bázi, nejprve Národní strana na Moravě a její německá obdoba v podobě Německé ústavní strany na Moravě, posléze se tento princip důsledně uplatňoval ve vztahu ke všem vznikajícím politickým stranám včetně původně anoacionální (resp. internacionální) sociální demokracie. Národní aspekt v moravských politických stranách

byl dále podtržen jejich „zemskostí“ – tj. každá politická strana (ať již česká či německá) byla organizována v rámci Moravy pouze s volnými vazbami na identické politické subjekty v dalších částech monarchie (resp. v užším smyslu v českých zemích).

Ve sféře školství se národnostní vyhraňování zpočátku dotýkalo zejména středních škol, na nichž byla původní česko-německá dvojjazyčnost roku 1868 (na základě výnosu ministra vyučování Leopolda Hasnerova) fakticky zrušena, což vedlo k postupně stále více se vyhrocujícímu zápasu o národní charakter jednotlivých moravských středních škol. Později – v 80. a 90. letech 19. století – se tento zápas přenesl i na úroveň nižšího školství, zejména pak ve smíšených národnostních oblastech na severní a jižní Moravě.

Je zřejmé, že záležitosti dotýkající se národní identity začaly být nejčastěji spojovány s jazykem a možnostmi jeho užívání. Jazyková otázka se tak na Moravě (a nejen zde) od sklonku 19. století posouvala do sféry, v níž představovala zásadní společenské téma a problém. Není proto náhodné, že se záhy vynořily teze o oddělení českých a německých oblastí Moravy, nicméně v praxi toto řešení naráželo na četné překážky, které byly dány jak nesouhlasem etnických Čechů s faktickým vyčleněním určitých částí Moravy (tzv. německá uzavřená území), tak faktickou nemožností realizace podobného kroku, neboť to nedovolovala jazyková heterogenita a tím i nekompaktnost mnohých moravských regionů.

Snaha oddělit české a německé jazykové oblasti na Moravě ještě více zesílila v souvislosti se tzv. Stremayrovými jazykovými nařízeními z dubna roku 1880 a následně o sedmáct let později po vydání Badeního jazykových nařízení (duben 1897), jejichž ustanovení, i přesto, že nakonec nebyla uvedena do praktického života, avizující faktickou jazykovou rovnoprávnost mezi češtinou a němčinou se zvláště u moravských Němců setkala s výrazným nesouhlasem. Národní vědomí obou hlavních složek obyvatelstva Moravy bylo v této chvíli již natolik rozvinuté a v mnoha ohledech rovněž vyhrocené do roviny nacionalismu, že jen stěží umožňovalo akceptovat cokoli, co by, byť v náznaku, upozadovalo či podlamovalo získané pozice na pomyslném „národnostním“ kolbišti. Tato tendence pak byla objektivně zřetelnější v případě moravských Němců, kteří se považovali za součást širšího německého společenství

zaujímajícího vedoucí postavení v rámci rakousko-uherské monarchie, resp. její předlitavské části.

Nicméně snaha vymezit prostor pro oba národní celky koexistující na Moravě a odhodlaně akcentující vlastní národní identitu zde dospěla do stádia, které de facto nemělo obdobu v žádné zemi (regionu) tehdejší středoevropské habsburské monarchie. Roku 1898 byl při moravském zemském sněmu – hlavním moravském zákonodárném tělese – zřízen společný česko-německý vyrovnávací výbor, který se scházel po následujících několik let v úsilí najít kompromisní řešení umožňující bezkonfliktní a konsensuální soužití Čechů a Němců. Zdlouhavá jednání česko-německého vyrovnávacího výboru nakonec na sklonku roku 1905 přinesla své kýžené plody a vyústila v přijetí souboru legislativních norem označovaných jako moravský pakt. Jednalo se o skutečný česko-německý národnostní kompromis v podmínkách Moravy, který definoval jasný rámec pro každodenní soužití moravských Čechů a Němců. Celkem čtyři zákony upravovaly vzájemný poměr obou národností na Moravě a především užívání češtiny a němčiny v úředním styku a v oblasti školství. Obecním a městským úřadům na Moravě ukládal povinnost komunikace s obyvateli místní menšiny v případě, že tito tvořili minimálně 20 % všech obyvatel dané obce či města (tzv. lex Parma označovaný podle autora tohoto zákona, poslance moravského zemského sněmu JUDr. Eduarda Parmy z Frenštátu pod Radhoštěm). K ještě zřetelnějšímu oddělení české a německé národnosti pak došlo ve vztahu ke školám a školským úřadům. Na základě posledního ze čtyř zmíněných zákonů – tzv. lex Perek iniciovaný advokátem a prostějovským poslancem moravského zemského sněmu Václavem Perkem – bylo na úrovni obecních škol stanoveno, že dítě může navštěvovat pouze takovou školu, jejíž vyučovací jazyk ovládá a jedná se zároveň (pokud možno) o mateřský jazyk daného dítěte. Jazykové rozdělení se dotklo také místních a okresních školních rad, když po roce 1905 v národnostně smíšených okresech a obcích fungovaly zvlášť české a zvlášť německé školní rady.

Jednotlivá ustanovení moravského paktu se při jejich následné realizaci v praktickém životě neobešla bez komplikací, avšak v celkovém dobovém kontextu se jednalo o ojedinělou normu, která v rámci Moravy vymezovala pole působnosti pro českou a německou národnost

a do značné míry (minimálně do vypuknutí první světové války) zajistila v této zemi habsburské monarchie reálný a fungující národnostní smír. Okolnosti vzniku – a následné schválení – moravského paktu již zároveň plně reflektovaly završení procesu formování národní identity, kdy se v průběhu druhé poloviny 19. století na Moravě vedle sebe etablovala dvě sebevědomá národní společenství, která se snažila prosadit ve všech sférách veřejného života a nově vydobyté pozice hodlala uhájit, případně dále rozšiřovat, a to i na úkor svého rivala na české či naopak německé straně pomyslné národní barikády.

Závěr

Proces utváření národního vědomí a národní identity na Moravě v průběhu druhé poloviny 19. století vykazoval, jak bylo naznačeno výše, určitá specifika plynoucí z historického vývoje a geografické polohy země, nicméně v širším kontextu se tento proces nijak zvlášť nelišil od jiných částí tehdejší habsburské monarchie, pro kterou byla tolik příznačná vzájemná koexistence různých národních entit. V tomto prostředí bylo stále komplikovanější ve spojitosti s probouzejícím se nacionalismem tlumit projevy intolerance, šovinismu (nezřídka provázeného vyhroceným antisemitismem), což v konečném důsledku vedlo k tomu, že rakousko-uherská monarchie nebyla schopna s koncem první světové války udržet svou integritu.

Samotné téma národní identity, resp. národního vědomí rovněž představuje širokou platformu pro využití v kurikulu výchovy k občanství, základů společenských věd a v provázanosti s fenoménem historického vědomí je často diskutováno i v rámci dějepisné výuky. V souladu s RVP a jednotlivými ŠVP je lze vhodně aplikovat v rámci vzdělávacích oblastí Člověk a společnost – jak v RVP ZV, tak v RVP G – konkrétněji pak v rámci RVP ZV v tematických celcích Modernizace společnosti a Moderní doba vzdělávacího oboru Dějepis a tematickém celku Člověk ve společnosti (případně také Mezinárodní vztahy, globální svět) ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství. V případě RVP G lze téma národní identity v širších konotacích vhodně uplatnit v tematických celcích Člověk ve společnosti a Občan ve státě (dílčím způsobem rovněž v tematickém

celku Mezinárodní vztahy, globální svět) vzdělávacího oboru Občanský a společenskovědní základ a ve vztahu k vzdělávacímu oboru Dějepis především v tematickém celku Osvícenství, revoluce a idea svobody, modernizace společnosti. Zejména v kontextu RVP G je vhodné zaměřit se také (a právě) na otázky, jež se váží k regionálním aspektům formování národní identity, jak tomu bylo v případě Moravy 19. století jako součásti širšího rámce českých zemí a habsburské monarchie.

Poznámky:

- ¹ This paper was supported by the Erasmus+ Programme of the European Union, Key Action 2: Strategic Partnerships, under Grant „Reflection of National and European Identity in the New Millennium“ [2019-1-CZ01-KA203-061227].

Literatura.

- GALL, Lothar (Hrsg.) *Stadt und Bürgertum im 19. Jahrhundert*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2015.
- HRACHOVCOVÁ, Marie: Národní identita, evropanství a výchova k vlastenectví. In ASSENZA, D. (ed.) *Centrum inovativního vzdělávání – Internacionalizace, 1. díl*. Olomouc: A & M Publishing, 2007. s. 45–58.
- HYE, H. P. *Das politische system in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation*. Praha: Karolinum, 1998.
- JANÁK, J. K sociálně ekonomickým kořenům federalistické a centralistické politiky na Moravě v 60. a 70. letech 19. století. In DVOŘÁK, J., VALOUCH, F., POSPÍCHAL, M. (eds.) *Pocta Františku Palackému. Václavkova Olomouc 1976*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1979. s. 57–72.
- JARMARA, T. *Politické strany. Kapitoly z teorie a praxe politických stran*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2011.
- KOŘÁLKA, J. *Češi v habsburské říši 1815–1914. Sociálně-historické souvislosti vytváření novodobého českého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996.
- KRÁKORA, P. *Vývoj samosprávy v Přerově v letech 1861–1914 a fenomén školství*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2016.
- LUFT, R. *Politischer Pluralismus und Nationalismus. Zu Parteienwesen und politischer Kultur in der tschechischen Nation vor dem Ersten Weltkrieg*. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1991, č. 3, s. 72–87.

- MALÍŘ, J. K prosazování národní identity na Moravě ve druhé polovině 19. století. In BOROVSÝ, T, JAN, L., WIHODA, M. (eds.) *Ad vita honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno: Matice moravská, 2003. s. 393–404.
- MALÍŘ, J. *Morava na předělu. K formování národního vědomí na Moravě v letech 1848–1871*. *Časopis Matice moravské*, 1990, roč. 109, č. 2, s. 345–362.
- MALÍŘ, J. Zur Problematik der tschechischen bürgerlichen Vertretung im mährischen Landtag in den Jahren 1861–1913. In DÖCKER, U., STEKL, H., URBANITSCH, P. (Hrsg.) *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*. Wien, Köln: Böhlau, 1990. S. 223–241.
- MALÍŘ, J., ŘEPA, M. *Morava na cestě k občanské společnosti*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně; Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2018.
- SEEBAUER, R. Obecné úvodní poznámky k pojmu „identita“ – Allgemeine Vorbemerkungen zum Begriff der „Identität“. In SEEBAUER, R., HELUS, Z., KOLIADIS, E. (eds.) *Od identit v Evropě k evropským identitám – Von Identitäten in Europa zu europäischen Identitäten*. Brno: Paido, 2004, s. 7–15.
- URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982.
- URBAN, O. *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. In *Sociologický časopis*, 2004, roč. 40, č. 4, s. 489–508.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: pavel.krakora@upol.cz

RECENZE

ŠTECH, Stanislav, STROUHAL, Martin (eds.)

Vzdělání a dnešek. Pedagogické, filosofické, historické a sociální perspektivy. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016, 225 s.

CIESLAROVÁ, Zuzana

Publikace s názvem *Vzdělání a dnešek: Pedagogické, filosofické, historické a sociální perspektivy* poskytuje čtenářům pohled na problematiku vzdělání a vzdělanosti, což je stále více aktuální a hojně diskutované (taktéž kritizované) téma. Tématu se zhostilo několik autorů, a tak každá z kapitol přináší na tento problém odlišný náhled. Jednotlivé kapitoly na sebe nenavazují, dohromady však monografie tvoří ucelený komplex názorů a teorií v oblasti vzdělávání a vzdělání, a to v pojetí dnešního světa a společnosti. Publikace vznikla v rukou odborníků a výzkumníků z různých akademických pracovišť z České i Slovenské republiky, kteří se zabývají teorií vzdělávání, ať už v kontextu filosofie a sociologie výchovy, pedagogické psychologie nebo dějin pedagogiky. Vznikla také jako reakce na neustále zmiňovanou a tolik společností potřebnou reformu školství.

Celou knihou se prolínají různé metafory a alegorie, autoři se zamýšlí nad vývojem vzdělávání, nad změnou jeho pojetí v průběhu dějin, nadčasovými tématy, jako je spor Chlupa a Příhody, ideálem vzdělanosti vyobrazeném v díle Komenského *Labyrintu světa a ráji srdce*. Texty

v knize jsou tedy jednak historické a metodologické, jednak filosofické, ale také současné zabývající se moderními, avšak problematickými koncepty vzdělání (kulturní relativismus, modernizace univerzit, školské reformy, akademické cíle vzdělávání apod.). Téměř všichni autoři se shodují na tom, že vzdělání už dnes neznamená to, co znamenalo dříve a vesměs všichni kriticky zhodnocují nynější situaci ve vzdělávání. Celá publikace se tak nese v duchu výzvy, ať už mířené k pedagogům a didaktikům, univerzitám nebo celé společnosti. Tato výzva může na čtenáře působit mírně zoufale a naléhavě.

Protože je velmi těžké reflektovat knihu jako celek a zároveň zde není podstatné obsahově popisovat každou kapitolu, je vhodné zmínit alespoň některá významná témata monografie. Na více místech v knize se autoři pozastavují nad současnou neoliberální revolucí, kterou ve vzdělávání představuje formalismus, jenž zviditelňuje kurikulární reforma, probíhající již od roku 2004 a nadřazující (pro mnoho autorů) vágní kompetence složitému a abstraktnímu učivu. Toto mínění odporuje reformní pedagogice a pragmatismu, který prosazoval Václav Příhoda. Tzv. pedagogický reformismus je totiž zdrojem zmíněné revoluce, vyznačující se důrazem na správný vývoj dítěte, revizi metod a úbytek učiva. Autoři publikace se v tomto směru zdají být na straně Otokara Chlupa, který nedostatky encyklopedismu řeší tzv. základními idejemi. Martin Strouhal (Strouhal, Štech, 2016, s. 58–82) ve své části na tento problém určitým způsobem navazuje, když vyzývá k návratu kulturních hodnot do (nejen školní) výchovy. Proti sobě staví kulturní aristokratismus a kulturní relativismus a snaží se z obou směrů vzít něco užitečného. Podle něj dnes dochází k devalvaci kultury v humanitním vzdělávání, neboť je plno věcí ve škole, které by nám měly přinášet něco užitečného a přesahovat náš běžný život, nahrazováno zrelativizovanými pojmy, různými zjednodušeními, jsme ovlivňováni mediálním světem zkratk a pop kultury. Kultura, jak ji vidí zastánci kulturního aristokratismu, už více méně neexistuje. I v této části jsou pedagogové vybízeni k tomu, aby právě oni otevírali svým žákům dveře velkým kulturním dílům.

Dva autoři se zabývají problémem sužujícím současné univerzity. V obou případech se univerzity nachází v krizi, která je způsobena příchodem vědy a techniky, univerzity už nemají tak výsostné postavení

jako v počátcích jejich vzniku. Zuzana Danišková (Strouhal, Štech, 2016, s. 83–105) porovnává dvě ideje univerzit; Humboldtovu a Newmanovu, přičemž zdůrazňuje úlohu filosofie, jež má sjednocující charakter a měla by univerzitním studentům poskytovat jakýsi nadhled, kultivovat a vést ke správnému způsobu chování. Naproti tomu Ondřej Kaščák (Strouhal, Štech, 2016, s. 106–124) sleduje, jak neoliberální revoluce ovlivňuje fungování a vedení univerzit. Tento jev může u univerzit přispívat ke ztrátě monopolu na vzdělanost, neboť se dění na akademické půdě přesouvá k výzkumu, a to na úkor výuky. Je to dáno podněty ze strany expertů OECD a EU a takto zaměřenou politikou, která chce vybudovat společný vysokoškolský prostor, ve kterém je konkurenceschopnost dána právě výzkumnými výsledky, na základě čehož jsou pak univerzity (a jejich jednotliví pracovníci) i finančně odměňovány.

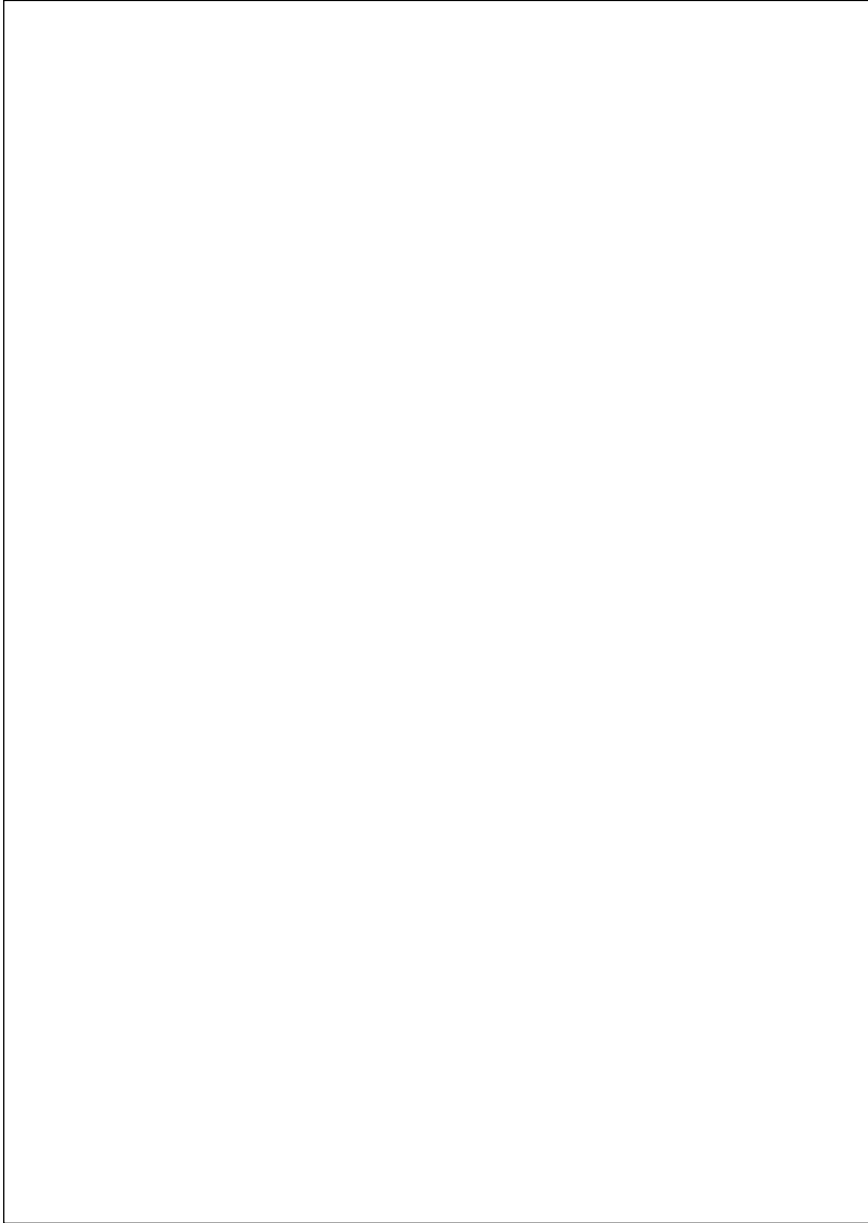
Tomáš Janík (Strouhal, Štech, 2016, s. 163–178) se pomocí metafory kruhového objezdu zamýšlí nad směřováním českého školství a upozorňuje na nebezpečí existující reformní cesty zvané eduout. Tu představují veškeré soukromé a ekonomicky založené subjekty, které svou činností snižují nároky na učitelskou kvalifikovanost a odbornost školství, učitelství je postupně deprofesionalizováno.

Je zřejmé, že autoři této publikace mají jistou obavu o budoucnost (nejen českého) školství, která vyplývá z působení mnoha moderních trendů, politické a rodičovské objednávky. Podrobují si tak ideu vzdělání a vzdělanosti v celém historickém, filosofickém a současném kontextu, přičemž se odkazují na její původní význam. Škola jako instituce je zde vyobrazena jako velmi kritizovaná, zaostávající za životem, demotivující, což bylo zřejmě cílem autorů, neboť právě tímto způsobem chtějí vybídnout pedagogy k zamyšlení a samotné akci ke změně.

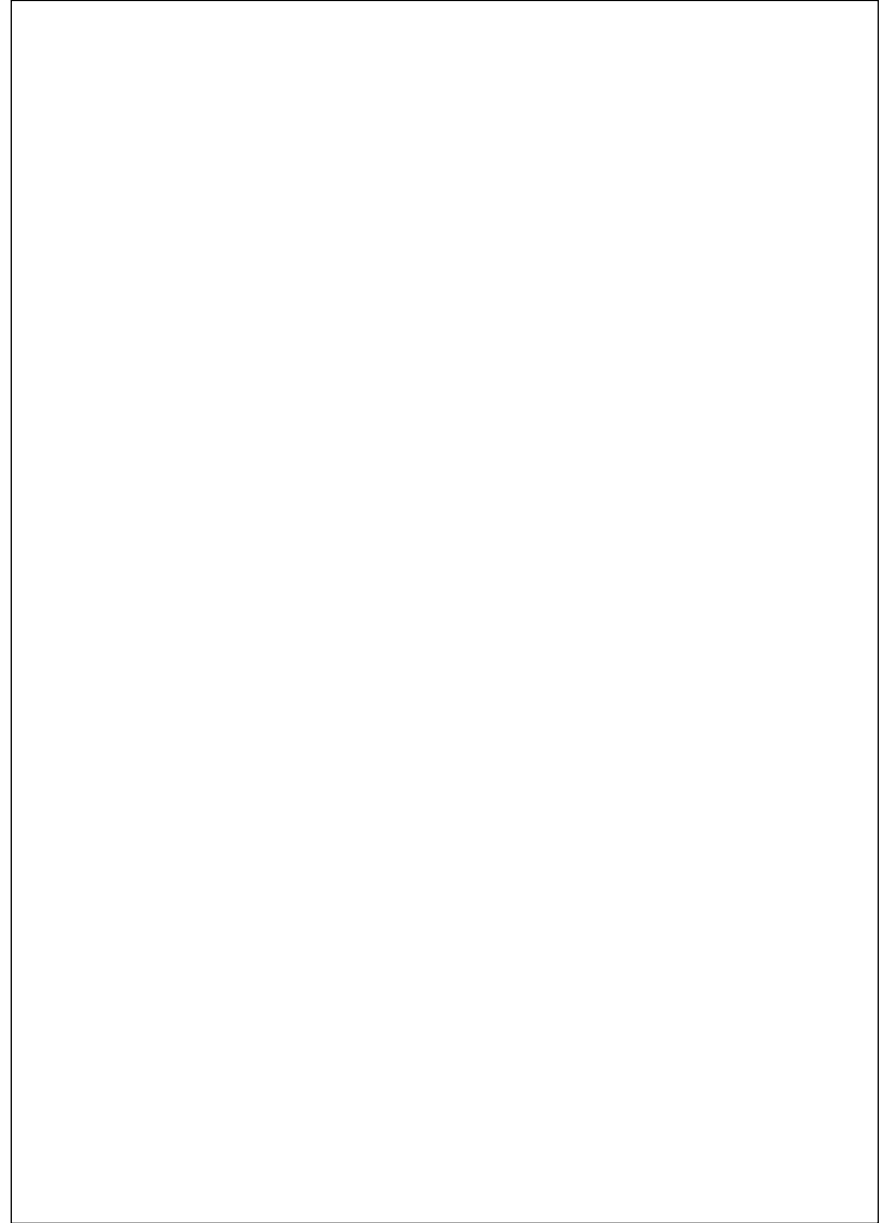
Kontakt na autorku recenze:

Mgr. Zuzana Cieslarová
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
e-mail: zuzana.cieslarova02@upol.cz

Poznámky

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for writing notes.

Poznámky

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for writing notes.

Poznámky